

ISSN 1987-6890
E ISSN 2346-8432

ՉԻՄԵՄԹՈՆԵՆ EKONOMISTI

Երևանում հրատարակվող անհատաֆորմայի գիտական
International Scientific-Analytical Journal

2017

2

ԺՊՁՈ-volume

XIII

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics**

ეკონომისტი
EKONOMISTI

2017

2

ტომი-volume
XIII

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics
International Reviewed Scientific-Analytical Journal**

გამოდის 2009 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2016 წლიდან – კვარტალში ერთხელ

**Published since January 2009 once in two months,
Since 2016 - Quarterly**

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14;
ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

Edress: Tbilisi, 0105, Kikodze street,
tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103.

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო

პროფესორები:

რამაზ აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), იური ანანიაშვილი, როზეტა ასათიანი, გივი ბედიაშვილი, თეიმურაზ ბერიძე, გიორგი ბერულავა, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გველესიანი, რევაზ გოგოხია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, ალფრედ კურატაშვილი, ელგუჯა მექვაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი, ვლადიმერ პაპავა (აკადემიკოსი), უშანგი სამადაშვილი, როლანდ სარჩიმელია, ავთანდილ სილაგაძე (აკადემიკოსი), ავთანდილ სულაბერიძე, თეიმურაზ შენგელია, თინა ჩხეიძე, ნოდარ ჭითანავა, ნოდარ ხადური, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

მთავარი რედაქტორის თანაშემწე – ეკონომიკის დოქტორი მამუკა ხუსკივაძე
პასუხისმგებელი მდივანი – ეკონომიკის დოქტორი თეა ლაზარაშვილი

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს უცხოელი წევრები

ლარისა ბელინსკაია (ვილნიუსის უნივერსიტეტი), რუსლან გრინბერგი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), სიმონე გუერჩინი (ფლორენციის უნივერსიტეტი), ვლადიმერ ვენგი (ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ტომას დ. ვილეტი (კლერმონტის უნივერსიტეტი), ელდარ ისმაილოვი (ბაქოს სოციალური მართვისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), გინდრა კასნაუსკიენე (ვილნიუსის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ბიზნესის სკოლა), სლავომირ პარტიცკი (იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი), გალინა სავინა (ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი), დიმიტრი სოროკინი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), დაროლ ჯ. სტეინლი (პეპერდაინის უნივერსიტეტი), ალექს სტუპნიცკი (ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი).

SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Professors:

Ramaz Abesadze (Editor-in-chief), Yuri Ananiashvili, Rosetta Asatiani, Givi Bedianashvili, Teimuraz Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Tina Chkheidze, Revaz Gogokhia, Revaz Gvelesiani, Mikheil Jibuti, Revaz Kakulia, Nodar Khaduri, Eter Kharashvili, Alfred Kuratashvili, Murman Kvaratskhelia, Temur Kandelaki, Elguja Mekvabishvili, Vladimer Papava (academician), Solomon Pavliashvili, Ushang Samadashvili, Roland Sarchimelia, Teimuraz Shengelia, Avtandil Silagadze (academician), Avtandil Sulaberidze.

Assistant Editor-in-chief – Doctors of economics **Mamuka Khuskivadze**

Executive Secretary – Doctors of economics **Tea Lazarashvili**

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Larisa Belinskaia (Vilnius University), Ruslan Grinberg (Institute of Economics of RAS), Simone Guercini (University of Florence), Eldar Ismailov (Baku Institute of Social Management and Political Science), Gindra Kasnauskiene (International Business School of Vilnius University), Slavomir Partycki (The John Paul II Catholic University of Lublin), Galina Savina (Kharkiv Technical University), Dmitri Sorokin (Institute of Economics of RAS), Darrol J. Stanley (University of Pepperdine), Oleksiy Stupnitskiy (Taras Shevchenko National University of Kyiv), Wolfgang Weng (Technical University of Berlin), Thomas D. Willett (Claremont Graduate University).

ს ა რ ჩ მ შ ო - C O N T E N T S

მაკროეკონომიკა – **MACROECONOMICS**

Ramaz Abesadze – Economic Development and Unemployment	6
რამაზ აბესაძე – ეკონომიკური განვითარება და უმუშევრობა	13
თამილა არნანია-კეპულაძე, გიორგი კეპულაძე – სიღარიბის პრობლემა ნეოკლასიკურ ეკონომიკურ თეორიაში	22
Tamila Arnania-Kepuladze, Giorgi Kepuladze – Poverty Problem in the Neoclassical Economic Theory (Expanded Summary)	31

ზოგადი ეკონომიკური თეორიის პრობლემები – **PROBLEMS OF
GENERAL ECONOMIC THEORY**

–	–	33
Alfred Kuratashvili– Problems of Social-Economic Progress and Principally New Theoretical Bases of their Solution (Expanded Summary)		52
ალფრედ კურატაშვილი – სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის პრობლემები და მათი გადაჭრის პრინციპულად ახალი თეორიული საფუძვლები (ვრცელი რეზიუმე)		53

სავაჭრო პოლიტიკა – **TRADING POLICY**

–	55
Olha Yatsenko – Trade Policy as an Instrument of Economic Development Extended (Expanded Summary)	68
ოლგა იაცენკო – სავაჭრო პოლიტიკა, როგორც ეკონომიკური განვითარების ინსტრუმენტი (ვრცელი რეზიუმე)	69

მიკროეკონომიკა – **MICROECONOMICS**

George Berulava – Studying the Relationship between Trust, Trade Credit and Firms’ Performance in Post-Soviet Countries	71
გიორგი ბერულავა – ნდობის, სავაჭრო კრედიტის და ფირმის საქმიანობას შორის კავშირის შესწავლა პოსტ-საბჭოურ ქვეყნებში (ვრცელი რეზიუმე)	85

სოფლის მეურნეობა – **AGRICULTURE**

თენგიზ ქავთარაძე, გიორგი ქავთარაძე – ინოვაციური სისტემები აშშ-ს სოფლის მეურნეობაში და მათი გამოცდილების განზოგადება საქართველოში	87
--	-----------

<i>Tengiz Kavtaradze, Giorgi Kavtaradze</i> – Innovative Systems in the us Agriculture and their Expertise in General in Georgia (Expanded Summary)	94
საერთაშორისო ურთიერთობები – INTERNATIONAL RELATIONS	
დევი შონია – საქართველოს ევროკავშირთან სავაჭრო-ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესი	97
<i>Devi Shonia</i> – Georgian-EU Trade-Economic Integration Process (Expanded Summary)	102
მაგისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS	
ალექსანდრე ერგეშიძე – მონეტარული და სავალუტო პოლიტიკის ეფექტიანობის შეფასების თავისებურებები სტრუქტურული და ბაიეზიანური მოდელების გამოყენებით	104
<i>Aleksandre Ergeshidze</i> – Analysis of Effectiveness of Monetary and Exchange Rate Policies Using Structural and Bayesian Models (Expanded Summary)	115
ხსოვნა MEMORY	117

მაკროეკონომიკა
MACROECONOMICS

RamazAbesadze

*director of TSU Paata Gugushvili Institute of Economics,
chief research associate of the Institute, professor, Doctor of Economics*

ECONOMIC DEVELOPMENT AND UNEMPLOYMENT

Summary

*Unemployment has a great impact on economic development. This influence is mainly negative, although it can have a positive character. Unemployment, as the category, has been used for a long time in the science and practice, but definitions connected with it (“unemployed”, “natural unemployment”, “**Labor power**” and other), sometimes does not correspond to the truth. This is the issue of the article as well as other problems connected with unemployment.*

Keywords: *Economic Development, Unemployment, Labor power, Economic growth.*

Introduction

Unemployment represents macroeconomic problem, which has a great impact not only on the whole economy and society, but also on separate agricultural objects and each person. It has social, political, psychological and other burden. There are many reasons of unemployment: the transformation of economy, decrease of economy, mistakes in economic reforms, the implementation of innovations, the high level of corruption, the incomplete institutions, difficult political and criminal situation and so on. For the purpose of conducting scientific and practical activities related to an employment, the definitions of the terminology connected with it should fully comply with the truth, that, in our opinion, in some cases does not take place. It is also important to study the problems connected with economic rise and unemployment and losses caused by unemployment.

The impact of unemployment on economic development

Unemployment has a huge influence on economic development that is expressed in the following: **unemployment (especially long-term) reduces human capital magnitude of the society, as the qualification level of an unemployed person, physical and mental abilities are being reduced gradually; as there are losses of output, the volume of savings is being reduced that cuts down investments, including investments in innovations during unemployment. Financing of scientific research projects are also reduced as by the government as well as by private sector, which has a negative impact on economic development processes not only in short-term, but also in long-term period; unemployment strengthens inequality of income and social stress, and besides the losses caused by disuse of resources, causes additional losses (reduction in investments), which is connected with political, psychological and criminogenic stress growth.**

But the high level of unemployment is the result of existing negative and positive incitements in economic development. Firstly, the first is connected with drawback of state regulation of the market and economy. Economy may be in conditions of macroeconomic equilibrium, but not in macroeconomic stabilization conditions during unemployment; that is characterizing defect of the market the correction of which is possible only with government correct interference. For this it is important that the government has the mechanism of

employment regulation and, accordingly, developed infrastructure. The mechanism of employment regulation should include legal bases, regulating instruments, systems of indicators, event system of regulation, appropriate regulating authorities.

Unemployment connected with current positive incitements in economy is also connected with the change of economic structure and introduction of innovations. Government interference is important in both cases to reduce unemployment level. We suppose that the government should pursue not the policy that provokes inflation processes but innovations stimulating policy that will increase the volume of productivity, owing to extend of the old one and development of new economic spheres.

Terms connected with unemployment categories

Consideration of unemployment problems is firstly connected with new thinking of determinants connected with unemployment and bringing of specific accuracy in them. Let's examine some of them.

“Unemployed“

We think it incorrect when the general accent in the definition of the word “unemployed“ is made on the decision of person - whether he wants to work or not. The existence of such requirement in the definition is conditioned by the fact that the status of unemployed is determined by the state of developed country and according to this status a person should have a will to work. Otherwise, he will not receive such status and, therefore, will not be able to receive an aid. The procedure of receiving of unemployment status has various difficulties in different countries. For example, it is easier in USA rather than in Japan etc [Dolan 1988].

If we talk according to general economic interests, then it is clear that while establishing the quality of use of labor resource - the most valuable resource of the country, it is very unfair not considering millions of unoccupied people, capable to work, as unemployed and leaving them in shadow. It decreases artificially the quantity of unemployed and decreases the effectiveness of state policy pursued in direction of unemployment. It is true that according to the legislation, the person has the liberty of labor, but it does not mean that the person who is physically and mentally healthy who does not have the desire of work (caused by his own desire or state reason) does not damage the society.

The part of the scientists has the same opinion. For instance, Edwin Dolans and David Lindsey suppose that it is a paradox that quite a big part of “unemployed” people cannot enter the category of unemployed, that millions of people that do not try to find a job – is not considered during the determination of the labor power [Dolan 1988].

According to the explaining, the person who has the will to work, but is of a retirement age is considered to be unemployed. Such people should not be considered unemployed as in frequent cases they cannot find a job because they are incapacitated. Including such people in the list of unemployed, only because they want to work, increases artificially the level of unemployment.

The question about the people who have a part-time job is also disputable. The official statistics consider them occupied while a part of scientists has another opinion about that [Chikava 2012]. Sure, this opinion of scientists should be taken into consideration, but, maybe, the size of income should be considered as well - a person should be considered unemployed when the income is lower than the poverty level during part-time job.

In our point of view, a person should be considered unemployed who is at working age, is not occupied with useful activity (does not work, does not study, is not in obligatory military service and is not occupied with family business), is not registered in specialized

institution, is not a disabled person or retired. This explanation is based on legal, economic and moral norms and not on separate person's desire whether to work or not.

If we take into consideration this explanation, according to the desire of a person to work we should diversify active (who searches a job) and passive (who does not search a job) unemployed. Disabled and retired persons should not be in any of these categories. If they find a job, then they will be in the list of employed.

According to offered explanation, the level of unemployment is determined by the number of the unemployed (active and passive) in relation to total number of employed and unemployed people (active and passive), expressed by percentage.

As the result of above offered definitions, some difficulties of calculation connected with unemployment will be liquidated, as the statistic indicators connected with unemployment and the volumes calculated on its bases are probabilistic because of the following circumstances: statistical indicators may be changed quickly, as it depends on the will of a person to work or not. In the case of the method offered by us this drawback will be liquidated, as the quantity of unemployed people will not depend on the desire of a person, it will depend only whether the person begins to work or not.

All invalids and retired people might want to work, but cannot find it for years because their human capital quality does not meet the existing requirements. They are not able to develop new specialization and improve professional skill. Because of that, the quantity of unemployed will remain increased for years and the reduction will be impossible. In case of the method offered by us this drawback will be liquidated, as the invalids and retired people will not be included in the quantity of unemployed people, in spite of the fact that they have the will to work or not. This category refers to the group of non-economic population (in the case of unemployment), or to the group of active economic population (in the case of employment).

In frequent cases, the data of both employed and unemployed people is not the subject of the statistic calculation. For example, a big group of people work till the working age or they are occupied with family business, also people employed in shadow economy. Unemployed people, who are not registered, will not be in the list of unemployed people etc.

For liquidation of these defects it is necessary to improve and toughen the system of employed and unemployed people. The government should register unemployed population. An unemployed one should register his attitude in connection with unemployment (whether he searches or no the job). Certainly, this does not mean that we should make a person to work if he does not have the will to do that. But, the government should have data about the labor potential that the country has.

“Labor power”

As for the term – “labor power”, it is not used in practice, but in economic literature it has double meaning. One thinks that it is a special commodity (ex., Marx and his followers), another's opinion is that [Big economic... 2008; Dornbush 1997; Linvud 1996; Mankiw. 2015; Sachs 1993; Dolan 1988; Edwin 1994] he is the part of the society who works and searches for a job, that is, economically active population.

We suggest that consideration of labor power (as the unity of physical and mental abilities of a person) as a commodity is not correct, as the commodity is a product, which is made for sale and after selling it changes the owner. In the process of production, engagement of a person and not selling of his ability takes place, as the owner of the ability is still this person and his ability increases in most cases instead of decrease. If the ability is being sold, then its owner should be also sold. Such relations were at slave era. It is impossible to imagine such relations in modern times. Therefore, an employer does not sell his capability; he uses it in the process of production (works) at the benefit of the owner, for what he takes a salary.

As for the expression of an ability of a person, in modern literature exists the term-“human capital”, so it is more applicable to use the labor power only for the second concept, i.e. as the quantity of employed and unemployed people.

“Natural level of unemployment”

The natural level of unemployment in literature is equal to structural and frictional unemployment level [Big economic... 2008; **Mankiw. 2015; Rumantseva 2008; Schumpeter 2007; Dolan 1988**]. We suggest that the natural level of unemployment is the level of unemployment when economy is in natural situation and even in the case of its state regulation strengthening, it is impossible to reach less importance of the level of unemployment.

It is true that, the reason of natural unemployment is structural and frictional unemployment, but frequently the level of structural and frictional unemployment might not coincide the natural level of unemployment (that is, the possible lowest level of unemployment), that is, be more than that.

Some of the countries share this idea, especially in Sweden where it is supposed that the level of unemployment above its specific little importance should not be considered as the natural typicalness of market economy [**Sachs 1996**]. It is true that recently the idea in Sweden was divided in two parts, because of luxurious fiscal policy of preservation of unemployment at a low level, as big governmental programs had been implemented for reduction of structural unemployment [**Dornbush 1997**], but, practically, the natural level of unemployment remains low and it does not exceed 6% (although, earlier, when more strict policy was pursued, the natural level of unemployment was till up to 3%), while in many developed countries it fluctuates from 5% up to 10% [**Dornbush 1997**]. We support the idea that the preservation of the level of unemployment on the low level is possible when appropriate economic policy is followed [**Linved 1996**]. We suggest that the realization of expensive programs in this direction is justified, as the unemployment besides pure economic losses is connected with a lot of other negative events, including the most keen problem of social and psychological tension that finally, has a negative impact on economic development.

Losses caused by unemployment

In literature there is generally discussed only the losses caused by cyclic unemployment, as natural unemployment is identified with structural and frictional unemployment. We suppose that the losses caused by structural and cyclic unemployment should be distinguished from each other. Production capacity exists during cyclic unemployment, but it is unused, therefore, there is no need in new investments for decrease of cyclic unemployment, while the creation of new fixed capital is obligatory in the country to reduce structural unemployment.

Unemployment damages different sections of population in different ways. Unemployed people who lost their salaries suffer from losses; state budget - as the result of reduction of income and the issue of relief; producers loss benefits; gross national product decreases etc. Sure, it will be a mistake to calculate total loss as the result of summing up these losses and it will cause double calculation as GDP presents the volume of all losses.

Losses of cyclic unemployment are determined according to the well-known law of Okun. But, this law is based on empirical examinations, on the example of USA, and this was comparatively appropriate for this country or, at the best, for similar countries and not for countries with distinguished empirical data (including Georgia).

It is worth to mention that the law of Okun does not take into consideration several positive effects of unemployment (for example, existence of free time, more possibilities to

make rational decisions). It also does not take into consideration losses caused by the result of worsening of social and criminogenic situation due to unemployment, human capital reduction. Although these losses mainly caused by the decrease of investments are quite important. Unemployment strengthens inequality of income and social tension, in addition to losses caused by non-use of resources, and causes extra losses that are connected with growth of political and criminogenic tension.

Economic growth and the level of unemployment

We may often meet the conclusion in literature and practice that the only way to reduce unemployment is the acceleration of the rates of economic growth, but, in reality, in specific intervals of the growth rates and in specific conditions the level of unemployment does not reduce, it may stay the same or even grow. Why? - Because of the growth of structural unemployment that is caused by the growth of labor productivity, as the increased quantity of products requires the less quantity of employers. For easiness, let's suggest that 10 employers work in economy, the level of unemployment is 8%, the volume of output is 100 GEL. So, the labor productivity comprises 10 GEL. Let's imagine that the labor productivity due to innovations increased by 10%, that comprised 11 GEL. In conditions of invariability of employers' quantity, the volume of output will be 110 GEL, so it will increase by 10%. Therefore, in given case, 10% increase of the product is necessary for unemployment to stay at the same level. If we increase the volume of production by less than 10%, we will need not 10 workers, but less, which will cause the growth of unemployment level. For reduction of the level of unemployment, the growth of output must be more than 10%, that means that innovations should be accompanied by the extension of production. That is why, together with innovative processes, the reduction of the level of unemployment takes a lot of time.

It is true that in some cases innovations cause unemployment, but in historical aspect the decrease of the level of unemployment happens due to innovations, even in the conditions of significant growth of population, increasing marginal product of labor [Mankiw 2014]. Innovation should be accompanied by the extension of the production achieved by innovations, resulting in the extension of old spheres of production and the development of new one, the increase of demand etc.

Certainly, another business is the cycling unemployment. This time workplaces exist and in conditions of economic growth there is no need in any additional investments. The level of unemployment reduces without attraction of new investments.

During friction unemployment we should distinguish the unemployment caused by the result of the growth of population (when a young becomes capable to work or graduates and is unemployed) and the unemployment caused by the loss of the job at own will or forcedly (but not because of production slowdown). In first case we superficially have to deal with structural unemployment, and in the second case with the same case of the cyclic unemployment, as in the first case implementation of new investments is necessary, while in the second case - there is no need in it.

Employment

The first event of employment regulation is institutional structuring of labor market that means the existence of labor exchange, governmental service of employment and migration, labor exchange and appropriate infrastructure. This will make it possible to calculate free workplaces (vacancies) and register unemployed people (passive and active); consult unemployed people on issues connected with employment; grant allowances to unemployed people; professional training and retraining of citizens; evaluation of labor market situation (economic and non-economic, establish of the quantity of economically active and

non-active population etc.); register labor emigrants and migrants, prepare appropriate information etc.

Besides institutional provision, with the aim of unemployment reduction, some measures should be taken to reduce unemployment in the conditions of stabilization of prices and not in the conditions of rise of inflation. The economic policy should have a privilege, which will move economy not to Phillips curve, but will cause the movement of Philips curve to such points where the level of unemployment reduces while the general level of the prices is unchangeable or increases lightly. This can be achieved by the stimulation of such innovative programs (innovation policy directed towards the decrease of unemployment), which provides approximately equal rate of increase of aggregate demand and supply. In other words, rate of growth of volume of production should be ahead and the rates of wage growth should be behind the rates of growth of labor productivity, until the real level of unemployment is not equal to its natural level. This will be achieved by the extension of existing fields of production and service and development of their new spheres.

Conclusion

1. Unemployment has a huge influence on economic development that is expressed in the following: unemployment (especially long-term) reduces human capital magnitude of the society, as the qualification level of an unemployed person, physical and mental abilities are being reduced gradually; as there are losses of output, the volume of savings is being reduced that cuts down investments, including investments in innovations during unemployment. Financing of scientific research projects are also reduced as by the government as well as by private sector, which has a negative impact on economic development processes not only in short-term, but also in long-term period; unemployment strengthens inequality of income and social stress, and besides the losses caused by disuse of resources, causes additional losses (reduction in investments), which is connected with political, psychological and criminogenic stress growth.

2. We think it incorrect when the general accent in the definition of the word “unemployed“ is made on the decision of person - whether he wants to work or not. The existence of such requirement in the definition is conditioned by the fact that the status of unemployed is determined by the state of developed country and according to this status a person should have a will to work. We should diversify active (who searches a job) and passive (who does not search a job) unemployed. Disabled and retired persons should not be in any of these categories.

3. As for the expression of an ability of a person, in modern literature exists the term-“human capital”, so it is more applicable to use the labor power only as the quantity of employed and unemployed people.

4. It is true that, the reason of natural unemployment is structural and frictional unemployment, but frequently the level of structural and frictional unemployment might not coincide the natural level of unemployment (that is, the possible lowest level of unemployment), that is, be more than that.

5. Losses of cyclic unemployment are determined according to the well-known law of Okun. But, this law is based on empirical examinations, on the example of USA, and this was comparatively appropriate for this country or, at the best, for similar countries and not for countries with distinguished empirical data (including Georgia). It is worth to mention that the law of Okun does not take into consideration several positive effects of unemployment (for example, existence of free time, more possibilities to make rational decisions). It also does not take into consideration losses caused by the result of worsening of social political and criminogenic situation due to unemployment, human capital reduction.

6. It is true that in some cases innovations cause unemployment, but in historical aspect the decrease of the level of unemployment happens due to innovations, even in the conditions of significant growth of population, increasing marginal product of labor. Innovation should be accompanied by the extension of the production achieved by innovations, resulting in the extension of old spheres of production and the development of new one, the increase of demand etc.

References

1. **Chikava L.** 2012. Employment and unemployment in Georgia. Tbilisi “Universali”
2. **Mankiw N. Gregory.** 2014. **Principles of Economics.** South-Western College Pub; 7th edition.
3. Big economic encyclopedia. 2008. M., Eksmo.
4. **Dornbush R., Fisher S.** 1997. Macroeconomics. ., INFRA- , Publishing House of The Moscow University.
5. **Linud T. Gaiger.** 1996. Macroeconomic theory and transiting economy. ., INFRA- ,
6. **Mankiw N. Gregory.** 2015. Macroeconomics. Publisher Worth
7. **Rumantseva . .** 2008. New economic encyclopedia. ., INFRA- .
8. **Sachs Jeffrey D. Larrain Felipe B.** 1993. **Macroeconomics in the Global Economy.** Prentice Hall; 1 edition
9. **Schumpeter J.** 2007. Theory of economic development. . "Eksmo".
10. **Dolan Edwin G. and Lindsey David E.** 1988. Macroeconomics. Publisher Dryden Press

რამაზ აბესაძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი

ეკონომიკური განვითარება და უმუშევრობა

რეზიუმე

ეკონომიკურ განვითარებაზე უმუშევრობა დიდ გავლენას ახდენს. ეს გავლენა უმთავრესად უარყოფითია, თუმცა შესაძლებელია მას ჰქონდეს დადებითი ხასიათიც. უმუშევრობა, როგორც კატეგორია, დიდი ხანია გამოიყენება მეცნიერებასა და პრაქტიკაში, მაგრამ მასთან დაკავშირებული განმარტებები (“უმუშევარი”, “ბუნებრივი უმუშევრობა”, “სამუშაო ძალა” და სხვ.), ზოგჯერ არ შეესაბამება სინამდვილეს. სწორედ ამ და უმუშევრობასთან დაკავშირებულ სხვა პრობლემებზეა სტატიაში საუბარი.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური განვითარება, უმუშევრობა, სამუშაო ძალა, ეკონომიკური ზღა.

შესავალი

უმუშევრობა წარმოადგენს მაკროეკონომიკურ პრობლემას, რომელიც დიდ გავლენას ახდენს როგორც მთელ ეკონომიკასა და საზოგადოებაზე, ასევე ცალკეულ სამეურნეო ობიექტებსა და თითოეულ ადამიანზე. მას, გარდა ეკონომიკურისა, აქვს სოციალური, პოლიტიკური, ფსიქოლოგიური და ა.შ. დატვირთვა. უმუშევრობის გამომწვევი მრავალი მიზეზი არსებობს: ეკონომიკის ტრანსფორმაცია, ეკონომიკური დაქვეითება, ეკონომიკური რეფორმების დროს დაშვებული შეცდომები, ინოვაციების განხორციელება, კორუფციის მაღალი დონე, არასრულყოფილი ინსტიტუციების არსებობა, რთული პოლიტიკური და კრიმინოგენური სიტუაცია და ა. შ.

უმუშევრობასთან დაკავშირებული სამეცნიერო და პრაქტიკული საქმიანობის სწორად წარმართვისათვის აუცილებელია მასთან დაკავშირებული ტერმინების განმარტებები სრულად შეესაბამებოდეს სინამდვილეს, რასაც, ჩვენი აზრით, ზოგიერთ შემთხვევაში ადგილი არ აქვს. ასევე მნიშვნელოვანია ეკონომიკურ ზრდასა და უმუშევრობასთან და უმუშევრობის დანაკარგებთან დაკავშირებული პრობლემების შესწავლა.

უმუშევრობის გავლენა ეკონომიკურ განვითარებაზე ეკონომიკურ

განვითარებაზე, ანუ ეკონომიკაში მომდინარე დადებით თვისებრივ ცვლილებებზე უმუშევრობა დიდ გავლენას ახდენს, რაც გამოიხატება შემდეგში: უმუშევრობა (განსაკუთრებით გრძელვადიანი) ამცირებს საზოგადოების ადამიანისეული კაპიტალის სიდიდეს, ვინაიდან უმუშევარი ადამიანის კვალიფიკაციის დონე, ფიზიკური და გონებრივი უნარი თანდათან ქვეითდება; უმუშევრობის დროს, ადგილი აქვს რა გამომუშავებული პროდუქციის დანაკარგებს, მცირდება დანაზოგების მოცულობა, რაც ამცირებს ინვესტიციებს, მათ შორის, ინვესტიციებს ინოვაციებზე. ასევე მცირდება სამეცნიერო-კვლევითი პროექტების დაფინანსება როგორც სახელმწიფოს, ისე კერძო სექტორის მხრიდან, რაც მნიშვნელოვან უარყოფით გავლენას ახდენს ეკონომიკური განვითარების პროცესებზე არა მხოლოდ მოკლევადიან, არამედ გრძელვადიან პერიოდშიც; უმუშევრობა, აძლიერებს რა შემოსავლების

უთანაბრობასა და სოციალურ დაძაბულობას, გარდა რესურსების გამოყენებლობით გამოწვეული დანაკარგებისა, იწვევს დამატებით დანაკარგებს (ინვესტიციების შემცირებას), რომელიც დაკავშირებულია პოლიტიკური, ფისკოლოგიური და კრიმინოგენური დაძაბულობის ზრდასთან.

მაგრამ უმუშევრობის მაღალი დონე ეკონომიკურ განვითარებაში არსებული როგორც უარყოფითი, ისე დადებითი ძვრების შედეგია. პირველი, უპირველესყოფლისა, დაკავშირებულია ბაზრისა და ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ნაკლოვანებებთან. უმუშევრობის დროს ეკონომიკა შეიძლება იმყოფებოდეს მაკროეკონომიკური წონასწორობის, მაგრამ არა მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის პირობებში. ეს ბაზრისათვის დამახასიათებელი ნაკლოვანებაა და რისი გამოსწორებაც მხოლოდ სახელმწიფოს სწორი ჩარევის შედეგადაა შესაძლებელი. ამისათვის აუცილებელია, მთავრობას გააჩნდეს დასაქმების რეგულირების მექანიზმი და, შესაბამისად, განვითარებული ინფრასტრუქტურა. დასაქმების რეგულირების მექანიზმი უნდა მოიცავდეს სამართლებრივ საფუძვლებს, რეგულირების ინსტრუმენტებს, ინდიკატორთა სისტემას, რეგულირების ღონისძიებათა სისტემას, შესაბამის მარეგულირებელ ორგანოებს.

ეკონომიკაში მიმდინარე დადებით ძვრებთან უმუშევრობა დაკავშირებულია ეკონომიკური წყობის შეცვლასთან ან ინოვაციების დანერგვასთან. ორივე შემთხვევაში აუცილებელი ხდება სახელმწიფოს ჩარევა უმუშევრობის დონის შესამცირებლად. მიგვაჩნია, რომ ასეთ შემთხვევაში სახელმწიფომ უნდა გაატაროს არა ინფლაციური პროცესების მაპროვოცირებელი, არამედ იმ ინოვაციების მასტიმულირებელი პოლიტიკა, რომელიც გაზრდის წარმოების მოცულობას, ძველის გაფართოებისა და ახალი ეკონომიკური სფეროების ათვისების მეშვეობით.

უმუშევრობის კატეგორიასთან დაკავშირებული ტერმინები

უმუშევრობის პრობლემის განხილვა, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია წლების განმავლობაში დამკვიდრებული, უმუშევრობასთან დაკავშირებული განსაზღვრებების ახლებურ გააზრებასა და მათში გარკვეული დაზუსტებების შეტანასთან. განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი.

უმუშევარი

ჩვენი აზრით, არასწორია, როდესაც “უმუშევარის” განმარტებებში ძირითადი აქცენტი გადაიტანება ადამიანის გადაწყვეტილებაზე – სურს თუ არა მას მუშაობა. განმარტებაში ასეთი მოთხოვნის არსებობა განპირობებულია იმით, რომ განვითარებულ ქვეყნებში სახელმწიფოს მიერ განისაზღვრება უმუშევრის სტატუსი და ამ სტატუსის მიღებისათვის აუცილებელია, ადამიანს მუშაობის სურვილი ჰქონდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, იგი ვერ მიიღებს ამ სტატუსს და, მაშასადამე, ვერ მიიღებს დახმარებასაც. სხვადასხვა ქვეყანაში უმუშევრის სტატუსის მიღების პროცედურა სხვადასხვა სირთულისაა. მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში ის გაცილებით იოლია, ვიდრე იაპონიაში და ა.შ. [Dolan 1988].

თუ ვიმსჯელებთ საერთო ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, მაშინ, ბუნებრივია, ქვეყნის ყველაზე ძვირფასი რესურსის – შრომითი რესურსის გამოყენების ხარისხის დადგენისას მილიონობით შრომისუნარიან დაუსაქმებელ ადამიანთა არ ჩათვლა უმუშევართა რაოდენობაში და მათი ჩრდილში დატოვება სავსებით გაუმართლებელია. იგი ხელოვნურად ამცირებს უმუშევართა რაოდენობას და ამცირებს უმუშევრობის მიმართულებით განხორციე-

ლებული სახელმწიფო პოლიტიკის ეფექტიანობას. მართალია, კანონმდებლობის მიხედვით, ადამიანს აქვს შრომის თავისუფლება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ფიზიკურად და გონებრივად ჯანსაღი ადამიანი, რომელსაც მუშაობის სურვილი არ აქვს (გამოწვეულია იგი პიროვნების თუ სახელმწიფოს მიზეზით), არ აზარალებს საზოგადოებას.

ამ მოსაზრებას იზიარებს მეცნიერთა ნაწილი. მაგალითად, ედვინ დოლანს და დევიდ ლინდსეის პარადოქსულად მიაჩნიათ, რომ საკმაოდ დიდი რაოდენობა “უმუშევრებისა” ვერ ხვდება უმუშევართა კატეგორიაში, რომ მილიონობით ადამიანი, რომლებიც არ ცდილობენ იპოვონ სამუშაო, არ გაითვალისწინება სამუშაო ძალის განსაზღვრის დროს [Dolan 1988].

განმარტებებიდან გამომდინარე, ასევე უმუშევრად ითვლება პირი, რომელსაც აქვს სურვილი იმუშაოს, მაგრამ არის საპენსიო ასაკის. ასეთი პირები უმუშევრად არ უნდა ითვლებოდნენ, ვინაიდან, ხშირ შემთხვევაში, ისინი სამუშაოს ვერ შოულობენ სწორედ იმიტომ, რომ არიან არაშრომისუნარიანი. ასეთი პირების შეყვანა უმუშევართა რიგებში, მხოლოდ იმიტომ, რომ მათ სურთ იმუშაონ, ხელფანჯრად ზრდის უმუშევრობის დონეს.

ასევე საკამათოა საკითხი იმის შესახებ, ითვლებოდეს თუ არა უმუშევრად არასრულად დასაქმებული ადამიანები. ოფიციალური სტატისტიკა მათ თვლის დასაქმებულად, მეცნიერთა ნაწილს კი ამის საწინააღმდეგო მოსაზრება გააჩნია [ჩიქავა 2012]. რასაკვირველია, მეცნიერთა ეს მოსაზრება ანგარიშგასაწევია, მაგრამ, ალბათ, ამ დროს გასათვალისწინებელია შემოსავლის სიდიდე – პიროვნება უმუშევრად უნდა ჩაითვალოს მაშინ, როდესაც არასრული დასაქმების დროს შემოსავალი სიღარიბის დადგენილ ზღვარს ქვემოთაა.

ჩვენი აზრით, უმუშევრად უნდა ითვლებოდეს პირი, რომელსაც შეუსრულდა სამუშაო ასაკი, არ ეწევა სასარგებლო საქმიანობას (არ მუშაობს, არ სწავლობს, არ იმყოფება სავალდებულო სამხედრო სამსახურში, არ არის დაკავებული საოჯახო მეურნეობით), არ იმყოფება სპეციალიზებულ დაწესებულებებში, არ არის ინვალიდი ან საპენსიო ასაკის. ეს განმარტება ეფუძნება სამართლებრივ, ეკონომიკურ და მორალურ ნორმებს და არა ცალკეული პიროვნების სურვილს, იმუშაოს თუ არა.

თუ ამ განმარტებას მხედველობაში მივიღებთ, მაშინ, იმისდა მიხედვით, აქვს თუ არა სურვილი უმუშევარს იმუშაოს, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ აქტიური (რომელიც დაეძებს სამუშაოს) და პასიური (რომელიც არ დაეძებს სამუშაოს) უმუშევარი. ინვალიდები და საპენსიო ასაკის პირები, ბუნებრივია, არც ერთ ამ კატეგორიას არ უნდა მიეკუთვნებოდნენ. თუ მათ იშოვებს სამუშაო, მაშინ ისინი დასაქმებულთა რიგებში აღმოჩნდებიან.

შემოთავაზებული განმარტების თანახმად, უმუშევრობის დონე განისაზღვრება უმუშევართა (აქტიურ და პასიურ) რიცხოვნობის ფარდობით მომუშავეთა და უმუშევართა (აქტიურ და პასიურ) საერთო რაოდენობასთან, გამოსახული პროცენტობით.

ზემოთ შემოთავაზებული დაზუსტებების შედეგად აღმოიფხვრება უმუშევრობასთან დაკავშირებული აღრიცხვის ზოგიერთი სირთულე, ვინაიდან უმუშევრობასთან დაკავშირებული აღრიცხვის სტატისტიკური მაჩვენებლები და მის საფუძველზე გამოთვლილი სიდიდეები მეტად ალბათურია შემდეგ გარემოებათა გამო:

სტატისტიკური მაჩვენებლები შეიძლება ძალიან სწრაფად შეიცვალოს, ვინაიდან იგი დამოკიდებულია ადამიანის სურვილზე, იმუშაოს თუ არა. ჩვენ მიერ შემოთავაზებული მეთოდის შემთხვევაში ეს ნაკლოვანება აღმოიფხვრება, ვინაიდან უმუშევართა რაოდენობა დამოკიდებული აღარ იქნება ადამიანის

სურვილზე და დამოკიდებული იქნება მხოლოდ იმაზე, დაიწყებს თუ არა უმუშევარი მუშაობას.

შესაძლებელია, ყველა ინვალიდსა და საპენსიო ასაკის მქონე პირს ჰქონდეს მუშაობის დაწყების სურვილი, მაგრამ წლების განმავლობაში ვერ პოულობდეს მას, იმის გამო, რომ მათი ადამიანისეული კაპიტალის ხარისხი ვეღარ აკმაყოფილებს არსებულ მოთხოვნებს. ახალი სპეციალობის შეძენა და კვალიფიკაციის ამაღლება კი მათ აღარ შეუძლიათ. ამის გამო, უმუშევართა რაოდენობა წლების განმავლობაში დარჩება გაზრდილი, რომლის შემცირებაც ფაქტობრივად შეუძლებელი იქნება. ჩვენ მიერ შემოთავაზებული მეთოდის შემთხვევაში ეს ნაკლოვანებაც აღმოიფხვრება, ვინაიდან, უმუშევართა რაოდენობაში ინვალიდები და საპენსიო ასაკის პირები საერთოდ არ შეიტანება, იმისდა მიუხედავად, აქვთ მუშაობის სურვილი, თუ არა. ეს კატეგორია მიკუთვნებულია ან არაეკონომიკური მოსახლეობის ჯგუფს (უმუშევრობის შემთხვევაში), ან აქტიური ეკონომიკური მოსახლეობის ჯგუფს (დასაქმების შემთხვევაში).

ხშირ შემთხვევაში მონაცემები, როგორც დასაქმებულების, ისე უმუშევრების, ვერ ხვდება სტატისტიკურ აღრიცხვაში. მაგალითად, ადამიანთა დიდი ჯგუფი მუშაობს სამუშაო ასაკის შესრულებამდე ან დაკავებულნი არიან საოჯახო საქმეებით. აგრეთვე ჩრდილოვან ეკონომიკაში დასაქმებული ადამიანები. უმუშევრები, რომლებიც არ გაივლიან რეგისტრაციას, უმუშევართა რიგებში ვერ მოხვებიან და ა.შ. ამ ნაკლოვანებათა აღმოსაფხვრელად აუცილებელია უმუშევართა და მომუშავეთა აღრიცხვის სისტემის სრულყოფა და გამკაცრება. სახელმწიფო უნდა აწარმოებდეს უმუშევართა სავალდებულო აღრიცხვას. უმუშევარმა უნდა გაიაროს აღრიცხვა და დააფიქსიროს თავისი დამოკიდებულება უმუშევრობასთან დაკავშირებით (ექვს თუ არა სამუშაოს). რასაკვირველია, ეს არ ნიშნავს, რომ პიროვნება ვაიძულოთ, იმუშაოს, თუ მას ამის სურვილი არ აქვს. მაგრამ, სახელმწიფოს უნდა გააჩნდეს მონაცემები იმ შრომითი პოტენციალის შესახებ, რომელსაც ქვეყანა ფლობს.

“სამუშაო ძალა”

რაც შეეხება ტერმინს – “სამუშაო ძალა”, იგი პრაქტიკაში თითქმის არ გამოიყენება, ხოლო ეკონომიკურ ლიტერატურაში მისი გაგება არაერთგვაროვანია. ზოგს მიაჩნია, რომ ის არის განსაკუთრებული საქონელი (მაგ., მარქსი და მისი მიმდევრები) ზოგის აზრით [... 2008; 1997; 1996; **Mankiw** 2015; **Sachs** 1993 ; 1994], იგი საზოგადოების ის ნაწილია, რომლებიც მუშაობენ ან ეძებენ სამუშაოს, ე.ი. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა.

მიგვაჩნია, რომ სამუშაო ძალის (გაგებული, როგორც ადამიანის ფიზიკურ და გონებრივ უნართა ერთობლიობა) ჩათვლა საქონლად არასწორია, ვინაიდან საქონელი არის პროდუქტი, რომელიც დამზადებულია გასაყიდად და გაყიდვის შემდეგ იგი იცვლის მესაკუთრეს. წარმოების პროცესში ადგილი აქვს არა პიროვნების უნარის გაყიდვას, არამედ მის დაქირავებას, ვინაიდან უნარის მესაკუთრედ კვლავ ეს პიროვნება რჩება და მისი უნარი არათუ მცირდება, არამედ, უმეტეს შემთხვევაში, იზრდება კიდევაც. უნარი რომ გაიყიდოს, მაშინ მისი მესაკუთრე ადამიანიც უნდა გაიყიდოს. ასეთ ურთიერთობებს ადგილი ჰქონდა მონათმფლობელური წყობილების დროს. თანამედროვე პირობებში კი, ცხადია, ასეთი ურთიერთობების წარმოდგენაც კი მიუღებელია. მაშასადამე, მუშაკი კი არ ყიდის თავის უნარს, არამედ იყენებს მას წარმოების პროცესში (შრომობს) მესაკუთრის სასარგებლოდ, რისთვისაც იღებს გასამრჯელოს.

ვინაიდან ადამიანის უნარის გამოსახატავად თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს ტერმინი – “ადამიანისეული კაპიტალი”, ამდენად უფრო გამართლებულია სამუშაო ძალა ვინმართ მხოლოდ მეორე გაგებით, ანუ, როგორც დასაქმებულთა და უმუშევართა რაოდენობა.

“უმუშევრობის ბუნებრივი დონე”

უმუშევრობის ბუნებრივი დონე ლიტერატურაში გაიგივებულია სტრუქტურული და ფრიქციული უმუშევრობის დონესთან [... 2008; **Mankiw** 2015; 2008; 2007; **Dolan** 1988]. ჩვენ ვთვლით, რომ უმუშევრობის ბუნებრივი დონე არის უმუშევრობის ის დონე, როდესაც ეკონომიკა იმყოფება ბუნებრივ მდგომარეობაში და, მისი სახელმწიფო რეგულირების გაძლიერების შემთხვევაშიც კი, უმუშევრობის დონის უფრო ნაკლები მნიშვნელობის მიღწევა შეუძლებელია. მართალია, ბუნებრივი უმუშევრობის მიზეზი სტრუქტურული და ფრიქციული უმუშევრობაა, მაგრამ ხშირად, შესაძლოა, სტრუქტურული და ფრიქციული უმუშევრობის დონე არ ემთხვეოდეს უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს (ანუ უმუშევრობის მაქსიმალურად შესაძლო დაბალ დონეს), ანუ მეტი იყოს მასზე.

ამ მოსაზრებას იზიარებენ ზოგიერთ ქვეყანაში, განსაკუთრებით შვედეთში, სადაც მიაჩნიათ, რომ უმუშევრობის დონე მისი გარკვეული მცირე მნიშვნელობის ზემოთ არ უნდა ითვლებოდეს საბაზრო ეკონომიკის ბუნებრივ თავისებურებად [1996]. მართალია, ბოლო დროს შვედეთშიც მოსაზრება ორადღაა გაყოფილი, უმუშევრობის დაბალ დონეზე შენარჩუნების ძვირადღირებული ფისკალური პოლიტიკის გამო, ვინაიდან იქ სტრუქტურული უმუშევრობის შესამცირებლად მსხვილი სახელმწიფო პროგრამები ხორციელდებოდა [1997], მაგრამ, პრაქტიკულად, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე მაინც დაბალი რჩება და იგი 6%-ს არ აღემატება (თუმცა ადრე, როდესაც ამ მიმართულებით უფრო მკაცრი პოლიტიკა ტარდებოდა, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე 3%-მდე იყო), მაშინ, როდესაც ბევრ სხვა განვითარებულ ქვეყანაში იგი 5%-დან 10%-მდე მერყეობს [1997]. ჩვენ მხარს ვუჭერთ იმ მოსაზრებას, რომ უმუშევრობის დონის შენარჩუნება დაბალ ნიშნულზე შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ტარდება შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკა [1996]. მიგვაჩნია, რომ ძვირი პროგრამების განხორციელება ამ მიმართულებით გამართლებულია, ვინაიდან უმუშევრობა, გარდა წმინდა ეკონომიკური დანაკარგებისა, დაკავშირებულია ბევრ სხვა ნეგატიურ მოვლენასთან, მათ შორის, ყველაზე მწვავე – სოციალური და ფსიქოლოგიური დაძაბულობის პრობლემასთან, რაც, საბოლოო ანგარიშით, ნეგატიურ გავლენას ახდენს ეკონომიკურ განვითარებაზე.

უმუშევრობით გამოწვეული დანაკარგები

ლიტერატურაში ძირითადად საუბარია მხოლოდ ციკლური უმუშევრობის შედეგად გამოწვეულ დანაკარგებზე, ვინაიდან ბუნებრივი უმუშევრობა გაიგივებულია სტრუქტურულ და ფრიქციულ უმუშევრობასთან. მიგვაჩნია, რომ ერთმანეთისგან უნდა გაირჩეს სტრუქტურული და ციკლური უმუშევრობით გამოწვეული დანაკარგები. ციკლური უმუშევრობის დროს საწარმოო სიმძლავრეები არსებობს, ოღონდ გამოუყენებელია, მაშასადამე, ციკლური უმუშევრობის შესამცირებლად ახალი დაბანდებები საჭირო არ არის, მაშინ, როდესაც სტრუქ-

ტურული უმუშევრობის შესამცირებლად აუცილებელია ქვეყნაში ახალი ძირითადი კაპიტალის შექმნა.

უმუშევრობა მოსახლეობის სხვადასხვა ფენებს სხვადასხვაგვარად აზარალებს. ზარალს განიცდიან უმუშევრები ხელფასის დაკარგვის გამო; სახელმწიფო ბიუჯეტი – შემოსავლების კლების და უმუშევრებზე დახმარებების გაცემის შედეგად; მეწარმეები კარგავენ მოგებას; მცირდება მთლიანი ეროვნული პროდუქტი და ა.შ. რასაკვირველია, აღნიშნული ზარალების შეკრების შედეგად საერთო ზარალის გამოთვლა შეცდომაა და იგი გამოიწვევს ორმაგ აღრიცხვას, ვინაიდან მშპ წარმოადგენს სიდიდეს, რომელშიც თავს იყრის ყველა დანაკარგი.

ციკლური უმუშევრობის დანაკარგები განისაზღვრება ოუკენის ცნობილი კანონის მიხედვით. მაგრამ ეს კანონი გამოყვანილია ემპირიული დაკვირვების საფუძველზე, ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითზე, და ის შედარებით მართებული იყო ამ ქვეყნისათვის ან, უკეთეს შემთხვევაში, ანალოგიური ქვეყნებისათვის და არა განსხვავებული ემპირიული მონაცემების მქონე ქვეყნებისთვის (მათ შორის იგულისხმება საქართველოც).

აღსანიშნავია, რომ ოუკენის კანონი არ ითვალისწინებს უმუშევრობის ზოგიერთ დადებით ეფექტს (მაგალითად, თავისუფალი დროის არსებობა, რაციონალური გადაწყვეტილების მიღების მეტი შესაძლებლობა). იგი ასევე არ ითვალისწინებს უმუშევრობით გამოწვეული სოციალურ-პოლიტიკური და კრიმინოგენური სიტუაციის გაუარესების, ადამიანისეული კაპიტალის შემცირების შედეგად გამოწვეულ მშპ-ს დანაკარგებს. არადა, ეს დანაკარგები, ძირითადად ინვესტიციების შემცირების გამო, საკმაოდ მნიშვნელოვანია. უმუშევრობა, აძლიერებს რა შემოსავლების უთანაბრობასა და სოციალურ დაძაბულობას, გარდა რესურსების გამოუყენებლობით გამოწვეული დანაკარგებისა, იწვევს დამატებით დანაკარგებს, რომელიც დაკავშირებულია პოლიტიკური და კრიმინოგენური დაძაბულობის ზრდასთან.

ეკონომიკური ზრდა და უმუშევრობის დონე

ლიტერატურასა და პრაქტიკაში ხშირად შევხვდებით დასკვნას, რომ უმუშევრობის დონის შემცირების ერთადერთი გზაა ეკონომიკური ზრდის ტემპების დაჩქარება, მაგრამ, სინამდვილეში, გარკვეულ პირობებსა და ზრდის ტემპების გარკვეულ ინტერვალში უმუშევრობის დონე კი არ მცირდება, არამედ შეიძლება იგივე დარჩეს ან გაიზარდოს კიდევაც. რატომ? – სტრუქტურული უმუშევრობის ზრდის გამო, რაც შრომის ნაყოფიერების ზრდითაა გამოწვეული, ვინაიდან პროდუქციის გაზრდილი რაოდენობა მოითხოვს მუშათა ნაკლებ რაოდენობას. სიმარტივისათვის, დავუშვათ, რომ ეკონომიკაში დასაქმებულია 10 მუშა, უმუშევრობის დონე არის 8%, გამომუშავებული პროდუქციის მოცულობაა 100 ლარი. მაშინ შრომის ნაყოფიერება შეადგენს 10 ლარს. ვთქვათ, ინოვაციის შედეგად შრომის ნაყოფიერება გაიზარდა 10%-ით, ანუ შეადგინა 11 ლარი. მუშათა რაოდენობის უცვლელობის პირობებში გამომუშავებული პროდუქციის მოცულობა გახდება 110 ლარის, ანუ ისიც გაიზარდა 10%-ით. მაშასადამე, მოცემულ შემთხვევაში პროდუქციის 10%-იანი ზრდაა საჭირო, უმუშევრობის დონე რომ იგივე დარჩეს. თუ ჩვენ წარმოების მოცულობას გავზრდით 10%-ზე ნაკლები სიდიდით, მაშინ ამისათვის დაგვჭირდება არა 10 მუშა, არამედ ნაკლები, რაც უმუშევრობის დონის ზრდას გამოიწვევს. უმუშევრობის დონე რომ შემცირდეს, აუცილებელია გამომუშავება გაიზარდოს 10%-ზე მეტი სიდიდით, ანუ ინოვაციას თან უნდა მოჰყვეს წარმო-

ბის გაფართოება. ამიტომაც, რომ ინოვაციურ პროცესებთან ერთად, უმუშევრობის დონის შემცირებას დიდი დრო სჭირდება.

მართალია, რიგ შემთხვევაში ინოვაციები იწვევს უმუშევრობას, მაგრამ ისტორიულ ჭრილში სწორედ ინოვაციების მეშვეობით ხდება უმუშევრობის დონის შემცირება, მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ზრდის პირობებშიც კი, ზრდის რა იგი შრომის ზღვრულ პროდუქტს [მენქიუ 2000]. ინოვაციას თან უნდა მოჰყვეს წარმოების გაფართოება, რაც ისევ ინოვაციების გზით მიიღწევა, იწვევს რა წარმოების ძველი სფეროების გაფართოებას და ახლის ათვისებას, მოთხოვნის გაზრდას და ა.შ.

რასაკვირველია, ციკლურ უმუშევრობასთან საქმე სხვაგვარადაა. ამ დროს სამუშაო ადგილები არსებობს და ეკონომიკური აღმავლობის პირობებში რაიმე დამატებითი დაბანდებების გაწევა საჭირო არ არის. უმუშევრობის დონე მცირდება ახალი ინვესტიციების მოზიდვის გარეშე.

ფრიქციული უმუშევრობის დროს ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ მოსახლეობის ზრდის შედეგად გამოწვეული უმუშევრობა (როდესაც ახალგაზრდა შრომისუნარიანი ხდება ან სასწავლებელს ამთავრებს და უმუშევარია) და სამუშაოს ნებაყოფილობით ან იძულებით (ოღონდ არა წარმოების დაქვეითების გამო) დაკარგვის შედეგად გამოწვეული უმუშევრობა. პირველ შემთხვევაში ზედაპირულად საქმე გვაქვს სტრუქტურული უმუშევრობის, ხოლო მეორე შემთხვევაში ციკლური უმუშევრობის ანალოგიურ შემთხვევასთან, ვინაიდან პირველ შემთხვევაში უმუშევრობის შესამცირებლად საჭიროა ახალი დაბანდებების განხორციელება, მეორე შემთხვევაში კი - არა.

დასაქმება

დასაქმების რეგულირების უპირველეს ღონისძიებას წარმოადგენს შრომის ბაზრის ინსტიტუციური მოწყობა, რაც გულისხმობს შრომის ბირჟის, დასაქმებისა და მიგრაციის სახელმწიფო სამსახურის, დასაქმების ფონდის და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის არსებობას. მათი მეშვეობით შესაძლებელი გახდება თავისუფალი სამუშაო ადგილების (ვაკანსიების) და უმუშევართა (პასიურ და აქტიურ) აღრიცხვა; კონსულტაციების გაწევა უმუშევართათვის სამსახურში მოწყობასთან დაკავშირებულ საკითხებზე; უმუშევრებისათვის დახმარებების გაცემა; მოქალაქეთა პროფესიული მომზადება და გადამზადება; შრომის ბაზარზე მდგომარეობის შეფასება (ეკონომიკური და არაეკონომიკური, ეკონომიკურად აქტიური და ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის რაოდენობის დადგენა და ა.შ.); შრომით ემიგრანტთა და იმიგრანტთა აღრიცხვა, შესაბამისი ინფორმაციის მომზადება და სხვ.

გარდა ინსტიტუციური უზრუნველყოფისა, უმუშევრობის შემცირების მიზნით უნდა განხორციელდეს ღონისძიებები, რომელიც უმუშევრობის შემცირებას გამოიწვევს არა ინფლაციის ზრდის, არამედ ფასების სტაბილურობის პირობებში. უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ეკონომიკურ პოლიტიკას, რომელიც ეკონომიკას გადაადგილებს არა ფილიპსის მრუდზე, არამედ, რომელიც გამოიწვევს თვით ფილიპსის მრუდის გადაადგილებებს ისეთ წერტილებში, სადაც უმუშევრობის დონე კლებულობს, ხოლო ფასების საერთო დონე უცვლელია ან უმნიშვნელოდ მატულობს. ეს მიიღწევა ისეთი ინოვაციური პროგრამების სტიმულირებით (უმუშევრობის შემცირებისაკენ მიმართული ინოვაციური პოლიტიკა), რომელიც უზრუნველყოფს ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების დაახლოებით ერთნაირი ტემპებით ზრდას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პროდუქციის მოცულობის ზრდის ტემპები წინ უნდა უსწრებდეს, ხოლო ხელფასების ზრდის ტემპები ჩამორჩებოდეს შრომის მწარმო-

ებლურობის ზრდის ტემპებს, სანამ უმუშევრობის რეალური დონე არ გაუტოლდება მის ბუნებრივ დონეს. ეს მიიღწევა წარმოებისა და მომსახურების არსებული დარგების გაფართოებით და მათი ახალი სფეროების ათვისებით.

დასკვნა

1. უმუშევრობა (განსაკუთრებით გრძელვადიანი) ამცირებს საზოგადოების ადამიანისეული კაპიტალის სიდიდეს, ვინაიდან უმუშევარი ადამიანის კვალიფიკაციის დონე, ფიზიკური და გონებრივი უნარი თანდათან ქვეითდება; უმუშევრობის დროს, ადგილი აქვს რა გამომუშავებული პროდუქციის დანაკარგებს, მცირდება დანაზოგების მოცულობა, რაც ამცირებს ინვესტიციებს, მათ შორის, ინვესტიციებს ინოვაციებზე. ასევე მცირდება სამეცნიერო-კვლევითი პროექტების დაფინანსება როგორც სახელმწიფოს, ისე კერძო სექტორის მხრიდან, რაც მნიშვნელოვან უარყოფით გავლენას ახდენს ეკონომიკური განვითარების პროცესებზე არა მხოლოდ მოკლევადიან, არამედ გრძელვადიან პერიოდშიც; უმუშევრობა, აძლიერებს რა შემოსავლების უთანაბრობასა და სოციალურ დაძაბულობას, გარდა რესურსების გამოუყენებლობით გამოწვეული დანაკარგებისა, იწვევს დამატებით დანაკარგებს (ინვესტიციების შემცირებას), რომელიც დაკავშირებულია პოლიტიკური, ფსიქოლოგიური და კრიმინოგენური დაძაბულობის ზრდასთან.

2. საერთო ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, ქვეყნის ყველაზე ძვირფასი რესურსის – შრომითი რესურსის გამოყენების ხარისხის დადგენისას მილიონობით შრომისუნარიან დაუსაქმებელ ადამიანთა არ ჩათვლა უმუშევართა რაოდენობაში და მათი ჩრდილში დატოვება სავსებით გაუმართლებელია. ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ აქტიური (რომელიც დაექვს სამუშაოს) და პასიური (რომელიც არ დაექვს სამუშაოს) უმუშევარი.

3. ვინაიდან ადამიანის უნარის გამოსახატავად თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს ტერმინი – “ადამიანისეული კაპიტალი”, ამდენად უფრო გამართლებულია სამუშაო ძალაში ვიგულისხმოთ მხოლოდ დასაქმებულთა და უმუშევართა რაოდენობა.

4. მართალია, ბუნებრივი უმუშევრობის მიზეზი სტრუქტურული და ფრიკციული უმუშევრობაა, მაგრამ ხშირად, შესაძლოა, სტრუქტურული და ფრიკციული უმუშევრობის დონე არ ემთხვეოდეს უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს (ანუ უმუშევრობის მაქსიმალურად შესაძლო დაბალ დონეს), ანუ მეტი იყო მასზე.

5. ციკლური უმუშევრობის დანაკარგები განისაზღვრება ოუკენის ცნობილი კანონის მიხედვით. მაგრამ ეს კანონი გამოყვანილია ემპირიული დაკვირვების საფუძველზე, ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითზე, და ის შედარებით მართებული იყო ამ ქვეყნისათვის ან, უკეთეს შემთხვევაში, ანალოგიური ქვეყნებისათვის და არა განსხვავებული ემპირიული მონაცემების მქონე ქვეყნებისთვის (მათ შორის იგულისხმება საქართველოც). აღსანიშნავია, რომ ოუკენის კანონი არ ითვალისწინებს უმუშევრობის ზოგიერთ დადებით ეფექტს (მაგალითად, თავისუფალი დროის არსებობა, რაციონალური გადაწყვეტილების მიღების მეტი შესაძლებლობა). იგი ასევე არ ითვალისწინებს უმუშევრობით გამოწვეული სოციალურ-პოლიტიკური და კრიმინოგენური სიტუაციის გაუარესების, ადამიანისეული კაპიტალის შემცირების შედეგად გამოწვეულ მშპ-ს დანაკარგებს.

6. მართალია, რიგ შემთხვევაში ინოვაციები იწვევს უმუშევრობას, მაგრამ ისტორიულ ჭრილში სწორედ ინოვაციების მეშვეობით ხდება უმუშევრობის დონის შემცირება, მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ზრდის პირობებშიც კი, ზრდის რა იგი შრომის ზღვრულ პროდუქტს. ინოვაციას თან უნდა მოჰყვეს

წარმოების გაფართოება, რაც ისევ ინოვაციების გზით მიიღწევა, იწვევს რა წარმოების ძველი სფეროების გაფართოებას და ახლის ათვისებას, მოთხოვნის გაზრდას და ა.შ.

7. გარდა ინსტიტუციური უზრუნველყოფისა, უმუშევრობის შემცირების მიზნით უნდა განხორციელდეს ღონისძიებები, რომელიც უმუშევრობის შემცირებას გამოიწვევს არა ინფლაციის ზრდის, არამედ ფასების სტაბილურობის პირობებში. უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ეკონომიკურ პოლიტიკას, რომელიც ეკონომიკას გადაადგილებს არა ფილიპსის მრუდზე, არამედ, რომელიც გამოიწვევს თვით ფილიპსის მრუდის გადაადგილებებს ისეთ წერტილებში, სადაც უმუშევრობის დონე კლებულობს, ხოლო ფასების საერთო დონე უცვლელია ან უმნიშვნელოდ მატულობს.

ლიტერატურა

1. ჩიქავა ლ. 2012. დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში. თბილისი “უნივერსალი”.
2. მენქიუ გ. 2000. ეკონომიკის პრინციპები. თბ., “დიოგენე”.
3. . 2008. . . .
4. . 1997. . . .
5. . 1996. . . .
6. **Mankiw N. Gregory** . 2015. *Macroeconomics*. Publisher Worth.
7. . 2008. . . .
8. **Sachs Jeffrey D. Larrain Felipe B.** 1993. *Macroeconomics in the Global Economy*. Prentice Hall; 1 edition
9. . 2007. . . .
10. **Dolan Edwin G. and Lindsey David E.** 1988. *Macroeconomics*. Publisher Dryden Press

თამილა არნანია-კეკელაძე
აწსუ პროფესორი,
გიორგი კეკელაძე
აწსუ დოქტორანტი

სიღარიბის პრობლემა ნეოკლასიკურ ეკონომიკურ თეორიაში

რეზიუმე

მოცემული ნაშრომი იკვლევს ნეოკლასიკური ეკონომიკური სკოლის წარმომადგენელთა შეხედულებებს სიღარიბის პრობლემების შესახებ. ამ მიზნის მისაღწევად შესწავლილია ნეოკლასიკური პოლიტეკონომიის თვალსაჩინო წარმომადგენლების (უ. ს. ჯეონსის, ა. მარშალის, ი. ფიშერის, ა. პიგუს) შეხედულებები. დადგინდა, რომ ეკონომისტ-ნეოკლასიკოსების სამეცნიერო ინტერესი დაკავშირებულია საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობის მიღწევის პრობლემასთან, ხოლო სიღარიბე განიხილება როგორც რეალურად არსებული ფაქტი, რომელიც გამოდის საყოველთაო კეთილდღეობის მიღწევის ხელის შემშლელი ფაქტორი.

საკვანძო სიტყვები: სიღარიბე, ნეოკლასიკური ეკონომიკური სკოლა, საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობა.

შესავალი

თანამედროვე საზოგადოება მრავალი გამოწვევის წინაშე დგას და მათ შორის ერთ-ერთ ყველაზე მწვავე ყველაზე ფართო და გავრცელებულ პრობლემას სიღარიბე წარმოადგენს.

სიღარიბე - ეს არის პრობლემა, რომლისთვისაც არ არსებობს ისტორიული თუ ტერიტორიული საზღვრები და რომელთან ბრძოლა ჯერ კიდევ არ დაკვირვებულა რამდენადმე მნიშვნელოვანი წარმატებით.

რატომ არიან ადამიანები ღარიბები და რატომ არ შეუძლიათ მათ, თავი დააღწიონ სიღარიბეს? რა იწვევს სიღარიბეს? რა შედეგები მოჰყვება სიღარიბეს ცალკეული ადამიანისათვის, ოჯახებისა და მთლიანად საზოგადოებისათვის? ვინ აგებს პასუხს სიღარიბის არსებობაზე? რამდენად რეალურია სიღარიბესთან ბრძოლა და რამდენად რეალურია მისი დაძლევა? ამ და მრავალ სხვა კითხვაზე პასუხის გაცემას ცდილობდნენ და დღემდე ცდილობენ სხვადასხვა მეცნიერული მიმართულების წარმომადგენლები და მათ შორის ეკონომისტები. საკუთარი კვლევის მეთოდოლოგიაზე დაყრდნობით, განსხვავებული ეკონომიკური სკოლები ავითარებენ სიღარიბის საკუთარ თეორიებს.

მოცემული ნაშრომი მიმართულია იმის გაგებაზე, თუ როგორ განიხილავდა სიღარიბის პრობლემას ნეოკლასიკური ეკონომიკური სკოლა. ამ მიზნის მისაღწევად მოცემულ ნაშრომში განხილულია ნეოკლასიკური ეკონომიკური სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენლების შეხედულებები. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ ეკონომისტ-ნეოკლასიკოსების სამეცნიერო ინტერესის სფეროში მოქცეულია საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობის პრობლემა და მისი მიღწევის გზების ძიება, ხოლო სიღარიბე განიხილება, როგორც რეალურად არსებული ფაქტი, რომელიც გამოდის საყოველთაო კეთილდღეობის მიღწევის ხელის შემშლელ ფაქტორად და სწორედ ამ თვალსაზრისით განიხილება ნეოკლასიკოსების მიერ.

როგორც ნეოკლასიკური ეკონომიკური სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენლების შეხედულებათა კვლევამ ცხადყო, ეკონომისტ-ნეოკლასიკოსების სამეც-

ნიერო ინტერესის სფეროში მოქცეულია საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობის პრობლემა და მისი მიღწევის გზების ძიება.

სიღარიბის ეკონომიკური თეორიები ეფუძნება სიღარიბის მატერიალურ კომპონენტს, ანუ ადამიანთა მატერიალური და სულიერი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობას. კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის მსგავსად, ნეოკლასიკური სკოლის წარმომადგენლები არ იკვლევენ ცალკე სიღარიბის პრობლემას და ამ საკითხს განიხილავენ საზოგადოებრივი კეთილდღეობის მიღწევის კონტექსტში.

1. სიღარიბის პრობლემა უილიამ სტენლი ჯევონსის შეხედულებებში

უილიამ სტენლი ჯევონსი (*William Stanley Jevons*, 1835-1882) იყო პირველი ეკონომისტი, რომელიც წარმატებით გამოვიდა იმ დროს გაბატონებულ კლასიკური ეკონომიკური თეორიის წინააღმდეგ და შეეცადა შეექმნა სრულიად ახალ საფუძვლებზე აგებული და ორიგინალური ეკონომიკური თეორია, რომელიც, ზუსტი მეცნიერებების მსგავსად, დაეფუძნებოდა რაოდენობრივად ზუსტ კანონზომიერებათა შესწავლას და მკაცრად განსაზღვრული მეთოდების გამოყენების საფუძველზე შეძლებდა ჰიპოთეზების შემოწმებას. პოლიტიკური ეკონომიის ზუსტ მეცნიერებად გადაქცევისა და მისთვის უფრო კონკრეტული სახის მისაცემად უ. ჯევონსის აზრით, საჭირო იყო, მხოლოდ სტატისტიკური მონაცემების შეგროვება-შესწავლა, რომელთა საფუძველზე შესაძლებელი იქნება აუცილებელი გაანგარიშების განხორციელება და მომავლის ზუსტი პროგნოზირების გაკეთება.

მაგრამ მისი ეს შეხედულებები არ ვრცელდებოდა ისეთ პრობლემაზე, როგორცაა სიღარიბე, რომლის მიმართ ის უპირატესად დისკრიპტულ მეთოდს იყენებს.

უ. ჯევონსი მოსაზრებით, სიღარიბე ბადებს „უღირსების გრძობას“ [*Stanley J.W., 1886:215*], ხოლო სიღარიბის და სიღატაკის არსებობაში უშუალოდ მომუშავეებს ადანაშაულებს და თვლის, რომ მატერიალური უთანაბრობა ადამიანთა ინდივიდუალური შესაძლებლობების განსხვავებიდან გამომდინარეობს.

აღიარებს რა სიღარიბის არსებობასა და მასთან დაკავშირებულ პრობლემებს, უ. ჯევონსი უარყოფს ღარიბი ადამიანებისათვის დახმარების გაწევის შესაძლებლობას. მისი შეხედულებებით, საქველმოქმედო ორგანიზაციები მოსახლეობის ღარიბ ფენებში ბადებენ მდიდრებზე დამოკიდებულების გრძობას და რეალურ ცხოვრებაში საქველმოქმედო საქმიანობის განხორციელება „ძირს უთხრის ადამიანის ყველაზე ძვირფას თვისებას - თვითუზრუნველყოფას“ და ამით ქმნის პირობებს სიღატაკისა და პაუპერიზმისთვის [*Stanley J.W., 1883:190*].

უ. ჯევონსი გამოთქვამს მოსაზრებას და ცდილობს დაასაბუთოს, რომ საქველმოქმედო საქმიანობის განხორციელება და ღარიბებისთვის შემწეობის გაწევა ხშირად „გამხრწნელ გაელენას“ ახდენს შემწეობის მიმღებ მხარეზე ანუ ღარიბ მოსახლეობაზე, ვინაიდან ცხოვრებისათვის საკმარისი სახსრების არსებობა ღარიბ მოსახლეობაში ბადებს სწრაფვას გაყალბებებისა და თადლითობისკენ [*Stanley J.W., 1883:193,198*]. უ. ჯევონსის წარმოდგენით, ღარიბები უყურებენ გაწეულ დახმარებებს და შემწეობებს, როგორც ბუნებრივ მოვლენას, როგორც მდიდართა მოვალეობას, გაწიონ დახმარება და საკუთარ უფლებას, მიიღონ ეს დახმარება. ამრიგად, უ. ჯევონსის რწმენით, შემწეობაზე დახარჯული სახსრები არა მხოლოდ უშედეგოდ იხარჯება, არამედ ზიანი მოაქვს საზოგადოებისთვის და ხელს უწყობს სიღარიბეში მცხოვრებ კლასის შენარჩუნებას [*Stanley J.W., 1883:191,193,198*].

განსაკუთრებულად უარყოფითად არის განწყობილი უ. ჯევონსი საქველმოქმედო საქმიანობის ისეთი ფორმის მიმართ, როგორცაა სამედიცინო დახმარება, რომელსაც თვლიდა ყველაზე მეტად არასასურველ ღონისძიებად, ვინაიდან უფასო სამედიცინო მომსახურება და უფასო სამედიცინო დახმარება აძლიერებს საზო-

გადოების დაბალი ფენების მუქთახორობას, ხოლო უფასო დისპანსერიზაცია აძლიერებს დასვენების და უქმად ყოფნის ჩვევის განვითარების ტენდენციას.

უ. ჯეკონსი პირდაპირ აცხადებს, მას არ სჯერა, რომ „ადამიანები რეალურად არიან სიღარიბის ასეთ უიმედო მდგომარეობაში“ და არ ესმის, თუ რატომ უნდა მიმართონ ღარიბმა კლასებმა მდიდრებს დახმარებისთვის „ცხოვრების ყველაზე გავრცელებულ სიტუაციაში“, მით უმეტეს მაშინ, როცა ადამიანებს გააჩნიათ ხელფასი, რომელიც არის საკმარისი არსებობისათვის, თუკი „გონივრულად იქნა დახარჯული“ [Stanley J.W., 1883:191]. ვინაიდან მომუშავეები გამოირჩევიან ზედმეტობისადმი მიდრეკილებით და ცუდად არიან ინფორმირებული არსებული პირობებისა და შესაძლებლობების შესახებ, არც ხელფასის ზრდისა და არც მაღალი ხელფასის არსებობის პირობებში მომუშავეებს არ ძალუძთ, დააგროვონ დანახოვები და, მაშასადამე, მათ არ შეუძლიათ უზრუნველყონ საკუთარი თავი წარმოების საშუალებებით [Stanley J.W., 1886].

ამასთან, მისთვის სრულად მისაღებად და სასარგებლოდ არის მიჩნეული განათლების სახელმწიფო სისტემის არსებობა, ვინაიდან განათლების მიღებით ღარიბები უფრო გონივრულები გახდებოდნენ და უფრო გონივრულად გამოიყენებენ საკუთარ შემოსავალს. გარდა ამისა, უ. ჯეკონსს ხიბლავს მოგებაში მომუშავეების მონაწილეობის იდეა, ვინაიდან ამგვარი მონაწილეობით დაქირავებული მუშა შეიძლება წვრილ კაპიტალისტად გარდაიქმნას.

მიუხედავად იმისა, რომ უ.ჯეკონსი არ იკვლევს სიღარიბის პრობლემას და მას განიხილავს მხოლოდ სხვა საკითხების კონტექსტში, ის ცალსახად გამოთქვამს საკუთარ მოსაზრებას სიღარიბის მიზეზების თაობაზე და ამ მიზეზებს შორის, თ. რ. მალთუსის ანალოგიურად, პირველ რიგში მოსახლეობის ზრდას ასახელებს, რომელიც, მისი მოსაზრებით, შეუზღუდავი ქორწინების ჩვევის („habits of unrestricted marriage“) შედეგს წარმოადგენს [Stanley J.W., 1866:189,191]. ერთ-ერთი გამოსავალი, რომელსაც ასახელებს უ. ჯეკონსი ჭარბი მოსახლეობისა და, მაშასადამე, სიღარიბის დასაძლევად ექსტრაორდინალური გამოსავალის გარდა [Stanley J.W., 1866:189] არის „*migracia mwarmobel qalaqSi anda warmatebul koloniebSi*“ [Stanley J.W., 1866:217].

2. სიღარიბის პრობლემა ალფრედ მარშალის შეხედულებებში

ნეოკლასიკური სკოლის ტრადიციებიდან გამომდინარე, ალფრედ მარშალი (*Alfred Marshall*, 1842-1924) სიღარიბეზე მსჯელობის დროს ზღვრულ სიდიდეებს ეფუძნება. ა. მარშალი მსჯელობს ფულის ზღვრულ სარგებლიანობაზე მდიდარი და ღარიბი ადამიანისათვის და აჩვენებს, რომ ფულის ერთი და იმავე რაოდენობის ზღვრული სარგებლიანობა გაცილებით უფრო დიდია ღარიბისთვის, ვიდრე მდიდარისთვის [. 1993:131,137,159,162 სხვ.].

ა.მარშალი არ ეთანხმება მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე ინგლისელი ეკონომისტების, კერძოდ კი რ. მალთუსის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას, რომლის თანახმად, სიღარიბის გამომწვევი მიზეზი მოსახლეობის სწრაფი ზრდით არის გამოწვეული, თუმცა აღიარებს იმ ფაქტს, რომ ამგვარ შეხედულებებს გარკვეული ობიექტური მიზეზები გააჩნია. ა. მარშალისთვის მოსახლეობის სწრაფი ზრდა წარმოადგენს სიღარიბის ახსნის მხოლოდ ერთ-ერთ მიზეზს და განიხილავს სიღარიბეს შემოსავლის მიღებასთან უშუალო კავშირში. თუმცა მისთვის გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია ღარიბი მოსახლეობის „ხარისხი“ [. 1993:203], რომელიც განათლების მიღებით არის განპირობებული.

ა.მარშალი უშუალო კავშირში აყენებს ეროვნული ეკონომიკის კეთილდღეობას სასკოლო განათლების სრულყოფასთან იმ პირობით, რომ დაწესდეს სტიპენდიების ფართო სისტემა, რომელიც ხელს შეუწყობს „ღარიბი მოსახლეობის

ნიჭიერ შთამომავლობას“, მიიღოს „საუკეთესო თეორიული და პრაქტიკული ცოდნა, რომელიც გააჩნია ჩვენს ეპოქას“ [. 1993:220].

ამარშალის შეხედულებებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს შრომაზე მოთხოვნისა და მისი მიწოდების საკითხს [. 1993:452]. ამარშალი ცდილობს, განსაზღვროს ის „უდაბლესი შემოსავალი“, რომლის გარეშე შეუძლებელია მომუშაოებისა და მისი ოჯახის არსებობა. ამასთან, ამ პრობლემას ამარშალი განიხილავს კულტურულ კონტექსტში და აღიარებს იმ ფაქტს, რომ განსხვავებულ კულტურულ გარემოში ადამიანთა არსებობისათვის აუცილებელი საგნები მნიშვნელოვნად განსხვავებულია, რომ ზოგიერთ ადგილებზე გარკვეული სამომხმარებლო საგნები იქ მცხოვრები ხალხის ყოფიერების განუყოფელი და ტრადიციული ნაწილია, თუმცა არ წარმოადგენს აუცილებლობას ადამიანთა არსებობისთვის [. 1993:454]. ამის გამო, ამარშალის მოსაზრებით, დანახარჯების შემცირების მიზნით სასურველია უარის თქმა ძვირიან ტრადიციულ საარსებო საშუალებებზე [. 1993:453].

სიღარიბის დაძლევის მიზნით ხელფასის ზრდის პროცესს ამარშალი არაერთგვაროვნად აფასებს. მიუხედავად იმისა, რომ ხელფასის ზრდა თითქმის ყოველთვის ზრდის მომუშაოების შთამომავლობის მატერიალურ, ფიზიკურ, გონივრულ და სულიერ შესაძლებლობებს, ამარშალი ხაზგასმით მიუთითებს იმ გარემოებაზეც, რომ ხელფასის ზრდასთან ერთად იზრდება არა იმდენად მომუშაოების მოხმარების ხარისხი, რამდენადაც ძლიერდება მოსახლეობის ზრდის ტემპები, რაც, თავის მხრივ, იწვევს ბაზარზე შრომის მიწოდების გადიდებას და ხელფასის დონის შემცირებას. ამგვარი ლოგიკიდან გამომდინარე, ამარშალი მიდის დასკვნამდე, რომ ხელფასი და მისი მოცულობა არის სიღარიბის ერთ-ერთი გამომწვევი მიზეზი. ის განიხილავს, თუ როგორ ყალიბდება შრომის ბაზარზე ხელფასის დონე და აცხადებს, რომ ხელფასის ჩამოყალიბებაში ერთნაირად მნიშვნელოვანია როგორც მოთხოვნა, ისე მიწოდება და არც ერთ მათგანს არ შეუძლია მიენიჭოს უპირატესობა. ხელფასი შრომის წმინდა პროდუქტის ტოლია, ხოლო შრომაზე მოთხოვნა რეგულირდება შრომის ზღვრული მწარმოებლობით. ამარშალის მიხედვით, ეს არის შრომის ფასის ფორმირების მხოლოდ ერთი მხარე. მეორე მხრივ კი, ხელფასი მჭიდრო, თუმცა არაერთგვაროვან და რთულ, კავშირშია წარმოების დანახარჯებთან. შრომის ფასის წარმოქმნის მექანიზმის ეს ორი მხარე განაპირობებს ერთმეორეს და უბიძგებს შრომის მიწოდებისა და შრომაზე მოთხოვნის ფასებს წონასწორობისკენ. მაშასადამე, ამარშალის მიხედვით, ხელფასი რეგულირდება მიზეზთა ერთობლიობით, რომელიც ზემოქმედებს შრომის მიწოდება-მოთხოვნაზე და ამგვარად შეუძლია გავლენის მოხდენა მომუშაოებთა მატერიალურ მდგომარეობაზე.

ამარშალი აღიარებდა იმ ფაქტს, რომ სიღარიბე, ისევე, როგორც სიმდიდრე, თავისი ხარისხის მიხედვით არ არის ერთგვაროვანი და შეიძლება გამოიყოს სიმდიდრისა და სიღარიბის განსხვავებული დონეები [. 1993:138].

ამარშალი არ უკავშირებს სიღარიბეს ღარიბ ადამიანთა სიზარმაცეს. პირიქით, მან მრავალჯერ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ღარიბი ადამიანები იძულებულნი არიან ბევრი („მრავალი საათის განმავლობაში“) იმუშაონ, რომ ისინი დაკავებულნი არიან მძიმე ფიზიკური შრომით, მაგრამ მათ არ შეუძლიათ გამოიმუშაონ ბევრი პროდუქტი, ვინაიდან თავისი სიდუხჭირის გამო ღარიბები ცუდად იკვებებიან, მათ არ აქვთ თავისუფალი დრო დასვენებისათვის და ა.შ. [. 1993:531].

ამავე დროს, ამარშალი სიღარიბეს განიხილავს, როგორც საზოგადოების უდიდესი ნაწილის დეგრადაციის პროცესს. მისი აზრით, იმ პირობებს, რომლებიც თან ახლავს სიღარიბეს, შეუძლია გაანადგუროს ადამიანთა საუკეთესო თვისებები

და სწორედ ამიტომ არის, რომ ღარიბებისათვის არის დამახასიათებელი ფიზიკური, მორალური და გონებრივი ნაკლოვანებები. ღარიბებს გააჩნიათ დაბალი სოციალური კაპიტალი (მისი სიტყვებით „მწირი შესაძლებლობა მეგობრობისთვის“), მათთვის უცხოა წესიერება და პატიოსნება, შეთანხმებულობა ოჯახში.

3. სიღარიბის პრობლემა ირვინგ ფიშერის შეხედულებებში

ისევე, როგორც ა. სმიტი, ნეოკლასიკური სკოლის სხვა წარმომადგენელი, ამერიკელი მათემატიკოს-ეკონომისტი, რომელსაც ი. შუმპეტერმა თავისი ქვეყნის უდიდესი თეორეტიკოსი ეკონომისტი უწოდა [:306-307], ირვინგ ფიშერი

(Irving Fisher, 1867-1947) არ იკვლევს სპეციალურად სიღარიბეს და მისი მეცნიერული ინტერესის სფეროში, სხვა პრობლემებთან ერთად (ფული, ფასი, შემოსავალი, სარგებლიანობა, ფასეულობა და სხვ.) [1; 2; 3; 4], მოქცეულია სიმდიდრე-ამასთან, ყოველი კონკრეტული მომენტისათვის არსებული სიმდიდრის მარაგი მას წარმოდგენილი აქვს, როგორც კაპიტალი, რომლის კვლევას ი.ფიშერი ახორციელებს კაპიტალიდან მიღებულ შემოსავალთან - პროცენტთან - უშუალო კავშირში. სწორედ სიმდიდრის, კაპიტალისა და პროცენტის შესწავლის საფუძველზე განიხილავს ი.ფიშერი სიღარიბის პრობლემას.

ი. ფიშერის მიერ განხორციელებული პროცენტის ანალიზი არის გარკვეული გაგებით შემოსავლის ანალიზი [:320], ვინაიდან პროცენტი წარმოდგენილია არა როგორც ფაქტორული შემოსავალი, არამედ როგორც ყველა სახის შემოსავლის საფუძველი. ამასთან, ი. ფიშერი განასხვავებს მიმდინარე პერიოდის შემოსავლებს და მომავლის შემოსავლებს, ანუ მიმდინარე პერიოდის შემოსავლების ინვესტირებიდან მიღებულ შემოსავალს. სწორედ შემოსავლების ამ სახეების არსებობას უკავშირებს ი.ფიშერი სიღარიბის პრობლემას და განიხილავს სიღარიბეს „ადამიანის მოუთმენლობის“ (person's impatience) [1] ან „სურვილის“ (willingness) [2] პრინციპის საფუძველზე¹.

ი.ფიშერის წარმოდგენით, „მოუთმენლობის პრინციპი“ ან „სურვილის პრინციპი“ ნიშნავს, რომ ადამიანები არ არიან განწყობილნი, გადადონ მომავლისთვის ის სიამოვნება, რომელიც მოაქვს შემოსავალს და ამჯობინებენ დაიკმაყოფილონ თავისი მიმდინარე (ანუ ამწუთიერი) სურვილები თუკი მათ არ გააჩნიათ საკმარისი მიზეზი, მოიქცნენ საწინააღმდეგოდ. იმ „მიზეზებში“, რომლებსაც შეუძლიათ არ დაუშვან შემოსავლის იმწუთიერი მოხმარება, ი. ფიშერს აქვს დასახელებული შემდეგი: თუკი ცნობილია მომავალი შემოსავლის მოცულობა, შემოსავლის შემადგენლობა (სტრუქტურა), შემოსავლის განაწილება დროში და შემოსავლის მიღების ალბათობა (შემოსავლის მიღებასთან დაკავშირებული რისკი), ამ „მიზეზების“ გათვალისწინებით შესაძლებელია იმ ვარაუდის გაკეთება, თუ რას მიენიჭება უპირატესობა და, მაშასადამე, რა იქნება უფრო მიმზიდველი ადამიანისათვის - „მოუთმენლობა“ დღეს თუ „მოთმინება“ მომავლისთვის, ანუ მიმდინარე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების სურვილი თუ მომავალი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობა [Fisher I. 1907:94-95; Fisher I. 1974:30]. ირვინგ ფიშერი იკვლევდა, თუ როგორ არის დამოკიდებული ადამიანის მოუთმენლობა მისი შემოსავლის დონეზე, შემოსავლის შემადგენლობასა და შემოსავლის მიღების რისკზე და ამის საფუძველზე ხსნის სიღარიბის არსებობას.

განიხილავს რა შემოსავლის მოცულობისა და შემოსავლის მიღების დროის ეფექტს ამ შემოსავლის მიმღებზე, ი.ფიშერი მიდის დასკვნამდე, რომ დაბალი

¹ ტერმინი „მოუთმენლობა“ (impatience) ი.ფიშერმა გამოიყენა 1907 წელს გამოცემულ ნაშრომში „The Rate of Interest“, ხოლო 1930 წელს გამოსულ წიგნში „The Theory Of Interest, As Determined by Impatience to Spend Income and Opportunity to invest it“ მან გამოიყენა ტერმინი „სურვილი“ (willingness).

შემოსავლის მქონე პირები გაცილებით უფრო მგრძობიარნი არიან შემოსავლის მიღების დროსა და მოცულობის მიმართ, ვიდრე შედარებით უფრო მაღალი შემოსავლების მქონე პირები [Fisher I. 1874:31].

ფიშერს ნათლად აქვს წარმოდგენილი, რომ ცხოვრების ყოველ ეტაპზე შეიძლება ადამიანი სიღარიბის წინაშე აღმოჩნდეს და ამის გამო მისთვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას მიმდინარე შემოსავალი იძენს. მისი შეხედულებით, უშუალო მოხმარების შესაძლებლობა ზრდის მიმდინარე შემოსავლის სარგებლიანობას. ამ გარემოების გამო ადამიანთა ქცევა, რომლებიც ამჯობინებენ უშუალო (მიმდინარე ან ამწუთიერ) მოხმარებას მომავალ შესაძლებლობასთან შედარებით, შეიძლება რაციონალურად ჩაითვალოს, მაგრამ, ამავე დროს, ამგვარი ქცევა შეიძლება შეფასდეს, როგორც ნაწილობრივ ირაციონალური, ვინაიდან მიმდინარე მოთხოვნილებების ზეწოლა ზღუდავს მომავალი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობას [Fisher I. 1907:94-95].

ამასთან, „მოუთმენლობა-მოთმინების“ პრობლემის გადაჭრა უშუალოდ არის დაკავშირებული შემოსავლის დონესთან, ანუ „მოუთმენლობა-მოთმინების“ დილემის გადაჭრა სიღარიბესთან არის დაკავშირებული. ი.ფიშერი ამბობს, რომ სიღარიბე ასუსტებს წინდახედულობას და თვითკონტროლს და გადაწყვეტილების მიღება ეფუძნება „იღბალისადმი ნდობას“ (“trust to luck”), ანუ ადამიანის წარმატება-წარუმატებლობა აიხსნება ბედის (იღბალის) წყალობით ან არწყალობით. ამასთან ი. ფიშერი აღიარებს, რომ მიმდინარე შემოსავალი აბსოლუტურად აუცილებელია როგორც ადამიანის სიცოცხლის შესანარჩუნებლად, ასევე მომავალი შემოსავლების მისაღებად, ვინაიდან წარმოადგენს მომავალი შემოსავლების მიღების წინაპირობას. მაგრამ, რაც უფრო დაბალია შემოსავალი, მით უფრო მეტად ენიჭება უპირატესობა ამ შემოსავლის მიღებას მიმდინარე პერიოდში მომავალი შემოსავლის საზიანოდ, ანუ არასაკმარისი მიმდინარე შემოსავლების პირობებში ადამიანი ამჯობინებს „გაძარცვოს მომავალი“ („to rob the future“) აწმყოს სასარგებლოდ [Fisher I. 1907:95]. ი.ფიშერი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ იქ, სადაც ნაკლებ ყურადღებას უთმობენ მომავლის მოთხოვნებს, კაპიტალი ავლენს „გაქრობის ტენდენციას“, ხოლო სიღარიბე „ზრდისა და ცუდიდან უარესობისკენ გადასვლის“ ხასიათს ამჟღავნებს [Fisher I. 1907:295].

ი. ფიშერის აზრით, კაპიტალის განაწილებისა და, მაშასადამე, შემოსავლების მიღების უთანაბრობის გამო, ხდება ადამიანთა მატერიალური მდგომარეობის უკვდავყოფა. ი. ფიშერი განიხილავს მემკვიდრეობას, როგორც ფაქტორს, რომელსაც შეუძლია შეინარჩუნოს, გაზარდოს ან, პირიქით, შეამციროს სიმდიდრე, ვინაიდან მომჭირნეობის ჩვევა არ გადადის მემკვიდრეობით, ხოლო ფუფუნებაში და სიუხვეში ცხოვრების ჩვევას შეუძლია გამოიწვიოს მიმდინარე სიამოვნების მიღებისკენ მუდმივი სწრაფვა, რამაც დროთა განმავლობაში შეიძლება ადამიანი მიიყვანოს სიღარიბემდე [Fisher I. 1907:233-4].

რაში ხედავს ი. ფიშერი სიღარიბის მიზეზს? ის ამბობს, რომ პირადი, ბუნებრივი თვისებები და შექნილი ჩვევები, ცხოვრების წესი და ქვეყნის ადამ-წესები [Fisher I. 1907:124], მენტალური მახასიათებლები [Fisher I. 1907:294-295], უპირატესობის მინიჭება დღევანდელი სურვილების დაკმაყოფილების თუ მომავალი შემოსავლების მიღების [Fisher I. 1907:231] მიმართ, არის ის მიზეზები, რომლებსაც შეუძლია გაზარდოს ან შეამციროს როგორც სიღარიბე, ასევე კეთილდღეობა.

4. სიღარიბის პრობლემა არტურ სესილ პიგუს შეხედულებებში

ინგლისელი ეკონომისტის, კემბრიჯის სკოლის წარმომადგენლის და აღფრედ მარშალის მოსწავლის, რომელიც შევიდა ეკონომიკური აზრის ისტორიაში, როგორც კეთილდღეობის ნეოკლასიკური თეორიის დამასრულებელი, არტურ სესილ პიგუს (*Arthur Cecil Pigou*, 1877—1959) მეცნიერული ინტერესის სფეროში

მოქცეულია საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობა, მისი ზრდის შესაძლებლობები და გავლენა საზოგადოების წევრებზე. ამ პრობლემას ა. პიგუ მიუძღვნა 1912 წელს გამოცემული წიგნი „სიმდიდრე და კეთილდღეობა“, რომელმაც შემდგომ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა და 1932 წელს გამოვიდა სახელწოდებით „კეთილდღეობის ეკონომიკა“. ამ შრომაში ა.პიგუ ამუშავებს კეთილდღეობის უზრუნველყოფის პრაქტიკულ საკითხებს, რისთვისაც ეფუძნება ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიის ისეთ მიდგომებს, როგორცაა კლასიკური ზღვრული სარგებლიანობის თეორია, უტილიტარიზმის პრინციპი და ეკონომიკური დოგმატის სუბიექტური და ობიექტური შეფასება. ამ მიდგომების სფუძველზე ა.პიგუ აყალიბებს გადასახადებისა და დოტაციების თეორიას, რომელიც გამოჰყავს ე.წ. „ყველაზე მცირე ერთობლივი მსხვერპლის“ პრინციპიდან, როცა მიიღწევა საზოგადოების ყველა წევრის მიერ გაწეული „ზღვრული მსხვერპლის“ წონასწორობა, სადაც „მსხვერპლში“ იგულისხმება გადასახადი შემოსავლის საერთო სარგებლიანობაზე [. 1994:314]. ა. პიგუს ამგვარი მიდგომა წარმოადგენს იმ იდეების თავისებურ განვითარებას, რომელთა მომხრენი იყვნენ ჰენრი სიდვიკი (Henry Sidgwick, 1838-1900), ალფრედ მარშალი (Alfred Marshall, 1842—1924), არნოლდ ჯაკობს კოენ-სტიუარტი (Arnold Jacob Cohen Stuart, 1855-1921), ფრენსის ეჯუორტი (Francis Ysidro Edgeworth, 1845-1926) იმ განსხვავებით, რომ „მსხვერპლის“ სიდიდე არის განსილული მისი აბსოლუტური (პ. სიდვიკი, ა. მარშალი), პროპორციული (ა. ჯ. კოენ-სტიუარტი) და ზღვრული (ფ. ეჯუორტი და ა. პიგუ) მოცულობის თვალსაზრისით.

„მსხვერპლის“ აბსოლუტური სიდიდის დროს გადასახადები ნაწილდება იმგვარად, რომ თითოეული ინდივიდის შემოსავლის საერთო სარგებლიანობიდან ამოღებულ იქნეს ერთნაირი აბსოლუტური სიდიდე.

„მსხვერპლის“ პროპორციული სიდიდე ვარაუდობს გადასახადების განაწილებას იმგვარად, რომ თითოეული ინდივიდის შემოსავლის საერთო სარგებლიანობიდან ამოღებულ იქნეს ერთნაირი წილები, რომლებიც შეესაბამება ინდივიდის შემოსავლის საერთო სარგებლიანობის მოცულობას. ანუ „მსხვერპლის“ აბსოლუტურ სიდიდესთან შედარებით „მსხვერპლის“ პროპორციული სიდიდის პირობებში ღარიბები გადაიხდიან უფრო ნაკლებს, ხოლო მდიდრები - უფრო მეტს.

ა. პიგუ განიხილავს სიღარიბეს, როგორც მოცემულობას, როგორც არსებულ მოვლენას და არ ამახვილებს ყურადღებას მის განსაზღვრაზე. მისი ინტერესი მთლიანად არის გადატანილი საზოგადოების კეთილდღეობის მიღწევის პრობლემაზე და სწორედ ამ თვალსაზრისით განიხილავს სიღარიბის საკითხს.

ა. პიგუსთვის მნიშვნელოვანია მდიდრებსა და ღარიბებს შორის ეროვნული სიმდიდრის, ანუ, მისი სიტყვებით, „ეროვნული დივიდენდის“ (National dividend)² [Cecil P.A.1932:43] განაწილების პრობლემის გაგება. ეროვნული დივიდენდის სიდიდე ა. პიგუს მიერ განიხილება, როგორც კეთილდღეობის ინდიკატორი და ამიტომ არის, რომ მისი ზრუნვის საგანი ეროვნული დივიდენდის მაქსიმიზებაა. ა. პიგუს წარმოდგენით, ეროვნული დივიდენდი მაქსიმალურია მაშინ, როცა ზღვრული საზოგადოებრივი პროდუქტი (ანუ, ყველა რესურსის ზღვრული საზოგადოებრივი დანახარჯები) ერთნაირ სიდიდეს წარმოადგენს. ამგვარი გაგებიდან გამომდინარე, ა. პიგუ აყალიბებს შეხედულებას მდიდრებიდან ღარიბების სასარგებლოდ სიმდიდრის გადანაწილების აუცილებლობის შესახებ და თუ ამგვარი

² „...national dividend or national income ... is that part of the objective income of the community, including, of course, income derived from abroad, which can be measured in money“ [Cecil P.A.1932:43].

გადანაწილება არ შეამცირებს ეროვნულ შემოსავალს, მან უნდა გაზარდოს საზოგადოების კეთილდღეობა.

ეროვნული დივიდენდის გადანაწილება ღარიბების სასარგებლოდ შესაძლებელია რამდენიმე გზით, რომელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია მდიდართა შემოსავლების გადანაწილება [Cecil P.A.1932:10,80].

კლებადი ზღვრული სარგებლიანობის თეორიის საფუძველზე აპიგუს გამოჰყავს პროგრესული საგადასახადო დაბეგვრის დანერგვის აუცილებლობა, რასაც ხსნის იმ გარემოებით, რომ ფულის ზღვრული ფასეულობის შემცირების პირობებში ღარიბების მიერ მდიდრებიდან მიღებული ტრანსფერული შემოსავლები გაზრდიდა საერთო კეთილდღეობას [Cecil P.A.1932:81-82].

ა. პიგუს შესხედულებების თანახმად, კეთილდღეობის მაქსიმიზება ვარაუდობს როგორც პროგრესული საგადასახადო სისტემის არსებობას, ასევე გარე ეფექტების (ექსტერნალიების) და შემოსავლების გადანაწილებას სახელმწიფო ბიუჯეტის მეშვეობით.

კეთილდღეობის მისაღწევად აპიგუს საჭიროდ თვლიდა ყველა რესურსის ზღვრული კერძო და ზღვრული საზოგადოებრივი დანახარჯების გათანაბრებას. ამ მიდგომას მ. ბლაუგმა „პიგუს კეთილდღეობის მაქსიმიზაციის ოქროს წესი“ [1994:549] უწოდა.

არტურ პიგუსთვის მნიშვნელოვანია იმის გაგება, თუ როგორ გრძნობენ თავს ადამიანები, როდესაც ეროვნული დივიდენდის გადანაწილების საფუძველზე ისინი გადადიან მათთვის შეჩვეული შედარებითი სიღარიბის მდგომარეობიდან მათთვის უჩვეულო შედარებით მდიდარ მდგომარეობაში, იღებენ თუ არა ისინი რეალურად უფრო მეტ სიამოვნებას შეცვლილი მდგომარეობიდან ადრინდელ და შეჩვეულ მდგომარეობასთან შედარებით, ვინაიდან შეცვლილ პირობებში მათთვის ჩვეულებრივი ცხოვრება, მოლოდინები და ჩვევები აგრეთვე უნდა შეიცვალოს. ანუ იზრდება თუ არა მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესებიდან მიღებული სარგებლიანობა და, მაშასადამე, აპიგუს გაგებით - საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობა.

ღარიბ ადამიანთა სასარგებლოდ მდიდრების შემოსავლების გადანაწილების საფუძველზე გაჭირვებულთა სწრაფი (უეცარი) გამდიდრება უბიძგებს მათ გაუაზრებელი, არალოგიკური ქმედებების განხორციელებისაკენ, ხოლო თუ გაჭირვებულთა მატერიალური მდგომარეობა უმჯობესდება თანდათანობით, თანმიმდევრულად, ეს ღარიბ ადამიანებს განვითარების შესაძლებლობას მისცემს განათლების მიღების ანდა საკუთარი ბუნებრივი თვისებების დახვეწის საფუძველზე. ყოველივე ამას, გრძელვადიან პერსპექტივაში, შეუძლია გამოიწვიოს გაჭირვებულ და შეძლებულ ადამიანთა გემოვნებათა შორის განსხვავების წაშლა [Cecil P.A.1932:78].

ადამიანის კეთილდღეობა გამოხატავს ცხოვრებით ინდივიდის კმაყოფილების შეგრძნებისა და მისი მოთხოვნების გაჯერების დონეს.

ა. პიგუს განასხვავებს პირველადი სიღარიბის მდგომარეობას, რომელსაც, მისი გაგებით, ახასიათებს იმდენად დაბალი შემოსავლები, რომ „აბსოლუტურად ბრძნული ხარჯვის“ შემთხვევაშიც კი ეს შემოსავალი ვერ უზურუნველყოფს ადეკვატურ საარსებო მინიმუმს [Cecil P.A.1932:83]. მიუხედავად იმისა, რომ აპიგუს უეჭველად თვლის, რომ უკიდურესი სიღარიბე შეიძლება იყოს და ხშირად არის კიდევაც უპასუხისმგებლო ხასიათის, ფიზიკური დაავადებებისა და სხვა “ცუდი” თვისებების შედეგი, მისთვის მიუღებელია ის მოსაზრება, რომლის თანახმად არსებობს აშკარა კავშირი სიღარიბესა და თანდაყოლილ არაეფექტურობას, ღარიბ ადამიანთა “ცუდი” თვისებებს შორის. უფრო მეტიც, აპიგუს დარწმუნებულია, რომ “ცუდი” თვისებები არა თავდაპირველი და თანდაყოლილი ცუდი მახასიათებ-

ლების, არამედ ცხოვრების ცუდი თავდაპირველი პირობების შედეგია [Cecil P.A.1932:99].

ა. პიგუ განასხვავებს ერთმანეთისაგან სიღარიბეს და სიღატაკეს, ანუ პაუპერიზმს (პაუპერიზმ). ამასთან, ღარიბებში დომინირებს დაპირისპირება და სწრაფვა დამოუკიდებლობისკენ, მაშინ, როცა ღატაკები არ გრძნობენ თავს უბედურად, მათ არ რცხვენიათ თავისი მდგომარეობისა და ისინი არ მიისწრაფიან დამოუკიდებლობისკენ [Cecil P.A.1932:359].

დიდი რაოდენობის წყაროებზე დაყრდნობით, ა.პიგუ იძლევა ღარიბებისა და ღატაკი ადამიანების ჩვეულებრივ მოსალოდნელი ქცევის დახასიათებას.

ა. პიგუ განიხილავს სიღარიბეს დაქირავებით მომუშავეთა ხელფასის სიდიდესა და მასზე დამოკიდებული მომუშავეთა ექსპლუატაციასთან უშუალო კავშირში. დაბალი ხელფასით, ა. პიგუს შეხედულებით, დამქირავებელი „ინდუციურებს“, ანუ წარმოშობს სიღარიბეს და აიძულებს მომუშავეებს, გაზარდონ სამუშაო დღის ხანგრძლივობა, რამაც უნდა გამოიწვიოს დადებითი ეფექტი ეროვნული დივიდენდის ზრდის სახით. მაგრამ მიღებული ეფექტი, ა. პიგუს აზრით, არ იქნება დადებითი, ვინაიდან დამატებითი სამუშაო საათები იწვევს მომუშავეების გადაღლილობას, რაც, თავის მხრივ, ამცირებს მათი შრომის შედეგიანობას და საერთო ეფექტიანობას [Cecil P.A.1932:320].

პიგუსთვის მნიშვნელოვანია არა სიღარიბისა და მასთან დაკავშირებული პრობლემების შესწავლა, არამედ იმის გაგება, თუ როგორ იმოქმედებს ღარიბ ადამიანთა სასარგებლოდ ეროვნული დივიდენდის გადანაწილება და, აქედან გამომდინარე, ღარიბთა მატერიალური მდგომარეობის შეცვლა საზოგადოებრივ კეთილდღეობაზე.

დასკვნა

როგორც ნეოკლასიკური ეკონომიკური სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენლების შეხედულებათა კვლევამ ცხადყო, ეკონომისტ-ნეოკლასიკოსების სამეცნიერო ინტერესის სფეროში მოქცეულია საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობის პრობლემა და მისი მიღწევის გზების ძიება. სიღარიბე განიხილება, როგორც რეალურად არსებული ფაქტი, რომელიც გამოდის საყოველთაო კეთილდღეობის მიღწევის ხელის შემშლელი ფაქტორი და სწორედ ამ თვალსაზრისით განიხილება ნეოკლასიკოსების მიერ. ნეოკლასიკური თეორია ეფუძნება სიღარიბის ბუნებრივი წარმოშობის იდეას, რომელიც გამომდინარეობს წარმოდგენიდან ადამიანთა განსხვავებული ბუნებრივი შესაძლებლობების შესახებ. ნეოკლასიკოსები ხაზს უსვამენ ადამიანთა პიროვნული მახასიათებლების არაერთგვაროვნებას, განსხვავებას მათ უნარებში, განათლებაში და ა.შ., რაც განაპირობებს ადამიანთა საქმიანობის შედეგიანობას და, შესაბამისად, შემოსავლის დონეს. გარდა ამისა, ნეოკლასიკური ეკონომიკის ზოგიერთი წარმომადგენელი (მაგალითად, ა. მარშალი და სხვ.) სიღარიბის ბუნებრივი წარმოშობის იდეის ფარგლებში სიღარიბის გამომწვევ მიზეზთა შორის აღნიშნავს მოსახლეობის სწრაფ ზრდას და მის გავლენას შრომის მიწოდებასა და, შესაბამისად, ხელფასის დონეზე.

ნეოკლასიკური ეკონომიკის სკოლის ფართო დისკუსიის საგანს წარმოადგენს საგადასახადო პოლიტიკისა და საქველმოქმედო საქმიანობის მეშვეობით ღარიბების სასარგებლო შემოსავლების გადანაწილების შესაძლებლობა და ღარიბების მიერ მათი შემოსავლების გონივრული ხარჯვის პრობლემა. ნეოკლასიკოსები აგრძელებენ სახელმწიფოს ჩაურევლობის იდეის გატარებას და თვლიან, რომ სიღარიბის შემსუბუქებაზე მიმართული სახელმწიფოს ინტერვენცია იწვევს ღარიბთა ნეგატიურ ქცევას და, მაშასადამე, არ უნდა განხორციელდეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **Fisher Irving**, 1907, *The Rate of Interest*, New York, The Macmillan Company, 1907.
2. **Fisher Irving**, 1974, *The Theory of Interest, As Determined by Impatience to Spend Income and Opportunity To invest It*. Augustus M. Kelley Publishers, Clifton, 1930.
3. **Fisher Irving**, 1906, *The Nature of Capital and Income*, „Mathematical Investigations in the Theory of Value and Prices“, 1892.
4. **Fisher Irving**, 1920, *The Purchasing Power of Money: Its Determination and Relation to Credit, Interest, and Crises*. New York: Macmillan Company, 1911.
5. **Jevons William Stanley**, 1883. *Methods of Social Reform and Other Papers*, London: Macmillan.
6. **Jevons William Stanley**, 1888. *The Theory of Political Economy*, London: Macmillan, 3rd ed.
7. **Jevons William Stanley**, 1866. *The Coal Question; An Inquiry concerning the Progress of the Nation, and the Probable Exhaustion of our Coal-mines*, London: Macmillan and Co., 2nd edition, revised.
8. **Jevons William Stanley**, 1886. *Letters and Journal, edited by his Wife*, London: Macmillan and Co.
9. **Pigou Arthur Cecil**, 1932, *The Economics of Welfare* (1920), Fourth Edition, Macmillan And Co., Limited, London.
10. ., 1994, ISBN 5—86461—151—4, : " " , — 720 , 4-
11. , 1993. , /
12. , ; / ISBN 978-5-93255-302-2, : , 2011.—416

Tamila Arnanía-Kepuladze
ATSU Professor,
Giorgi Kepuladze
PhD candidate, ATSU

POVERTY PROBLEM IN THE NEOCLASSICAL ECONOMIC THEORY
Expanded Summary

Modern society faces multitude of social, economic, political, and other problems. One of the most critical of those ones is poverty. Poverty is a problem that have not any historical or territorial boundaries. Poverty is an issue affecting every country and the global economy. Poverty was and still remains to be a common interest in societies worldwide.

Why are people poor and why they cannot escape poverty? What causes poverty? What are the consequences of poverty for individuals, families and society as a whole? Who is responsible for poverty? How realistic is the fight against poverty and how we can overcome poverty? Representatives of various scientific fields, including economists, try to answer these and many other poverty-related questions.

Based on the own methodological framework different economic schools develop an own understanding of causes and consequences of poverty and have a significant contribution in the development of the economic theory of poverty.

Given paper investigates the problem of poverty in the neoclassical economic school and provides a brief overlooking of some the best known viewpoints of the prominent representatives of neoclassical political economy (William Stanley Jevons, Alfred Marshall,

Irving Fisher, and *Arthur Cecil Pigou*). The scientific interest of the neoclassicists is directed on the investigation of the economic wellbeing predominantly and poverty is considered as an actual fact that might obstacles to economic wealth and development.

Based on the studied viewpoints, the different approaches to poverty could be distinguished. Building on the classical tradition, neoclassical theory considers the poverty issues proceeding from its material component or from the possibility to meet the material needs of man. Such position treats poverty mainly as an economic phenomenon which is related to unequal access to the economic resources. The idea of lack of sufficient income and its direct liaising to poverty dominate in economic explanations of poverty existence.

The neoclassical theory is based on the assumption about natural origin of poverty and develops a capability approach toward the poverty understanding. Within the framework of natural origin of poverty neoclassicists stress the inequality of personal characteristics of people, weak capabilities of individuals, differences in their abilities, education, etc. which determine their productivity and therefore income. From another hand, some representatives of neoclassical economics (for instance, see W. Jevons, A. Marshall and etc.) in framework of the natural origin of poverty among others causes mention a fast growth of population as a root of poverty. But unlike T. R. Malthus, they consider the effect of population growth on the labour supply and labour equilibrium price and therefore on the income and poverty. Consequently, the conclusion from such approach is that poorer are ultimately responsible for their poverty.

No one of those approaches pay attention to class analysis of poverty.

Neoclassical school of economics widely discusses the policy of redistribution of the income from rich individuals to poor through tax policy and charitable action and the problem of reasonable spending of poor's income takes an important part in this discussion. The neoclassical economists continue to provide the laissez faire policies and alike to their predecessors feel that government intervention to alleviate poverty only rewards the negative behavior of the poor and should be discontinued.

ზოგადი ეკონომიკური თეორიის პრობლემები –
PROBLEMS OF GENERAL ECONOMIC THEORY

, , .

-

- , , -

, ,

, , -

, ,

, , -

« » , 70-

- -

, ,

, -

, , ,

- , , -

- , ,

, ,

, , , -

, (,) ,

- , , -

, , -

, , , , -

, , , , ,

.

:

-

-

.

:

-

, , , , ,

.

-

, , , , ,

.

-

, , , , ,

.

:

-

.

, , , , ,

.

-

, , , , ,

.

, , , , ,

.

, , , , ,

.

-

-

.

, , , , ,

.

, , , , ,

.

.

,

:

[1],

», () - « - -
-) , -
, -
[4; .]. , - -
(. .) ,
- - ,
, -
9; .]. (. .) [5; 6; 7; 8;
() -
, , ...
[10, .3-4]. -
,) () (-
,) , , -
, , , :
-) , - (-
(, ;) - ,
- ()) ,
(() -)
, , , ,
-) , (,
, , 70- XX ,
, « »
) , - «
, » [11]. ,
[11]. ,
« , - -
, , -

, ,) ((),
» [4, 29].
, -
-
, , ,
..
- ,
.. , -
, ,
, (- -
) - , - ,
- .
, , -
- , -
, -
, , ,
, -
, ,
, , -
, , -
.. , ,
, .. (- ,),
, , ,
- , - ,
, - ,
- ,
- , .. -
.. , -
- , - ,
- ,
- , .. -

, - (:
 ?!), (-
) , - , .
 , - “ ” (« »
 - ,) ,
 -
 , , . .
 , - ,
 , -
 , -
 , ,
 . ” ,
 , , , ,
 - , - ,
 - “ ([14]),
 “ ” [13, .23, .191].
 , () “ -
 ”. -
 - , , “ -
 ”, , , ,
 “ ’ - ” -
 , . , , - ,
 , - , , -
 , , , , -
 , , , , -
 , . “ -
 ” - - “ , -
 ” (“ , -
) - . -
 , - “ ” -
 - ,

* * *

... , - , -
.
,
, (. .)
(. .) , (?)
, - -
[2], , - ,
, , -
, . , -
, , ,
- , ,
, .
, ,
, (?)
, , , , -
.
- , ,
, , ,
“ ” ,
- , .
, “ ” ()
, , , -
,” , ,

) , (-
 , . , -
 , , ,
 - , ,
 , ,
 . ,
 * * *

- [3].
 , , - ,
 - , -
 , .
 , , -
 , :
 -
 , , ,
 , () .
 , : “ - , - ” [23, . 6].
 , -
 , , -
 .
) , (..
 - ,
 , , -
 , , -
 , -
 , , ,
 , ,

დღესდღეობით, საქართველოს ეკონომიკის განვითარების უზრუნველყოფის მიზნით, საჭიროა დაგეგმვის სისტემის უწყვეტი განხორციელება, რაც საშუალებას მისცემს მართლმართლად შეაფასოს ეკონომიკის მდგომარეობა და მიიღოს საჭირო რეკომენდაციები. ამასთანავე, უწყვეტი დაგეგმვის სისტემის განხორციელება საშუალებას მისცემს დაგეგმვის ხარისხს შეაფასოს და დაგეგმვის პროცესს უწყვეტი განხორციელება.

დაგეგმვის სისტემის უწყვეტი განხორციელების მიზნით, საჭიროა დაგეგმვის სისტემის უწყვეტი განხორციელება, რაც საშუალებას მისცემს მართლმართლად შეაფასოს ეკონომიკის მდგომარეობა და მიიღოს საჭირო რეკომენდაციები. ამასთანავე, უწყვეტი დაგეგმვის სისტემის განხორციელება საშუალებას მისცემს დაგეგმვის ხარისხს შეაფასოს და დაგეგმვის პროცესს უწყვეტი განხორციელება.

დაგეგმვის სისტემის უწყვეტი განხორციელების მიზნით, საჭიროა დაგეგმვის სისტემის უწყვეტი განხორციელება, რაც საშუალებას მისცემს მართლმართლად შეაფასოს ეკონომიკის მდგომარეობა და მიიღოს საჭირო რეკომენდაციები. ამასთანავე, უწყვეტი დაგეგმვის სისტემის განხორციელება საშუალებას მისცემს დაგეგმვის ხარისხს შეაფასოს და დაგეგმვის პროცესს უწყვეტი განხორციელება.

,
,
- , , , ,
,
,
.. ,
,
.
, ,
, () - ,
- , , ,
, .. ,
,
- ,
,
, - (,) ,
, , .. ,
, , , , ,
, , () , , ,
, ,
, - ()
,
- ,

- (-) , , , - -
1. . (2003). - -
- (« »). :
2. . (2003). - -
-), (" " ,) . : (2003). " " . - -
3. . (2003). - -
- : (" " ,) .
4. . (2013). - -
- . : «
5. ” ”, .20-36. (27-28.03.2013). : (2003). - -
- (" " ,) . :
6. . (2012). - -
- XII » (23 2011). :

«...» 27, .1. : -

7. «...», .67-75. -

– . (2012). -

(...).

: , , ” XV

- , 27 2012 . : ,

.9-11.

8. . (2012). -

– . -

: (6

2012). . : -

, 2- . .I, .52-

53.

9. . (2013). -

(27-28.03.2013). : ” ”, .3-

19.

10. . (2009). XXI ()

: «

» (2-3.04.2009). : : ,

” ”.

11. - . ”

- ”

<http://bse.sci-lib.com/article117009.html>

12. . (1997).– . : - , .427.

13. . . .2- .

14. . (1979).

. : “

” (17-18 1979 .). : “ ”.

15. . (1982).

. : “ - (

). : “ ”.

, , 1974, 1977 . .

– ,

(

),

–

, –

, –

– (

, , ,), . .

,

- ,
- (,) ,
- , , . . (, ,),
- , . . . () –
- , – –
16. . (1997). – : ().
17. . (2000). – “ ”, 2000, 1-2.
18. . (1989). : “ ” (13 1989).
19. .7, 9, 18. “ ”, 1990, 9 (). . (1990).
20. . (1980). - : “ ” (15-16 1980). : “ ”. (1990).
22. : “ ” (15 1990). : “ ”. . (2000).
23. “ ”, 2000, 1(7). : - . (1984). (). : “ ” (13-14 1984). : “ ”.

Alfred Kuratashvili

*Doctor of Economic Sciences, Professor, head of Economic theory
Department of P. Gugushvili Institute of Economics
of I. Javakhishvili Tbilisi State University*

**PROBLEMS OF SOCIAL-ECONOMIC PROGRESS
AND PRINCIPALLY NEW
THEORETICAL BASES OF THEIR SOLUTION**

Expanded Summary

In scientific work the principally new theoretical bases of social-economic progress created by the author are considered, it means, that theoretical bases for the progressive development of the economy, society, state and humanity in the interests of each person are considered.

In particular, Philosophy of the social goal, Theory of the supremacy of interests of people and the Theory of the balance of rights and responsibility of officials are considered as principally new theoretical bases of social-economic progress, it means, that theoretical bases for the progressive development of the economy, society, state and humanity in the interests of each person.

In connection with the Philosophy of the social goal, it is necessary to note that as an alternative of the “philosophical” approach, which the author calls the philosophy of means, he offers in the beginning of the 70-ties of XX century fundamentally new scientific trends created by him – the philosophy of the goal, as the theoretical-methodological basis of distinction of the social-state systems and as the basis of classification of these systems and the philosophy of the social goal, which represents an initial scientific basis of formation and functioning of the true human society and state and which should be put into the basis of orientation of development of the mankind and social-economic progress.

In connection with the Theory of the supremacy of interests of people, it is necessary to note that in scientific work is given the critical analysis of the traditional and established views in the modern civilized world about the problem of the supremacy of the law in the society and the state and is proposed the created earlier by the author theory of the supremacy of interests of people – the theory of dictatorship of interests of people that radically differs from the principle of the supremacy of the law, since this theory considers the laws and other normative-legal acts only as the means that should serve the social goal – the realization of interests of people.

Consequently, both in the scientific researches and in management of the society and the state, proceeding from the theory of the supremacy of interests of people, it is necessary to be guided not by the supremacy of the law, but by the supremacy of interests of a person – the supremacy of interests of people that represents fundamentally new scientific trend that originates from the created by the author philosophy of the goal, from the philosophy of the social goal (and not from the philosophy, called by the author the philosophy of the means), and also originates from the created by him theory of social-economic laws, theory of social-economic management and so on.

As for the Theory of the balance of rights and responsibilities of officials, it is necessary to note that in scientific work is considered the created and published by the author earlier political-legal theory of the balance of rights and responsibility of officials – as the fundamentally new scientific trend and as the necessary intellectual basis of protection of interests of a person and the social-economic progress.

Moreover, it substantiates necessity and importance of use of the given theory in the modern world. In particular, the author proves its importance not only for the resolution of

internal problems of effective functioning of the society and the state, but also for normal life and activity of all peoples of the world, for liquidation of terrorism, intrastate and interstate conflicts and so on.

The work offers the created by the author legal mechanisms of the responsibility of officials of all branches of the state power that (responsibility) should be balanced with their rights, without which protection of interests of a person and effective functioning of the society, the state and the mankind as a whole is impossible.

აღფრედ კურატაშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის
ინსტიტუტის ეკონომიკური თეორიის განყოფილების გამგე

სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემის პრობლემები
და მათი ბალანსის პრინციპულად ახალი
თეორიული საფუძვლები

გრძელი რეზიუმე

სამეცნიერო ნაშრომში განხილულია სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის ავტორის მიერ შექმნილი პრინციპულად ახალი თეორიული საფუძვლები, და, შესაბამისად, განხილულია ყოველი ადამიანის ინტერესებისათვის ეკონომიკის, საზოგადოების, სახელმწიფოს და კაცობრიობის პროგრესული განვითარების თეორიული საფუძვლები.

კერძოდ, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის პრინციპულად ახალი თეორიული საფუძვლები, და, შესაბამისად, როგორც ყოველი ადამიანის ინტერესებისათვის ეკონომიკის, საზოგადოების, სახელმწიფოს და კაცობრიობის პროგრესული განვითარების თეორიული საფუძვლები, განხილულია: სოციალური მიზნის ფილოსოფია, ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორია და თანამდებობის პირთა უფლებებისა და პასუხისმგებლობის ბალანსირების თეორია.

სოციალური მიზნის ფილოსოფიასთან დაკავშირებით, აუცილებლად მიმანია ალინიზოს, რომ როგორც ალტერნატივას „ფილოსოფიური“ მიდგომისა, რომელსაც ავტორი საშუალებათა ფილოსოფიას უწოდებს, ის გვთავაზობს მის მიერ ჯერ კიდევ XX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში შექმნილ პრინციპულად ახალ მეცნიერულ მიმართულებებს – მიზნის ფილოსოფიას, როგორც საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი სისტემების განსხვავების და ამ სისტემების კლასიფიკაციის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძველს, და სოციალური მიზნის ფილოსოფიას, რომელიც ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ფორმირებისა და ფუნქციონირების ამოსავალ მეცნიერულ საფუძველს წარმოადგენს, და რომელიც საფუძველად უნდა დაედოს კაცობრიობის განვითარების ორიენტაციას და სოციალურ-ეკონომიკურ პროგრესს.

ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორიასთან დაკავშირებით, აუცილებლად მიმანია ალინიზოს, რომ სამეცნიერო ნაშრომში მოცემულია საზოგადოებაში და სახელმწიფოში კანონის უზენაესობის პრობლემაზე თანამედროვე ცივილიზებულ მსოფლიოში ტრადიციული და დამკვიდრებული შეხედულებების კრიტიკული ანალიზი და შემოთავაზებულია ავტორის მიერ ადრე

შექმნილი ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორია – ხალხის ინტერესების დიქტატურის თეორია, რომელიც რადიკალურად განსხვავდება კანონის უზენაესობის პრინციპისაგან, რამეთუ ეს თეორია კანონებს და სხვა ნორმატიულ-სამართლებრივ აქტებს იხილავს მხოლოდ როგორც საშუალებებს, რომლებიც სოციალურ მიზანს – ხალხის ინტერესების რეალიზაციას უნდა ემსახურებოდეს.

მაშასადამე, როგორც მეცნიერულ კვლევაში, ისე საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მართვაში, ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორიიდან გამომდინარე, აუცილებელია ვხელმძღვანელობდეთ არა კანონის უზენაესობით, არამედ ადამიანის ინტერესების – ხალხის ინტერესების უზენაესობით, რაც წარმოადგენს პრინციპულად ახალ მეცნიერულ მიმართულებას, რომელიც გამომდინარეობს ავტორის მიერ შექმნილი მიზნის ფილოსოფიიდან, სოციალური მიზნის ფილოსოფიიდან (და არა ფილოსოფიიდან, რომელსაც ავტორი საშუალებათა ფილოსოფიას უწოდებს), და აგრეთვე რომელიც გამომდინარეობს მის მიერ შექმნილი სოციალურ-ეკონომიკური კანონების თეორიიდან, სოციალურ-ეკონომიკური მართვის თეორიიდან და ა. შ.

რაც შეეხება თანამდებობის პირთა უფლებებისა და პასუხისმგებლობის ბალანსირების თეორიას, აუცილებლად მიმაჩნია აღინიშნოს, რომ სამეცნიერო ნაშრომში განხილულია ავტორის მიერ ადრე შექმნილი და გამოქვეყნებული თანამდებობის პირთა უფლებებისა და პასუხისმგებლობის ბალანსირების პოლიტიკურ-სამართლებრივი თეორია – როგორც პრინციპულად ახალი მეცნიერული მიმართულება და როგორც ადამიანის ინტერესების დაცვისა და სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის აუცილებელი ინტელექტუალური საფუძველი.

უფრო მეტიც, დასაბუთებულია ამ თეორიის გამოყენების აუცილებლობა და მნიშვნელობა თანამედროვე მსოფლიოში. კერძოდ, ავტორის მიერ დასაბუთებულია მისი მნიშვნელობა არა მარტო საზოგადოებისა და სახელმწიფოს შიდა პრობლემების გადასაჭრელად, არამედ მთელი მსოფლიოს ხალხების ნორმალური ცხოვრებისა და მოღვაწეობისათვის, ტერორიზმის, შიდასახელმწიფოებრივი და სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტების და ა.შ. ლიკვიდაციისათვის.

ნაშრომში შემოთავაზებულია სახელმწიფო ხელისუფლების ყველა შტოს თანამდებობის პირთა პასუხისმგებლობის ავტორის მიერ შექმნილი სამართლებრივი მექანიზმები, რომელიც (პასუხისმგებლობა) დაბალანსებული უნდა იყოს მათ უფლებებთან, რის გარეშეც წარმოუდგენელია ადამიანის ინტერესების დაცვა და საზოგადოების, სახელმწიფოსა და მთლიანად კაცობრიობის ეფექტიანი ფუნქციონირება.

სავაჭრო პოლიტიკა
TRADING POLICY

« ,
»
(,)

,
.
,
:
,
,
.
.
,
,
,
,
,
,
,
,
,
:
.
.
,
-
,
-
,
-
.
2020.
:
,
,
,
.

-

-

80%

[Jeffrey Sachs 2015].

-

-

-

2008

20

(14%)

2010

51%

18,0

19,00

2005

10,51

[World trade report 2015].

20

()

2009

2,0%;

2010

4,0%

2009 .. (-22%)

2010 . (22%)

2004 . (-9%)

10

2014 ..

41%,

1995 .

5,17

2,5% [International Trade Statistics 2015; Key Statistics and Trends in International Trade 2015].

12,0%,

14,0%,

2014 .

...
() 128 1994 . 162 2016 ,
...
...
... [Hocking, B. 1999].
...
... «
» [2003]. . . .
« » [2004].
...
... ;
; (-
); ([2011].
: ,

45

2013

2014

[Ukraine Trade Policy Review (Report By Ukraine) 2016].

3

[Ukraine Trade Policy Review (Report By The Secretariat) 2016].

[2003],

1991], « » [2002],

» 22.12.1998 ..,«

» 22.12.1998 ..,«

»

[Ukraine Trade Policy Review (Report By Ukraine) 2016].

2011 .

2008 ().

2012 .

.
 . 21 2014 .
 , 27 2014 .
 98%
 22 2014 ., 16 2014 .
 . - . -
 , , ,
 1678 01.01.2016 .
 01.01.2016 .,
 ,
 [2017]. : - ,
 , 1 -
 ,
 „
 »,
 ().
 ,
 .
 - , 2000
 ,7 , 43 3 .
 (IV V), , -
 .
 IV « - »
 , , , , ,
 , , , ,
 , (,
) . V « »
 , , - , , ,
 , , , ,

„კონომისტი“ №2, 2017

17 «

»

IV

10 , 374/2014

2014-2015 . 2014

94,7% ;

(. .) 82,2% ;

83,4%

19.09.2013 .. 584 [«

2014]. 1%

-1357 13% (,),

[2008]. 01.01.2016 .
 1. , 01.01.2016 .
 4,9%,
 1-24 8,3% 25-97 .

(), ,
 01.01.2016 .

, %	0	0,1 - 5	5,1 - 10	10,1 - 15	15,1 - 20	20,1 - 25	25		
, .	3961	2915	2406	765	296	5	10	105	10463
, %	37,86	27,9	23	7,3	2,8	0,05	0,1	1	100
, %	-	3,9	8,9	13,2	19,9	25	48	-	-
: 50%.									
1 - 24:	50 % (0,3% 25%)								
25 - 97:	25 % (0,1%)								
, %	4,9								

: 2008; [2016]. 2008;

1996 2016 2. 2

1996-2016 .

1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (.)	2005 (.) 15.05.2008	2008
6,7%	11,5%	12,7%	11,0%	10,2%	10,6%	10,7%	10,5%	10,9%	10,9%	5,0%	4,9%

: 2008; [2016]. 2008;

1994 [10 1994]. XXIV
 , 10 ,
 01.01.2016 . 38% -
 , 2016 . 62% ,
 , 2016]. [
 -
 ,
 , (01- 24 (
 5,3%, - 4,5%, , 1,5 - 14
) - 12,2% 9,2% .
 3. 3

		4,5	5,3	2,4	0,5	0,3	0,05
24 (01 I-IV)		9,2	12,2	6,8	0,6	1,3	0,2
97 (25 V-XXI)		3,7	4,2	1,1	0,5	0,0	0,0

2008; [2008; World Tariff Profiles 2015].

2015 () ,
23 1 « » « .
» » .
EUR1
()
1013, 24.12.2014 ., () [2014].
- «
() »
, 20.02.2016 . 35
() , , ,
[2016]. , , ,
.
, , :
1960- [Anderson
1979]. , 1.1 [2012]:
— , 1.1
, - M_i M_j - i j , i j ,
- , , ,
- (). , ,
1.2: , ,

, 1.2

3 – , 1 2 ,

x_1, x_2, \dots, x_k [2012].

C

1996 -2015 .

(.4).

4

(01 97 (I - XXI)

1996	4365,4	9748340	46146	20,5
1997	5136,4	9166693	51938	19
1998	5289,8	9482905	43374	12,7
1999	4513,5	9476802	32706	17,7
2000	5235,6	8807159	32375	28,3
2001	8542,7	8907736	39309	24,4
2002	11834,2	9716129	43956	25
2003	15631,3	11846291	52010	28,9
2004	20557,0	13683147	67218	38,3
2005	22425,3	14306697	89239	54,40
2006	28282,5	15269348	111885	65,40
2007	36135,1	17663569	148734	72,70

2008	46997,9	19020507	188110	97,70
2009	24892,0	17013493	121552	61,90
2010	32153,1	16946307	141209	79,60
2011	43722,9	18319753	169334	111,00
2012	43237,7	17262975	182592	121,40
2013	43805,1	17970797	188350	108,56
2014	38072,0	18498059	135472	98,90
2015	28345,4	25897283	123279,52	55,27

2015; UNCTADstat 2015].

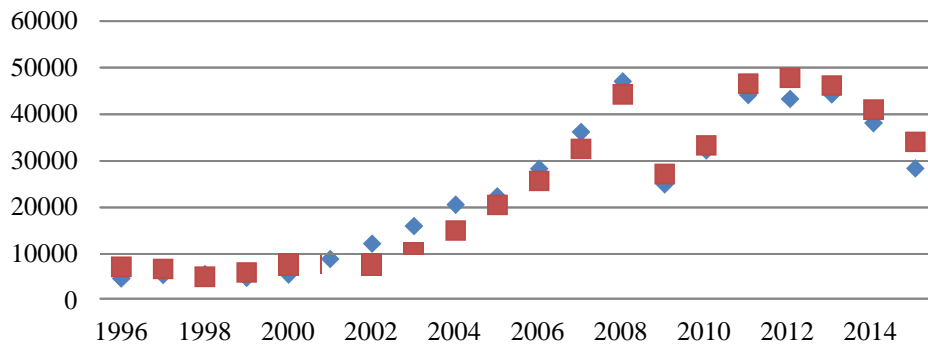
1999 - ' 2015 .:

(.5).

5

0	-7,069
1	0,723
2	0,199
3	0,705
R2	0,9287
R	0,9637
F	69,4176
F (0,05)	3,01

1 . 0,723 . ; 0,199 . ; 1 . 0,705 . 1, 1996 -2015 . (.1).

.1.

4 (01 97 (I - XXI)

(.2).

.2.

2016 -2020

4 (01 97 (I - XXI)

1. , 2003/ - 660 .
2. 16 2003 . // . - 2003. - 18, 19-20, 21-22. - . 144.
3. . . 2004. : : -
4. : “ ”; “ ”. - . 11.
5. . . 2012 / . . // . - 1 (5). 2 - . 157-166.
6. / . . // . - 1 (44). - . 94-99.
7. 2015 [] - : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. : 20.09.2001 . 2728-III // . - 2002. - 5. - . 29.
9. 23 2014 . 1013// . - 2014. - 100. - . 90.
10. : 16.04.1991 . 959-XII // . - 1991. - 29. - . 377.
11. // : 19 2013 . 584-VII . - 2014. - 20-21. - c. 1677 - c. 740.
12. 10 2008 ., 250-VI / / . - 2008. - 23. - . 213.
13. . . 2011. / . . // : . . . - 2. : . - . - 26. - . 25-33.
14. . . 2016. [] / // : . . . / ; . : . . (. .) . - : - “ ”. - 23. - 1. - . 88-97.
14. [] . - : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.

15. . . . 2017. - : / . . . , // « . . . ». – 15. – . 36-47.
16. Anderson, J. A. 1979. Theoretical Foundation for the Gravity Equation, American Economic Review, Vol. 69. – pp. 106 –116, Tinbergen, J. Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy, New York: The Twentieth Century Fund – 1962.
17. Hocking, B. 1999, “Introduction: Trade politics: environments, agendas and process” in Trade Politics: International, Domestic and Regional Perspectives” edited by Brian Hocking and Steven MC Guire, Routledge, London and New Yourk, pp. 1-20.
18. International Trade Statistics 2015 [. . .]. - : https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2015_e/its2015_e.pdf
19. Jeffrey Sachs 2015. The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time. Edition «Penguin Books», New Yourk.
20. Key Statistics and Trends in International Trade 2015 [. . .]. – : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab2015d1_en.pdf
21. Ukraine Trade Policy Review 2016 [. . .] // WTO (Report By Ukraine). – 2016. – : https://www.wto.org/english/tratop_e/tp_r_e/tp_rep_e.htm.
22. Ukraine Trade Policy Review 2016 [. . .] // WTO (Report By The Secretariat). – 2016. – : https://www.wto.org/english/tratop_e/tp_r_e/tp_rep_e.htm.
23. UNCTADstat 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>.
24. World Tariff Profiles 2015 [. . .]. - : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles15_e.pdf
25. World trade report 2015 [. . .]. - : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/anrep15_e.pdf

Olha Yatsenko

*Doctor of Economics, professor of international trade department
of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.
(Kyiv, Ukraine)*

**TRADE POLICY AS AN INSTRUMENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT
EXTENDED
Expanded Summary**

Permanent and dynamic global processes transform the world economy into a constant medium with a constant interaction of national economies, where the main trend is the liberalization of the international trade relations. It is defined that trade is an important factor of economic development and helps to overcome poverty problems in many countries of the world, but over the past twenty years trade has undergone a number of changes, the main ones are: price volatility, financial crisis, digitalization and intellectualization of economic

development, further institutionalization of the world economy and an increase in the number of subjects of international economic activity, significant price fluctuations in commodity markets, the growing importance of trade in services. The study emphasizes that the trade policy plays the leading role as an instrument for the economic development of the country through effective multilateral and bilateral negotiations, implementation, revision, protection and restoration of trade laws, institutions, trade practices, as it relates to international exchange and turnover of goods, services, capital, technology, and people. The study devotes much attention to Ukraine, as the country has such an urgent problem as the increase in the effectiveness of trade policy, the expansion of the list of trade partners and geographical diversification due to political problems and the internal economic crisis: the annexation of a certain territory and armed conflict in the east of the country. The paper investigates the features and mechanisms for achieving the potential of the free trade zone of Ukraine with the EU. It is shown that at the present stage cooperation between Ukraine and the European Union is characterized with a high level of political and economic dialogue and integration into the free trade zone of goods. It is emphasized that modern trade and economic relations have a wide range of forms and methods of implementation. The gravity model is the most common method for assessing the effectiveness of bilateral trade flows, the economic effects of the free trade zone and the possible consequences of deepening integration cooperation. The methodological tools of the gravity model allowed to predict the volume of bilateral trade for subsequent years. During the research, the forecast of quantitative indicators of foreign trade turnover between the countries was developed up to the year 2020.

ოლგა იაცენკო
ვ. გეტმანის სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
(კიევი, უკრაინა)

საგარეო პოლიტიკა, რობორტ ეკონომიკური განვითარების ინსტრუმენტი
ვრცელი რეზიუმე

პერმანენტულ და დინამიურ გლობალურ პროცესებს, მსოფლიო ეკონომიკა გადაყავთ ეროვნული ეკონომიკების მუდმივი ურთიერთქმედების სფეროში, სადაც მთავარ ტრენდად გამოდის საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობების ლიბერალიზაცია. განსაზღვრულია, რომ ვაჭრობა წარმოადგენს ეკონომიკური განვითარების და მსოფლიო უმეტესობა ქვეყნებში სიღარიბის პრობლემის დაძლევის მნიშვნელოვან ფაქტორს, მაგრამ ბოლო 20 წლის განმავლობაში მან განიცადა რიგი ცვლილება, რომელთაგან ძირეულს წარმოადგენს: ფასების მერყეობა, ფინანსური კრიზისი, ეკონომიკური განვითარების ინტელექტუალიზაცია, მსოფლიო ეკონომიკის შემდგომი ინსტიტუციონალიზაცია, საერთაშორისო ეკონომიკური საქმიანობის სუბიექტების რიცხვის ზრდა, ნედლეულის სასაქონლო ბაზრებზე ფასების მნიშვნელოვანი მერყეობა, მომსახურების ვაჭრობის ზრდადი მნიშვნელობა.

კვლევაში აქცენტი კეთდება იმაზე, რომ სავაჭრო პოლიტიკას წამყვანი როლი ენიჭება ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ინსტრუმენტის სახით, ეფექტური მრავალმხრივი და ორმხრივი მოლაპარაკებები, იმპლემენტაციის, გადახედვის, სავაჭრო კანონების დაცვისა და აღდგენის, ინსტიტუტების, სავაჭრო პრაქტიკის შემოღების მეშვეობით, რადგანაც იგი ეხება საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის, ტექნოლოგიის, ადამიანების საერთაშორისო გაცვლასა და ბრუნვას.

მნიშვნელოვანი ყურადღება კვლევაში ეთმობა უკრაინას, რადგანაც ქვეყნისთვის აქტუალურ პრობლემად გამოდის სავაჭრო პოლიტიკის ეფექტიანობის გაზრდა, სავაჭრო პარტნიორების წრის გაფართოება, პოლიტიკურ პრობლემებთან და შიდა ეკონომიკურ კრიზისთან დაკავშირებული გეოგრაფიული დივერსიფიკაცია: გარკვეული ტერიტორიების ანექსია და შეიარაღებული კონფლიქტი ქვეყნის აღმოსავლეთით. ნაშრომში გამოკვლეულია უკრაინაში თავისუფალი ვაჭრობის ზონის თავისებურებები და პოტენციალის რეალიზაციის მექანიზმები ევროკავშირთან. დემონსტრირებულია, რომ თანამედროვე ეტაპზე უკრაინასა და ევროკავშირს შორის თანამშრომლობა ხასიათდება, საქონლით თავისუფალი ვაჭრობის ზონაში, პოლიტიკურ-ეკონომიკური დიალოგის მაღალი დონით და ინტეგრაციით. ხაზგასმულია, რომ თანამედროვე სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობებს გააჩნიათ განსორციელების ფორმებისა და მეთოდების ფართო სპექტრი. ორმხრივი სავაჭრო ნაკადების ეფექტიანობის, თავისუფალი ვაჭრობის ზონის ეკონომიკური ეფექტებისა და ინტეგრაციული თანამშრომლობის გადრმავეების შესაძლო შედეგების შეფასების ყველაზე გავრცელებულ მეთოდს წარმოადგენს გრავიტაციული მოდელის ინსტრუმენტარიები. გრავიტაციული მოდელის მეთოდოლოგიური ინსტრუმენტარიების გამოყენებამ საშუალება მოგვცა შემდგომ წლებში გაგვეკეთებინა ორმხრივი ვაჭრობის მოცულობის პროგნოზირება. კვლევისას გაანგარიშებულია საგარეო ვაჭრობის ბრუნვის რაოდენობრივი მაჩვენებლების პროგნოზი ქვეყნებს შორის 2020 წლამდე.

მკვლევარული
MICROECONOMICS

George Berulava

P. Gugushvili Institute of Economics

I. Javakhishvili Tbilisi State University, Professor.

**STUDYING THE RELATIONSHIP BETWEEN TRUST, TRADE CREDIT AND
FIRMS' PERFORMANCE IN POST-SOVIET COUNTRIES**

Summary

The purpose of this paper is to analyze the impact of informal trust-based relations on firm's performance in transition economies. The trade credit variable is used as a proxy of trust-based relations and the propensity score matching method is employed to establish causal link between relational governance and business performance in the study. The research is conducted using data from a large survey of firms across 28 transition economies. The results of the study suggest that informal trust-based relations represent an important way for enhancing of business performance in transition economies.

JEL Classification: L14, D23, P31, Z13

Keywords: *trust, trade credit, networks, propensity score matching, business performance, transition economies*

1. Introduction.

The experience of transition economies shows that one of the key issues in the process of a market transformation of a centrally-planned system is a creation of consistent and reliable institutional framework [World Bank, 2001; World Bank, 2002]. The importance of the proper institutional framework for economic development stems from its ability to shape incentive structure of economic agents, which influences their investment and innovation decisions [Johnson, McMillan and Woodruff, 2002]. According to North [North, 1990], the existing difference in economic development levels among countries can be explained by the differences in an institutional environment, which involves both formal and informal rules of governing of a market economy. The lack of such institutions results in various types of market frictions, which hamper the productive performance of firms in transition. In particular, market frictions such as the shortage of market information about partners and improper legal system of contract enforcement have a substantial impact on the efficiency of inter-firm relations [McMillan and Woodruff, 1999]. In the absence of sound formal institutions of contract enforcement, businesses in transition employ informal relational mechanisms of governance based on trust. Though the importance of such trust-based relations for firms in transition economies is emphasized in a significant number of academic papers its effect on the economic performance of firms remains relatively unstudied. Do firms that rely on trust in dealing with their partners are better off than firms that don't trust their partners? Despite its importance, there is no empirical answer to this question to the moment. One of the reasons of the lack of empirical studies of this problem is the methodological difficulty related to a determination of the causal link between trust-based governance and business performance.

The present paper seeks to fill this gap by exploring the effects of trust-based relations on business performance of firms in transition economies. To overcome the methodological problem of the causality identification, propensity score matching techniques [Rosenbaum and

Rubin, 1983] is employed in the paper. The results of this study are intended to improve the understanding of the consequences of trust-based relations for the business performance of firms in transition economies, and thus they extend the existing theoretical framework.

The rest of the paper is organized as follows. Section 2 examines the existing literature in the fields of research related to trust-based relationships. Based on the literature review, the research hypothesis is formulated. In section 3 we turn to a discussion of the research methodology, including empirical strategy and measures. The data set and characteristics of variables used in the study are described in section four. The fifth section provides analysis into the study results. The final remarks are presented in section 6.

2. Literature Review.

The key element of informal or relational governance is the trust [Bradach and Eccles, 1989]. The concept of trust that underlies relational contractual arrangements is based on social norms and personal relations [Lewis, 1985]. Heide and John [Heide and John, 1990] show that norms play a very important role in structuring economically efficient relationships between independent firms. They argue that supportive norms have significant economic value when specific assets need to be safeguarded. Mitigating possibility for opportunistic behavior and reducing uncertainty, trust reduces pressure toward vertical integration [Granovetter, 1985]. Macaulay [Macaulay, 1963] in his preliminary study of non-contractual relations in business found that the norms of keeping commitments impose obligations on parties to transactions at the cost of damaging personal relationships. Arrow emphasizing the role of trust as a control mechanism defines it as "...an important lubricant of a social system" [Arrow, 1974: 23]. The role of informal trust-based institutions takes on special significance for firms operating in transition economies. Such institutions allow firms to cope with the issues of high transaction costs, uncertainty and scarce information in dealing with their partners and thus facilitate smooth functioning of the economies in transition.

The performance of trust-based informal institutions in transition economies has been explored in a number of studies. Raiser, Allan and Steves [Raiser, Allan and Steves, 2004] based on the data from a large survey of firms across 26 transition countries examine the determinants of trust in the transition process. Using ‘the level of prepayment demanded by suppliers from their customers in advance of delivery’ as a proxy for trust they confirm earlier findings that trust is higher where firms have confidence in third party enforcement through the legal system. Other findings of the study can be summarized as follows: the fairness and honesty of the courts are a more important determinant of inter-firm trust as compared to the courts’ efficiency or ability to enforce decisions; networks based around personal ties – family and friends – and business associations are important determinants of the development of trust, while business networks based on enterprise insiders and government agencies are not; country-level effects are significantly more important factors of inter-firm trust than are firm-level effects.

Berulava and Lezhava [Berulava and Lezhava, 2008] using data from a sample of Georgian manufacturing enterprises find that trust along with traditional dimensions of transaction cost economics (asset specificity and uncertainty) has a significant impact on the choice of exchange governance mode. They find that trust produced by informal institutions such as networks comprised from friends and relatives as well as from business associations play important role in facilitating relationships between manufacturers and distributors in Georgia.

McMillan and Woodruff [McMillan and Woodruff, 1999] examining trade credit issues in Vietnam find that in a weak contract enforcement environment, informal institutions serve as a substitute to a legal system. In particular, business network formed by relatives or friends, functions as important source of information, thus generating trust and promoting exchange. Similarly, the survey of managers of privately-owned manufacturing firms in

Russia, Ukraine, Slovakia and Romania provides evidence that relationship contracting works as a substitute for the courts [Johnson, McMillan and Woodruff, 1999]. The same time, the authors find that though relational contracting was the basis of the most transactions in all of the countries, the law also did matter. The study results suggest that information from other economic agents, long period of cooperation and high switching costs support trade credit.

Summarizing, the existing research reveals that trust-based contracting can work either as a substitute or complement for legal institutions, thus reducing transaction costs and facilitating exchange between firms. However, the literature acknowledges that such type of relationships can cause some inefficiency in firm's performance as well. For instance, McMillan and Woodruff [McMillan and Woodruff, 1999] argue that informal relationships come with efficiency costs, since better exchange opportunities from economic agents outside of the network could be lost. Similarly, according to Johnson, McMillan and Woodruff [Johnson, McMillan and Woodruff, 1999], relational contracting along with aiding contract can bring some inefficiency. Thus, the question of interest is the net result of the trust-based relation's effect on the business performance. Are firms better off when they are engaged in informal relations with partners or the opposite statement is true?

Despite its importance, to the moment the overall impact of informal contract relationships on the firm's performance remains relatively unstudied in economic literature. The existing studies of trust-based relations focus mainly on exploration of its determinants and various types of governance structures, while economic consequences of such relationship received very sparse attention from academicians. This paper aims to shed light on exactly this issue by exploring the effect of trust-based relations on various indicators of firm's performance in transition economies. In particular the main research question of the paper is as follows:

- Do firms employing trust-based relations perform better in terms of productivity, innovations, and sales than firms not relying on such institutions?

To get the answer on this question, first of all let's consider the ways in which trust-based relationships can improve firm's functioning. Sako [Sako, 2002] emphasizes three mechanisms through which trust may enhance business performance. First, trust-based relationship allows for reducing of transaction costs and thus it ensures the most efficient governance structure. Second, trust stimulates investments in specific assets, which in turn guarantees future returns and productivity growth. Third, trust encourages orientation towards joint problem solving in such matters as cost reduction, innovation, management promoting thus continuous learning and enhancement. Based on the empirical study of automotive industry in Japan and USA the author shows that supplier's trust of customers generally is associated with its better performance in terms of costs, profit margins, just-in-time (JIT) delivery and joint problem solving [Sako, 2002]. Similarly, Dyer [Dyer, 1996] based on the results of his empirical study, emphasizes asset co-specialization and lower transaction costs (which are outcomes of trust-based hybrid/alliance governance structures) among the factors that provide Japanese automotive firms with competitive advantage over their U.S counterparts. Hendley, Murrell, and Ryterman [Hendley, Murrell, and Ryterman, 1998] in their study of transactional strategies of Russian enterprises found that during transition, strategies that use trust have a critical importance as well as personal relationships. Based on the review of the results of existing studies, the research hypothesis of the paper can be formulated as follows: *employing informal trust-based relations improves overall performance of firms in transition economies.*

3. Research Methodology.

Empirical Strategy. In this paper, following Johnson, McMillan and Woodruff [Johnson, McMillan and Woodruff, 1999] and McMillan and Woodruff [McMillan and Woodruff, 1999] we use a trade credit as a proxy variable for trust-based governance. It is deemed that a firm

will provide a trade credit to its partner only in case when the relationships between partners are trust-based. Further, we test the hypothesis on the casual link between trust-based relations and business performance by employing propensity score matching procedure (PSM) [Rosenbaum and Rubin, 1983]. The PSM techniques utilized in this study, allows us to delineate the casual effects of trade credit on business outcomes. This method imitates a controlled experiment and assumes creation of a counterfactual that is similar to the treated population by matching them on a variety of variables in order to control for observable differences. For instance, the counterfactual question of the study can be formulated as follows: “What would have happened to the firms which, in fact, did receive ‘treatment’ (in our case the firms that trust their partners through providing them trade credit), if they had not received ‘treatment’ (no trust)?” The advantage of this approach is that it facilitates identification of the direction of causality between variables of interest. This method addresses also the selection bias issues and allows for heterogeneities and non-linearities in the effects of informal relationships on firm’s performance.

Our empirical strategy implies implementation of a number of consecutive steps. At the first stage we calculate propensity scores, to account for non-randomness in which firms provide trade credit. The propensity score allows coping with the issue of selection bias by comparing groups based on observed covariates; and thus, it represents a good tool for estimation the treatment effect when treatment assignment is not random. Propensity scores are estimated using the following logit regression for the probability that a firm gives trade credit (trusts) to its partner:

$$P(y_i = 1 | x_i) = \frac{e^{\beta' x_i}}{1 + e^{\beta' x_i}} \quad (1)$$

where y_i is i firm’s choice of the mode of relationship with partners ($y_i = 1$ if a firm provides trade credit to its partner and $y_i = 0$ otherwise); x_i is a set of observed covariates

(discussed in more detail in the next section); β – vector of parameters to be estimated.

According to Rosenbaum and Rubin [Rosenbaum and Rubin, 1983], comparing firms with a similar probability of providing trade credit given the observables in x_i is equivalent to comparing firms with similar values of x_i . Thus, after calculation of propensity scores, on the next step, the actual matching procedure is conducted using the “kernel” matching technique. The advantage of this approach is that it allows for maximum use of all the observations. Based on propensity scores the matching procedure implies estimation of a counterfactual for each treated observation.

Assuming that the effect of residual factors on treatment assignment net of treatment propensity is ignorable, we can calculate the expected casual effect of the treatment (providing trade credit) on the performance of firm. This effect is known as average treatment effects for the treated (ATT). The ATT measures the effect of providing trade credit on the outcome variable for those firms that actually provided trade credit compared with what would have happened if they had not relied on trust-based relations with partners (no trade credit). For individual firm, the average treatment effect on the treated can be calculated in the following way:

$$ATT = E[q_{i1} - q_{i0} | y_i = 1] \quad (2)$$

where q_{i1} - is potential output of firm i , which is exposed to treatment (firm provides trade credit); q_{i0} - is potential output of firm i , which represents a control group not exposed to treatment (firm doesn't provide trade credit).

Measures. To explore the potential impact of trust-based relations (providing of trade credit) on firm's performance, a number of **outcome variables** are used in this study for which the corresponding ATT are identified. These outcome variables reflect various aspects of firm's performance and are constructed in different ways. These variables are:

Sales Growth – dichotomous variable is coded as 1 if over the last 36 months a firm experienced increase in sales and is coded as 0 otherwise.

Innovation – is represented by normalized factor score, which reflects innovative activities undertaken by a firm during the last 36 months. We use principal component factor analysis to construct this variable from the following four innovation variables: developing successfully a major new product line/service; upgrading an existing product line/service; creating a new joint venture with foreign partner; obtained a new quality accreditation (ISO 9000, 9002 or 14,000, AGCCP, etc)³.

Percentage of Reinvestment – is measured as percentage of total profits reinvested in a firm.

Labor Productivity – this variable is measured as a logarithm of the ratio of sales volume (in USD) to a number of full-time employees.

The **dependent variable** in the logit regression – *Trade Credit* – is a dichotomous variable constructed from the continuous variable which reflects the percentage of firm's sales to customers over the last 12 months that were sold on credit. The variable is coded as 1 if more than ten percent of sales were sold on credit and coded as 0 otherwise.

The choice of covariates, used in calculation of propensity scores, is based on the theoretical framework and the existing literature [Raiser, Allan and Steves, 2004; Johnson, McMillan and Woodruff, 1999; Carlin, Schaffer and Seabright, 2004]. However, this study employs only limited number of variables in order to avoid the violation of the *common support assumption*. These variables are assumed to influence both the decision to provide trade credit and firm's performance.

First, following Raiser, Allan and Steves [Raiser, Allan and Steves, 2004] we include variables that reflect existing legal system and networks.

Legal System – is constructed on the basis of principal components factor analysis using five questions, each employing 6-point scale. The respondents were asked about how often they associate the following descriptions with the court system in resolving business disputes. These descriptions are: fair and impartial; honest/uncorrupted; quick; affordable; able to enforce its decisions⁴.

Factor analysis was used in construction of *Network* variables as well⁵. Initially network variables were measured in the following way. On a 5-point scale ranging from extremely important =5 to not important =1 respondents rated the importance of the following sources of information on new customers: family and friends; former employees who now work for a potential customer or supplier; prior employment of managers by a potential customer or supplier current distributors; existing customers or suppliers; government agencies, business associations and other sources. Similar to Berulava and Lezhava [Berulava and Lezhava, 2008] study, factor solution suggests on existing of the two types of network variables:

³ for more details on the factor analysis results- see [Berulava, 2013].

⁴ for more details on the factor analysis results- see [Berulava, 2013].

⁵ for more details on the factor analysis results- see [Berulava, 2013].

Narrow Networks – include information from narrow group of people such as family and friends; former employees who now work for a potential customer or supplier; prior employment of managers by a potential customer or supplier current distributors; existing customers or suppliers.

Broad Networks – include information from a broader group of sources such as government agencies, business associations and other sources. Other controls employed in the study are:

Internal Funds/Working Capital – percentage of firm’s working capital financed from internal funds or retained earnings.

Internal Funds/Working Capital - percentage of firm’s new fixed investment financed from internal funds or retained earnings. Both variables serve as proxies for capital market constraints [Raiser, Allan and Steves, 2004].

Customer Change - dummy variable for whether firm has changed its major customer in last 3 years.

Payment Delay - dummy variable for whether firms have ever experienced an overdue payment.

Sales to Government - percentage of domestic sales to government.

Sales to Multinationals - percentage of domestic sales to multinational companies located in host country.

New Firm - dummy variable for whether firms are newly established entities.

Competition – measures degree of competition using the number of competitors reported by the respondent in the market for its main product. Based on the answers, three dummy variables are created: no competitors; 1-3 competitors; more than 3 competitors.

Following Carlin, Schaffer and Seabright [Carlin, Schaffer and Seabright, 2004] we incorporate three additional variables that influence decision of firm to innovate in the models that estimate the effect of trade credit on innovation decisions of firm. These variables reflect the importance for firms while they make their decisions on the developing new products or services and markets of each of the following factors: *Domestic Competitors*; *Foreign Competitors*; *Customers*. *Industry (manufacturing/service) and country controls*⁶ are also used in the study.

4.Data Set.

The main source of the data for the research is the micro-level dataset from the Enterprise Surveys program (Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS) III round)⁷. The survey was conducted by the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and the World Bank Group (the World Bank) for 9,655 firms in 28 countries in the European and Central Asian region in 2005. In all countries where a reliable sample frame was available, the sample was selected using stratified random sampling. Three levels of stratification were used in all countries: industry, establishment size and region. The more detailed description of the sampling methodology can be found in the Sampling Manual⁸.

Table 1, presents a description of the key variables used in the study. According to the data from this table, out of 9,655 observations, fifty-four percent of firms reported improvement of their performance in terms of sales growth over the last 36 months.

⁶ Countries in the study: Albania, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Bosnia, Bulgaria, Croatia, Czech, Estonia, Georgia, Hungary, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Macedonia, Moldova, Poland, Romania, Russia, Serbia and Montenegro, Slovakia, Slovenia, Tajikistan, Turkey, Turkmenistan, Ukraine, Uzbekistan.

⁷

<https://www.enterprisesurveys.org/>

[g/](#)

[8](#)

http://www.enterprisesurveys.org/~media/FPDKM/EnterpriseSurveys/Documents/Methodology/Sampling_Note.pdf

On average, almost half of the profit earned by the firms in the sample was reinvested in firms. Another important dimension of firm’s performance used in the study is innovation. According to table 1, over the period of last three years almost thirty-five percent of firms introduced a new product line, half of the sample upgraded existing product, more than twelve percent obtained a new quality accreditation ISO, and only four percent of firms opened a new plant. The average rate of labor productivity for the sample (out of 6,984 observations) is approximately thirty-six thousand of USD per employee. Trade credit as a mean of relationships with the partners is employed by a half of the firms in the sample (out of 9,595 observations).

The evaluation of the legal system reveals that ability of court to enforce its decisions received the highest rating, while its affordability and quickness the lowest. Among the network sources of information existing customers/suppliers have the highest level of credibility. Government agencies and business associations are the least trusted sources of information on business partners. Almost half of the firms in the sample have ever experienced an overdue payment and about twenty-two percent have changed a major customer in last three years. The share of sales to government and multinationals doesn’t exceed five percent each. Around seventy percent of working capital and new fixed investments is financed from the internal funds.

Table 1. Descriptive statistics

Variables	Mean	Standard deviation	Number of observations
Sales growth	.540	.50	9,655
New product line	.349	.48	9,655
Upgrade of existing products	.502	.50	9,655
Opening a new facility	.042	.20	9,655
Obtained a new quality accreditation ISO	.125	.33	9,655
Reinvestment of profits (percent)	49.530	40.07	7,781
Labor productivity (thousands of USD)	35.859	160.81	6,984
Trade credit	.500	.50	9,595
Court: fair/honest	2.923	1.37	8,339
Court: quick/affordable	2.760	1.23	8,418
Court: can enforce its decisions	3.363	1.52	8,665
Information about customer: Family and friends	2.507	1.38	9,461
Information about customer: Former employees/ managers	2.303	1.17	9,136
Information about customer: Existing customers or suppliers	3.414	1.30	9,369
Information about customer: Government agencies	2.200	1.35	9,242
Information about customer: Business associations	2.154	1.31	9,246
Information about customer: Trade fairs/others	2.746	1.42	9,320
Payment delay	.504	.50	9,655
Change of major customer	.218	.41	9,655
Sales to government (percent)	4.259	14.35	9,327
Sales to multinational corporations (percent)	3.925	13.72	9,327
Working capital financed from internal funds (percent)	72.270	37.39	9,430
New fixed investments financed from internal	70.136	39.85	6,836

funds (percent)			
New firm	.793	.41	8,806
No competitor	.060	.24	8,411
One-to-three competitors	.239	.43	8,411
More than three competitors	.701	.46	8,411
Pressure from domestic competitors: not at all important	.136	.34	9,526
Pressure from domestic competitors: slightly important	.187	.39	9,526
Pressure from domestic competitors: fairly important	.347	.48	9,526
Pressure from domestic competitors: very important	.330	.47	9,526
Pressure from foreign competitors: not at all important	.459	.50	9,212
Pressure from foreign competitors: slightly important	.182	.39	9,212
Pressure from foreign competitors: fairly important	.190	.39	9,212
Pressure from foreign competitors: very important	.169	.37	9,212
Pressure from customers: not at all important	.121	.33	9,466
Pressure from customers: slightly important	.158	.36	9,466
Pressure from customers: fairly important	.337	.47	9,466
Pressure from customers: very important	.385	.49	9,466

New firms represent approximately eighty percent of the sample. Most of the firms (70.1 %) encounter intense competition (facing with more than three competitors), while about twenty-four percent of firms have only 1-3 rivals. Only six percent of firms reported that they have no rivals. According to table 1, pressure from domestic rivals and from customers is the most important incentive of innovation for the firms in the sample. The threat from the foreign rivals seems to be less important stimulus for innovation.

5. Study Results.

Trade Credit Prediction. The dependent variable in our logit regressions is dichotomous, which reflects whether or not firm provides trade credit to its partner. Propensity scores are calculated separately for each of four outcome variables⁹. The results of estimation of the four logit regressions are presented in table 2.

Table 2. Trade Credit Logit Regression Results

Covariates	Dependent variable: trade credit/no trade credit			
	Models with outcome variables:			
	Sales growth	Labor productivity	Percentage of reinvestment	Innovation
Legal system	-.196 (.166)	-.169 (.204)	-.135 (.182)	-.234 (.170)
Narrow networks	-.113*** (.036)	-.099** (.042)	-.087** (.040)	-.129*** (.038)
Broad networks	.155*** (.036)	.151*** (.042)	.143*** (.039)	.109*** (.037)
Internal funds/working capital	-.003** (.001)	-.003** (.001)	-.004*** (.001)	-.002** (.001)
Internal funds/new fixed	-.002* (.001)	-.001 (.001)	-.001 (.001)	-.002** (.001)

⁹ STATA command psmatch2 is used for this purpose.

investment				
Payment delay	1.060*** (.075)	1.020*** (.087)	1.016*** (.081)	1.055*** (.076)
Service	-.449*** (.074)	-.462*** (.087)	-.458*** (.080)	-.407*** (.076)
New	.019 (.094)	.121 (.106)	-.009 (.104)	.010(.096)
Sales to government	-.003 (.002)	-.002 (.003)	-.002 (.003)	-.002(.002)
Sales to multinationals	.011*** (.002)	.010*** (.003)	.011*** (.002)	-
Customer change	.205** (.083)	.156 (.096)	.075 (.091)	-
Competition_1 (no competitors)	-.094 (.180)	-.050 (.202)	-.033 (.196)	-.075 (.189)
Competition_2 (1-3 competitors)	.061 (.083)	.135 (.097)	.125 (.090)	.141 (.085)
Country controls	Yes	Yes	Yes	Yes
Pressure from domestic competitors_1	-	-	-	-.166 (.148)
Pressure from domestic competitors_2	-	-	-	-.307*** (.117)
Pressure from domestic competitors_3	-	-	-	-.151(.093)
Pressure from foreign competitors_1	-	-	-	-.555*** (.115)
Pressure from foreign competitors_2	-	-	-	-.276** (.127)
Pressure from foreign competitors_3	-	-	-	-.178 (.126)
Pressure from customers_1	-	-	-	.092 (.156)
Pressure from customers_2	-	-	-	.076 (.118)
Pressure from customers_3	-	-	-	.219** (.090)
Model fit				
LR chi2(df)	861.05 (38)	660.23 (37)	740.32 (38)	862.64 (46)
Prob> chi2	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Pseudo R2	0.1498	0.1560	0.1504	0.1547
Number of observations	4154	3071	3557	4029
Notes: Standard errors in parentheses; *** — significant at $p < 0.01$ level; ** — significant at $p < 0.05$ level; * — significant at $p < 0.1$ level.				

The explanatory power of the all regression is quite satisfactory since all models are statistically significant at one percent level and pseudo R² are above 10%. As it was expected the broad networks comprised from business associations and government agencies has a positive and statistically significant (at $p < 0.001$ level) impact on the probability of providing trade credits. Surprisingly narrow networks (friends and family members; customers and suppliers; former employee and managers) have negative effect on the choice variable. The same is true for legal system variable which reflects efficiency and reliability of the courts,

though this result is not statistically significant. Other control variables show more or less expected results.

The Impact of Trade Credit on Business Performance. The kernel matching procedure for estimation of average treatment effect is used to identify the impact of the trust-based relationships (trade credit) on the business performance in this study.¹⁰ According to the table 3, in support to the main hypothesis of the study, we find that in general, trade credit improves business performance of companies. In particular, trust-based relations (trade credit) tend to increase sales of firms. The difference for treated and control groups is above six percentage points and is statistically significant at the one percent level. Trust-based relations stimulate innovative behavior as well. The effect of trade credit on firm’s innovation is statistically significant at $p < 0.05$ level¹¹. Firms that trust to their partners invest more in their business. The share of reinvested profits is higher by six percent for the firms that provide trade credit to partners (statistically significant at one percent level). These firms are also more productive in terms of labor productivity compared to firms that don’t rely on trust (significant at $p < 0.01$ level).

Table 3. Estimated Average Treatment Effect on Treated (ATT) for Trade Credit

ATT	Outcome variables			
	Sales growth	Labor productivity	Percentage of reinvestment	Innovation (factor score)
Treated	.60603	3.36259	56.40054	.29577
Controls	.54070	3.15469	50.47600	.27432
Difference	.06532***	.20789***	5.92454***	.02145**
Standard Error	.01938	.04809	1.64058	.00980
T-statistic	3.37	4.32	3.61	2.19
Notes: *** — significant at $p < 0.01$ level; ** — significant at $p < 0.05$ level; * — significant at $p < 0.1$ level.				

Sensitivity Analysis. In this study, the significant effect of trust-based relations (trade credit) on firm’s performance is found on the basis of propensity score matching procedure. However, since PSM cannot control for unobservable characteristics, the question is whether these results are robust to unobservable variables. To say distinctly, an unmeasured confounding variable may impact selection into the treatment and thus undermine the conclusions. To find how strongly ‘hidden biases’ might affect the results of the study we employ sensitivity analysis proposed by Rosenbaum [Rosenbaum, 2002]. Since the outcome variables of different nature (both dichotomous and continuous) are used in this study, we apply two alternative procedures of sensitivity analysis: Hodges-Lehmann point estimates¹² [DiPrete and Gangl, 2004] for continuous variables and Mantel and Haenszel [Mantel and Haenszel, 1959]¹³ test statistic for the discrete one [Becker and Caliendo, 2007]. The results of

¹⁰ The analysis of balance checking of the covariates employed in the study is omitted in this paper. This analysis can be found in [Berulava, 2013]. In particular, the balance checking suggests t-tests for equality of means in the treated and non-treated groups after matching are non-significant for all covariates. Also, the standardized bias after matching is less than 5% for all variables, indicating on good balancing of the data.

¹¹ The negative sign is due to reverse coding of the raw innovation variables.

¹² Stata command: rbounds

¹³ Stata command: mhbounds

sensitivity analysis presented in tables 4 and 5 show that robustness to hidden bias varies significantly across the different outcomes.

Table 4. Rosenbaum bounds sensitivity analysis: Hodges-Lehmann point estimates for variable Trade Credit

Outcome variables	Gamma*	Significance level		Hodges-Lehmann point estimate		Confidence interval (95%)	
		upper bound	lower bound	upper bound	lower bound	upper bound	lower bound
Innovation (factor score)	1	.039688	.039688	.011511	.011511	-.00089	.024168
	1.1	.556352	.000129	-	.023821	-.00795	.034481
	1.2	.969456	3.4e-08	-	.032859	-	.016587
	1.3	.999738	1.2e-12	-	.044614	-	.057475
	1.4	1	0	-	.054505	-	.065984
	1.5	1	0	-	.062149	-	.074346
	1.6	1	0	-	.069965	-	.081305
	1.7	1	0	-	.077077	-	.086434
	1.8	1	0	-	.082586	-	.092908
	1.9	1	0	-	.087132	-	.100064
Labor productivity	2.0	1	0	-	.093047	-	.105434
	1	0	0	.236014	.236014	.192472	.279169
	1.1	0	0	.19869	.273084	.155112	.316232
	1.2	4.3e-13	0	.164651	.306743	.120728	.350033
	1.3	3.8e-09	0	.133374	.337708	.088928	.381133
	1.4	3.2e-06	0	.104324	.36609	.059458	.409722
	1.5	.000413	0	.077101	.392606	.032222	.436286
	1.6	.012154	0	.051859	.41715	.006847	.461038
	1.7	.109546	0	.028206	.440235	-	.484071
	1.8	.395415	0	.006112	.461703	-	.505904
Percentage of reinvestment	1.9	.740909	0	-	.482001	-	.526836
	2.0	.934632	0	-	.501179	-	.546281
	1	1.1e-16	1.1e-16	5.34297	5.34297	3.77527	6.46069
	1.1	7.3e-11	0	3.92317	6.3305	2.45332	8.02064
	1.2	7.5e-07	0	2.72005	7.68218	1.45339	9.67885
	1.3	.000405	0	1.71697	9.11178	.752616	10.8417
1.4	.022713	0	1.01281	10.45	.030805	11.9178	
1.5	.227328	0	.437799	11.2935	-1.0688	13.5442	

	1.6	.664071	0	- .337541	12.4413	- 2.10398	15.1517
	1.7	.936273	0	- 1.32086	13.9492	- 3.14728	16.0382
	1.8	.994814	0	- 2.24069	15.2914	- 3.91679	17.2543
	1.9	.999806	0	- 3.15281	16.0447	- 4.55536	19.0195
	2.0	.999996	0	- 3.83573	17.1031	- 5.35743	20.3552
Note: * - gamma - log odds of differential assignment due to unobserved factors							

Table 4 reports the Hodges-Lehmann point estimates results for continuous outcome variables: innovation (factor score); percent of reinvestment and labor productivity. These results show that the outcomes under consideration are sensitive to potential impact of unobservable variables. For reinvestment and labor productivity outcome variables, the Hodges-Lehmann point estimates encompass zero at $\gamma=1.5$ and $\gamma=1.7$ respectively. These values mean that the unobserved characteristic would have to increase the odds ratio by less than 50% and 70% respectively before it would bias the estimated impact. The situation is even worse with respect to innovation variable, the treatment effect becomes insignificant at $\gamma=1.1$. These relatively low values (less than critical value of 2) imply that the treatment effects for reinvestment, labor productivity and especially for innovation are sensitive to unobserved characteristics. Thus some caution is needed when interpreting the results based on these findings.

The results of sensitivity analysis for discrete variable - sales growth – are presented in Table 5. According to the Table 5, the average treatment effect is statistically significant even at high levels of gamma. This means that the average treatment effect estimated for this output variable is insensitive and robust to the presence of hidden bias.

Table 5. Mantel-Haenszel bounds sensitivity analysis for variable Trade Credit

Outcome variables	Gamma*	Mantel-Haenszel statistic		Significance level	
		overestimation of treatment effect	underestimation of treatment effect	overestimation of treatment effect	underestimation of treatment effect
Sales growth	1	2.59199	2.59199	.004771	.004771
	2	8.32586	13.6621	0	0
	3	14.8527	20.3319	0	0
	4	19.5811	25.2127	0	0
	5	23.3252	29.1111	0	0
	6	26.4452	32.3851	0	0
	7	29.1326	35.2259	0	0
Note: * - gamma - odds of differential assignment due to unobserved factors					

Summarizing, the sensitivity analysis of the impact of trade credit on firm's performance variables shows mixed results. While some output variables are sensitive to hidden bias the other are quite robust with respect to potential impact of unobserved characteristics. However, one should realize that sensitivity analysis doesn't reveal the existence of hidden biases per se; rather it indicates how the treatment effect can be influenced by these biases.

6. Conclusions.

The purpose of this paper was to analyze the impact of trust-based relations on firm's performance in transition economies. We use trade credit as a proxy of trust-based relations in this study. In particular, the question we seek to address in this study was, “does trade credit to customers improve business performance of firms that provide it?” The answer to this question may have important implication for the development of best business relation practices for the firms in transition economies. However, an empirical test of this issue has not been implemented to the moment because of the complications involved in establishing of a causal link between trust-based relations and business performance. The main contribution of this study is that it provides new empirical insights into the casual link between trust-based relations and business performance of firms in transition economies. In particular, we address this problem by using propensity score matching method to establish counterfactuals for firms that provide trade credit to their customers, and matching these companies with similar firms that don't trust their customers based on characteristics that affect both the probability of choice for providing trade credit and business performance outcomes. Specifically, we employed covariates that reflect trust of economic agents to the legal system as well as to information provided by networks from friend, relatives, colleagues, partners, business associations and government agencies; degree of competition and pressure on the firm to innovate from customers, domestic and foreign competitors; variables that reflect experience of the firms in dealing with partners and a couple of financial indicators; industry and country controls. The study was conducted using data from a large survey of firms across 28 transition economies.

The results of the study suggest that informal trust-based institutions of contract governance represent an important way for enhancing of business performance in transition economies. To say distinctly, our findings indicate that in transition economies trade credits positively affect the business performance of firms. Specifically, trust-based relations are associated with increased sales. They provide incentives for more intensive innovation activities and ensure higher labor productivity rates. The firms that trust their partners are characterized by larger proportions of reinvested profits as well. The main explanation of these findings is that developing of trust among economic agents allows for reduction of transaction costs, stimulates learning and continuous improvement; makes incentives for innovative activities and thus it helps firms in enhancing of their overall business performance. Though, trust-based relations always contain a potential threat of inefficiencies that can arise when low-cost new entrant is excluded, our results suggest that ultimately such relationships are beneficial for firms in transition. The data used in the analysis is well-balanced that makes the results of the study more reliable. However, the sensitivity test indicates that while the estimated effects of trade credit on some indicators of business performance is quite robust, its impacts on the other outcomes are rather sensitive to hidden bias. Another limitation of the study is that it employs only one proxy for trust-based relations and a limited number of performance outcomes indicators.

Thus, for the future research, we propose to investigate the casual links between trust-based relationships and business performance using alternative methods, including instrumental variables technique; employing various proxies for trust and diverse outcome variables. This will allow to supplement the propensity score matching procedure used in this study and to verify the robustness of our findings.

References

1. Arrow, K.J. 1974. *The Limits of Organization*. New York: Norton.
2. Becker, S.O., and M. Caliendo. 2007. Sensitivity analysis for average treatment effects, *The Stata Journal*, volume 7, 1, pp. 71-83.

3. Berulava G. 2013. Do Trust-Based Relations Improve Firm's Performance? Evidence from Transition Economies, MPRA paper 48430, July 2013. <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/49363/>
4. Berulava G. and D. Lezhava. 2008. The Impact of Trust on the Mode of Transaction Governance between Manufacturer and Distributor: Evidence from Georgia, *Eurasian Journal of Business and Economics*, volume 1, 2, pp.1-32.
5. Bradach, J.L. and R.G. Eccles. 1989. Price, Authority, and Trust: From Ideal Types to Plural Forms, *Annual Review of Sociology*, volume 15, pp. 97–118.
6. Carlin W., M. E. Schaffer and P. Seabright. 2004. A Minimum Rivalry: Evidence from Transition Economies on the importance of Competition for Innovation and Growth, William Davidson Institute, working paper 670.
7. DiPrete, T. and Gangl, M. 2004. Assessing bias in the estimation of causal effects: Rosenbaum bounds on matching estimators and instrumental variables estimation with imperfect instruments, *Sociological Methodology*, volume 34, 1, pp. 271-310.
8. Dyer, J. H. 1996. [Does Governance Matter? Keiretsu Alliances and Asset Specificity as Sources of Japanese Competitive Advantage](#). *Organization Science*, volume 7, 6, pp: 649-666.
9. Granovetter, M. 1985. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness, *The American Journal of Sociology*, volume 91, 3, pp. 481–510.
10. Heide, J. B. and G. John. 1992. [Do Norms Matter in Marketing Relationships?](#) *Journal of Marketing*, volume 56, 2, pp. 32-44.
11. Hendley, K., P. Murrell, and R. Ryterman. 1998. Law, Relationships, and Private Enforcement: Transactional Strategies of Russian Enterprises, *WDI Working Paper* No.72, November.
12. Johnson S., J. McMillan and C. Woodruff. 1999. Contract Enforcement in Transition, *CESifo Working Paper Series*, WP 211.
13. Johnson S., J. McMillan and C. Woodruff. 2002. Property Rights and Finance, *American Economic Review*, volume 92, 5, pp. 1335-1356.
14. Lewis, D.J. and A. Weigert. 1985. Trust as a Social Reality, *Social Forces*, volume 63, 4, pp. 967–985.
15. Macaulay, S. 1963. Non-Contractual Relations in Business: A Preliminary Study, *American Sociological Review*, volume 28, 1, pp. 55–67.
16. Mantel, N. and W. Haenszel. 1959. Statistical Aspects of the Analysis of Data from Retrospective Studies of Disease, *Journal of the National Cancer Institute*, volume 22, 4, pp. 719-748.
17. McMillan, J. and C. Woodruff. 1999. Interfirm Relationships and Informal Credit in Vietnam, *Quarterly Journal of Economics*, volume 114, 4, pp. 1285–1320.
18. North, D. C. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Raiser, M., R. Allan, and F. Steves. 2004. Trust in Transition: Cross Country and Firm Evidence, *Working Paper* No.640 (Ann Arbor: The William Davidson Institute, University of Michigan).
20. Rosenbaum, P. R., and D. B. Rubin. 1983. The Central Role of Propensity Score in Observational Studies for Causal Effects, *Biometrika*, volume 70, 1, pp. 41-55.
21. Rosenbaum, P. R. 2002. *Observational Studies*. New York: Springer.
22. Sako, M. 2002. Does Trust Improve Business Performance? in: Christel Lane and Reinhard Bachmann, eds., *Trust Within and Between Organizations: Conceptual Issues and Empirical Applications* (Oxford: Oxford University Press).
23. World Bank. 2001. *World Development Report 2002: Building Institutions for Markets*. The World Bank, Washington DC.

24. World Bank. 2002. Transition – The First Ten Years: Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union. The World Bank, Washington DC.

გიორგი ბერულავა
პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
პროფესორი

ნდობის, სავაჭრო კრედიტის და ფირმის საქმიანობას შორის კავშირის
შესწავლა კოსტ-საბჭოურ ქვეყნებში
ვრცელი რეზიუმე

სტატიის მიზანია გარდამავალ ეკონომიკებში გაანალიზოს ნდობაზე დამყარებული არაფორმალური ურთიერთობების გავლენა ფირმის საქმიანობაზე. ამ კვლევაში ჩვენ ვიყენებთ სავაჭრო კრედიტს, როგორც ნდობაზე დამყარებული ურთიერთობების შემცველს. კერძოდ, ჩვენ შევეცდებით პასუხი გავცეთ შემდეგ კითხვას: „აუმჯობესებს თუ არა სავაჭრო კრედიტის გაცემა მისი გამცემი ფირმების ბიზნეს საქმიანობას?“ პასუხს ამ კითხვაზე შესაძლოა ჰქონდეს მნიშვნელოვანი გავლენა გარდამავალი ფირმებისთვის საუკეთესო ბიზნეს ურთიერთობის შემუშავების მიზნით. თუმცა, ამ საკითხის ემპირიულად ტესტირება ამ მომენტამდე არ მომხდარა ნდობაზე დამყარებული ურთიერთობებისა და ბიზნეს საქმიანობას შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დამყარების სირთულის გამო. ჩვენ ამ პრობლემის გადასაჭრელად ვიყენებთ PSM-ის (გადახრის ქულის შედარება) მეთოდს, რათა დავადგინოთ ჰიპოთეზები იმ ფირმებისთვის, რომლებიც მომხმარებელს სთავაზობენ სავაჭრო კრედიტს და შევადაროთ იმ კომპანიებს, რომლებიც არ ენდობიან თავიანთ მომხმარებელს. შედარების პროცედურა დაფუძნებულია მახასიათებლებზე, რომელთაც გავლენა აქვთ არჩევნის ალბათობაზე როგორც სავაჭრო კრედიტის გაცემაზე, ასევე ბიზნეს საქმიანობის შედეგზე. უფრო კონკრეტულად, ჩვენ გამოვიყენებთ კოვარიაციები, რომლებიც გავლენას ახდენს ეკონომიკური აგენტების ნდობაზე სამართლებრივი სისტემის მიმართ; ასევე, იმ ინფორმაციის მიმართ, რომელიც მათ მიიღეს მეგობრისგან, ახლობლისგან, კოლეგისგან, პარტნიორისგან, ბიზნეს ასოციაციისგან ან სამთავრობო უწყებისგან; კონკურენტის ხარისხი და ზეწოლა ფირმაზე, რომ მოახდინოს მომხმარებლისგან, ასევე ადგილობრივი და უცხოელი კონკურენტებისგან ინოვაცია; ცვლადები, რომლებიც ასახავს ფირმების გამოცდილებას პარტნიორებთან საქმიანობაში; რიგი ფინანსური ინდიკატორები; მრეწველობა და სხვა. კვლევა ჩატარდა 28 გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნის ფირმებში ჩატარებული კვლევებიდან მოპოვებული ინფორმაციის საფუძველზე.

ამ კვლევის მთავარი კონტრიბუცია არის გარდამავალ ეკონომიკებში ნდობაზე დამყარებული ურთიერთობებისა და ბიზნეს საქმიანობას შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის ახალი ემპირიული ხედვის შემოთავაზება. კვლევის შედეგებმა გვიჩვენა, რომ არაფორმალური, ნდობაზე დამყარებული საკონტრაქტო მართვის ინსტიტუტები წარმოადგენს ბიზნეს საქმიანობის გაუმჯობესების ეფექტურ გზას. კერძოდ, ნდობაზე დამყარებული ურთიერთობები ასოცირდება გაზრდილ გაყიდვებთან. ისინი ქმნიან უფრო ინტენსიური ინოვაციური აქტივობების სტიმულს და უზრუნველყოფს სამუშაო პროდუქტიულობის უფრო მაღალ დონეს.

ფირმები, რომლებიც საკუთარ პარტნიორებს ენდობიან, ხასიათდებიან რეინვესტირებული მოგებების უფრო დიდი პროპორციით. ამ აღმოჩენების მთავარი ასხნა არის ის, რომ ნდობის წარმოქმნა ეკონომიკურ აგენტებს შორის უზრუნველყოფს ტრანზაქციის დანახარჯების შემცირებას, ხელს უწყობს სწავლას და განგრძობით გაუმჯობესებას; ქმნის სტიმულებს ინოვაციური აქტივობებისთვის და, შესაბამისად, ეხმარება ფირმებს, გააუმჯობესონ თავიანთი ზოგადი ბიზნეს საქმიანობა. მიუხედავად იმისა, რომ ნდობაზე დამყარებული ურთიერთობები ყოველთვის მოიცავს არაეფექტურობის პოტენციურ საფრთხეს, რომელიც შეიძლება განჩნდეს, როდესაც ხდება ახალი დაბალსაფასურიანი შემომსვლელის გამორიცხვა, ჩვენი შედეგები აჩვენებს, რომ საბოლოოდ, ასეთი ურთიერთობები სასარგებლოა გარდამავალი ფირმებისთვის.

ინფორმაცია, გამოყენებული ანალიზში არის კარგად დაბალანსებული, რაც კვლევის შედეგებს უფრო სანდოს ხდის. თუმცა, სენსიტიურობის ტესტმა აჩვენა, რომ მაშინ, როდესაც სავაჭრო კრედიტის მოსალოდნელი შედეგები ბიზნეს საქმიანობის რამდენიმე ინდიკატორზე საკმაოდ სანდოა, მისი გავლენა რიგ სხვა შედეგზე სენსიტიურია ფარული გადაცდომის მიმართ. კვლევის კიდევ ერთი შეზღუდვაა ის, რომ ის იყენებს ნდობაზე დამყარებული ურთიერთობების მხოლოდ ერთ პროქსის და საქმიანობის შედეგის ინდიკატორების შეზღუდულ რაოდენობას.

შესაბამისად, მომავალი კვლევისთვის, ჩვენ გთავაზობთ ნდობაზე დამყარებულ ურთიერთობებსა და ბიზნეს საქმიანობას შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის კვლევას ალტერნატიული მეთოდების გამოყენებით, მათ შორის ინსტრუმენტალური ცვლადების ტექნიკით; ნდობის რამდენიმე პროქსის გამოყენება და შედეგის მრავალფეროვანი ცვლადები. ეს შეავსებს ამ კვლევაში გამოყენებულ, PSM-ის პროცედურას და მოგვცემს ჩვენი დასკვნების სანდოობის შეფასების საშუალებას.

სოფლის მეურნეობა
AGRICULTURE

თენგიზ ქავთარაძე
აკადემიური დოქტორი,
გიორგი ქავთარაძე
ეკონომიკის მაგისტრი

ინოვაციური სისტემები აშშ-ს სოფლის მეურნეობაში და მათი
ბამოცდილების განხორციელება საქართველოში

რეზიუმე

ნაშრომში განხილულია ინოვაციური სისტემები აშშ-ის და ევროკავშირის ქვეყნების სოფლის მეურნეობაში. გამოთქმულია აზრი მათ მაგალითზე საქართველოს სოფლის მეურნეობაში ინოვაციური პოლიტიკის გატარების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: ინოვაციური სისტემები, ტექნოლოგიური და ინსტიტუციური ინოვაციები, ინოვაციური პოლიტიკა, ინოვაციური საწარმო.

შესავალი

ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ კონკურენციულ ბრძოლაში გამარჯვებული საწარმო თუ ფირმა გამოდის ის, რომელიც თავის საქმიანობას უპირატესად ინოვაციური პოლიტიკის საფუძველზე აგებს. ამიტომ, სოფლად ინოვაციური სისტემების საქმიანობის განვითარება ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებად უნდა ჩაითვალოს საქართველოს სინამდვილეში არსებული მეცნიერულ ტექნოლოგიური პოტენციალის ზრდისა და ქვეყნის პერსპექტიული განვითარების უზრუნველსაყოფად. ამისათვის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს ორგანიზაციულ ეკონომიკურ ურთიერთობათა განვითარება, ინოვაციური სისტემების სახელმწიფო რეგულირების სრულყოფა და ინოვაციათა ბიზნესის განვითარება სათანადო საკადრო, მატერიალურ-ტექნიკურ და ინფორმაციულ პოტენციალთან ერთად [აბესაძე რ. 2014].

ინოვაციურ სისტემებში იგულისხმება ეკონომიკაში სიახლის შექმნის და ათვისების პროცესი, აგრეთვე ამ პროცესის შედეგი. ეს მისი ზოგადი განსაზღვრებაა, შემდგომში საჭიროა ხაზი გაესვას ინოვაციას, როგორც პროცესს, რომელიც შემდგომ გამოიყენება ტერმინ „ინოვაციური პროცესი“-ს სახით.

არსებობს სხვა შეფასებებიც, რომელთა ანალიზი საშუალებას იძლევა გაკეთდეს შემდეგი დასკვნა: ინოვაციური სისტემების სპეციფიკური შინაარსი ცვლილებებია, ხოლო საინოვაციო მოღვაწეობის მთავარი ფუნქცია – ცვლილებების განხორციელებაა.

* * *

ინოვაციები იყოფა ტექნოლოგიურებად და ინსტიტუციურებად. ეკონომიკური თეორიის კონტექსტში ინსტიტუციური ინოვაციები არის:

- ა) ახალი ინსტიტუციები (საწარმოებისა და ორგანიზაციების არსებობის ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ფორმები საქმიანობის ყველა დარგში).
- ბ) ეკონომიკაში ოპერაციების წარმოების, ასევე ბაზრების ორგანიზაციისა და ინსტიტუტების ურთიერთმოქმედების ახალი პროცედურები (ხერხები);

ც) კულტურის ახალი „მატრიცები“.

აქვე საჭიროა ყურადღება გავამახვილოთ ტექნოლოგიურ ინოვაციებზე. ეს ტერმინი წარმოიშვა „ტექნოლოგიების“, როგორც მთელი ტექნოლოგიური სისტემების ფართო გაგებიდან, რომელიც მოიცავს გამოშვებულ პროდუქციას, საწარმოებში გამოყენებულ ტექნოლოგიურ პროცესებს, მოწყობილობებს, მასალებს და სხვა. ტექნოლოგიური ინოვაციები იყოფა პროდუქტიულად და პროცესულად.

პროდუქტიული ტექნოლოგიური ინოვაციები, როგორც ჩანს მათი სახელწოდებიდან, დაიყვანება საქონლისა და მომსახურების ახალ სახეობამდე, რომლებიც იქმნება და აითვისება საწარმოების მიერ წარმოებასა და გასაღებაში.

პროცესულური ტექნოლოგიური ინოვაციები მოიცავს ახალ ტექნოლოგიურ პროცესებს, ანუ ეს არის საწარმოო საშუალებების კომბინაციების ახალი ხერხები ეკონომიკური რესურსებისა და შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების მიზნით. ახალი ტექნოლოგიური პროცესი ხშირად საჭიროებს ახალი მოწყობილობებისა და ახალი მასალების გამოყენებას. ამიტომ, შეიძლება ითქვას, რომ პროდუქტიული და პროცესული ინოვაციების რეალიზაცია ხდება ერთად, რამდენადაც ახალი პროდუქტის დასამზადებლად ხშირად საჭიროა ახალი ტექნოლოგიური პროცესის დანერგვა.

ინოვაციური სისტემების ინოვაცია – ეს არის პროცესი მეცნიერული ცოდნის გარდაქმნისა ინოვაციად, რომელიც შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც მოვლენათა თანმიმდევრული ჯაჭვი, რომლის მსვლელობათა პროცესშიც ინოვაცია მწიფდება, (ყალიბდება) იდეიდან, კონკრეტულ პროდუქტამდე, ტექნოლოგიამდე, მომსახურებამდე და ვრცელდება პრაქტიკული გამოყენებისას. მეცნიერულ-ტექნიკური პროცესისაგან განსხვავებით, ინოვაციური პროცესი არ სრულდება (მთავრდება, წყდება) დანერგვით, ანუ ბაზარზე ახალი პროდუქტის გამოჩენით ან ახალი მომსახურებით, ან ახალი ტექნოლოგიის მიყვანით დაგეგმილ სიმძლავრემდე. ეს პროცესი არ წყდება დანერგვის შემდეგაც, რადგანაც გავრცელების პროცესში სიახლე განიცდის სრულყოფას, ხდება უფრო ეფექტური, იძენს ისეთ ახალ სამომხმარებლო თვისებებს, რაც წინათ არ იყო ცნობილი. ეს უხსნის მას ახალ ბაზარს და გამოყენების სფეროს.

სახელმწიფო ინოვაციური პოლიტიკა განსაზღვრავს სოფლად ინოვაციური სისტემების მიზნებსა და პრიორიტეტებს, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების მიერ მათი რეალიზაციის მექანიზმებს. სოფლად სახელმწიფო ინოვაციური სისტემების პოლიტიკის პრიორიტეტია ინოვაციური ინფრასტრუქტურის განვითარება. იგი შემქნელი კომპონენტების ერთობლიობაა: ინოვაციური საქმიანობის ხელშემწყობი გარემო პირობები, ტექნოლოგიური პარკები, ტექნოლოგიური ცენტრები, განათლების სისტემა, „ბიზნეს-ინკუბატორები“, ვენჩურული ფირმები, კლასტირება, ინოვაციური მეწარმეობის მხარდამჭერი სახელმწიფო და არასახელმწიფო ფონდები და სხვა. ინოვაცია განხორციელებულად ითვლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ იგი ბაზარზე ან საწარმოო პროცესშია დანერგილი.

შეეჩერდეთ ამერიკული და იაპონური ინოვაციური სისტემების არსებულ განსხვავებაზე. აშშ-ს ინოვაციის 1/3 მოდის პროცესულზე, 2/3 კი პროდუქტიულზე; იაპონიაში პირიქითაა. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ამერიკის ეკონომიკა, რომელიც სულ რაღაც ორას ორმოცდაათი წლის წინ ჩაისახა, წარმოუდგენლად წარმატებული აღმოჩნდა. აშშ, სადაც ცხოვრობს მსოფლიო მოსახლეობის 5%-ზე ნაკლები, აწარმოებს მსოფლიო პროდუქციის 25%-ს; აშშ-ს ეკონომიკა ორჯერ უსწრებს მისი მომდევნო ქვეყნის – იაპონიის ეკონომიკას. მიღებული გათვლებით, აშშ-ს პროდუქციისა და ცხოვრების დონე ერთ-ერთი

უმაღლესია მსოფლიო ქვეყნებს შორის. აშშ-ს მთლიანი ეროვნული შემოსავალი მუდმივად იზრდება. თუ 1983 წელს იგი უდრიდა 3,4 ტრილიონ დოლარს, 1990 წელს უკვე 5,5 ტრილიონს გადააჭარბა.

კოლონიური დღეებიდან მოყოლებული, ინოვაციური თვალსაზრისით ხელისუფლება გარკვეულწილად მონაწილეობს, ეკონომიკურ გადაწყვეტილებათა მიღების საქმეში. ფედერალურმა მთავრობამ უდიდესი ინვესტიციები განახორციელა სოფლად ინოვაციურ ინფრასტრუქტურაში – დაწვებული არხების და საფოსტო გზების გაყვანით მე-19 საუკუნეში და დამთავრებული შტატებს შორის ავტოსტრადების მშენებლობით და დედამიწის ხელოვნური თანამგზავრების შექმნით. მე-20 საუკუნეში ხელისუფლება ასევე ზრუნავდა იმ სოციალური დაცვის პროგრამების განხორციელებაზე, რომლებსაც კერძო სექტორი ან შეუძლებლად მიიჩნევდა, ან არ ჰქონდა მისი დაფინანსების სურვილი. ათასი ხერხითა და გზებით მთავრობა ათწლეულების განმავლობაში ეხმარებოდა და წარმართავდა სოფლის მეურნეობის ინოვაციურ განვითარებას. ახალმა ფერმერულმა ტექნოლოგიებმა გარდაქმნა ამერიკის აგრარული სექტორი, მისცეს რა ფერმერების დღითიდღე კლებად რაოდენობას სულ უფრო მეტი საკვებისა და უჯრედის წარმოების საშუალება.

ამერიკელმა ფერმერებმა სახელი გაითქვეს მთელ მსოფლიოში თავისი უნარით, მოიყვანონ დიდი მოსავალი მიწის ყოველ ჰექტარზე. ნაწილობრივ ეს გამოწვეულია ბუნებრივი სიუხვითაც. აშშ-ს დასავლეთი ნაწილის მხოლოდ შედარებით პატარა ტერიტორიაზე მოდის ნალექების შეზღუდული რაოდენობა და არსებობს უდაბნო. სხვა რეგიონებში ნალექების რაოდენობა საშუალო ან უხვია, ხოლო მდინარეები და მიწისქვეშა წყლები ვრცელი ირიგაციის საშუალებას იძლევა. ამერიკის ცენტრალური დასავლეთის ზოგიერთ ადგილას მსოფლიოში ყველაზე ნაყოფიერი ნიადაგები გვხვდება.

ამერიკელი ფერმერების წარმატება გამოწვეულია სოფლად განათლების ინოვაციური სისტემის განვითარებით. ამის კვალობაზე, სწრაფად მატულობს მაღალკვალიფიციური მუშახელის გამოყენება. ხდება თესლის მეცნიერულად დამუშავება და ხელმეორედ გადამუშავება იმ მიზნით, რომ ის მაქსიმალურად პროდუქტიული და გამძლე იყოს დაავადებებისა და გვალვისადმი. გაანგარიშებულია სასუქების გამოყენების და ირიგაციის ოტიმალური რაოდენობა. მექანიზაციის გამოყენება კულტივაციასა და მოსავლის აღებისას, ამცირებს შრომით დანახარჯებს და იძლევა დროის ეკონომიას პროდუქციის ერთეულის წარმოებაზე. იშვიათი სანახავე როდია ფერმერი, რომელიც მართავს ტრაქტორს, ძალიან ძვირად ღირებულ სათოხნ, მიწის დასამუშავებელ ან მოსავლის ამღებ მანქანას და მასზე მიმაგრებულია ჰაერის კონდიციონერით აღჭურვილი კაბინა [ამერიკის ეკონომიკა. 2010].

ამერიკული კოლონიების მთავრობამ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ დასვა მიწის განაწილების საკითხი. 1787 წელს გამოცემული ჩრდილოდასავლეთის დეკრეტი მიზნად ისახავდა ქვეყნის დასავლეთის ათვისებას მოსახლეობის საოჯახო ფერმების უზრუნველყოფის მიზნით. მაგალითად, ოჰაიოს და მისისიპის მდინარეებს შორის არსებულ ტერიტორიაზე უნდა ჩამოყალიბებულიყო შტატები, რომლებსაც ექნებოდა იგივე უფლებები, რაც თავდაპირველად არსებულ 13 შტატს, როგორც კი მათი მოსახლეობის რაოდენობა გარკვეულ დონეს მიაღწევდა. მიწა უნდა გაყიდულიყო 2,50 დოლარად თითოეული ჰექტარი.

ახალ მოსახლეთა უმეტესობას, რომლებმაც გაბედულად დაძლიეს დასავლეთის ექსპანსიის ბევრი ხიფათი, არ გააჩნდა ფული მიწის საყიდლად. ხშირად ისინი სახლდებოდნენ როგორც ახალმოშენები – „სკვიტერები“, რომლებსაც არ ჰქონდათ არავითარი უფლება თავიანთ ფერმაზე. დასახლების

შემდეგ ისინი ცდილობდნენ შეეცვალათ კანონი და მიადწიეს იმას, რომ მიწის ნაწილი გახდა უფასო, ხოლო დანარჩენი ნაწილი იყიდებოდა მინიმალურ ფასებში და განვადებით.

შემდგომი კანონებით, რომლებიც დაგვირგვინდა 1862 წელს „საკარმი-დამო აქტით“, ახალ მოსახლეებს უფასოდ დაურიგდებოდა მიწა, თუ ისინი მოაწყობდნენ კარმიდამოს ან გარკვეული წლების მანძილზე იცხოვრებდნენ ამ მიწაზე. ამ და შემდგომი კანონების სტრატეგია მიმართული იყო ფერმერების ოჯახებისთვის მიწის გადაცემაზე. 1862 წელს „მორილის აქტით“ სახელმწიფო ბინები ეძლეოდა თითოეული შტატის მთავრობას სასოფლო-სამეურნეო და ტექნიკური კოლეჯების ქსელის შესაქმნელად. ამგვარად, 69 კოლეჯმა, რომლებსაც თავის დროზე გადაეცა მიწა, გადამწვევტი როლი შეასრულა სოფლის მეურნეობის დარგში კვლევითი მუშაობისა და ფერმერთა შემდგომი თაობის მომზადების საქმეში.

მე-20 საუკუნის დასაწყისში სოფლის მეურნეობის მოწინავე მუშაკებს აწუხებდათ, რომ სახელმწიფოს მეცნიერული კვლევის შედეგების შესახებ ფერმერები ვერ იგებდნენ. იმისათვის, რომ ეჩვენებინათ თუ როგორ დაეხმარებოდა მათ ახალი ტექნოლოგიები მოსავლის გაუმჯობესებაში, მთავრობამ შექმნა რამდენიმე „საჩვენებელი“ ფერმა და ჩაება ადგილობრივ ბიზნესში, დაუკავშირდა ფერმერთა ჯგუფებს და დაიქირავა რეკლამის აგენტები. 1914 წელს კონგრესმა ამ იდეას ეროვნული მასშტაბი მისცა „სოფლის მეურნეობის განვითარების სამსახურის“ შექმნით. ეს სამსახური, რომელსაც აფინანსებდა როგორც სახელმწიფო, ასევე კოლეჯები, ქირობდა აგენტებს და ქმნიდა ოფისებს, რომელთაც რჩევები უნდა მიეცათ ფერმერებისა და მათი ოჯახებისათვის.

ფერმერი დაეყრდნო ფართო სამეურნეო, ტექნიკურ, სამეცნიერო-კვლევით და საკონსულტაციო დახმარებებს და საქმის ცოდნით იღებდა გადაწყვეტილებებს. ეს დახმარება ჩაისახა ჯერ კიდევ 1862 წელს, როცა აშშ-ის კონგრესმა ცალკეული შტატების განკარგულებაში გამოყო მიწის ნაკვეთები 5000000 ჰექტრის ოდენობით, ამით თითოეულ შტატს უნდა დაეფუძნებინა არანაკლებ ერთი კოლეჯისა, რომელშიც შეასწავლიდნენ სასოფლო-სამეურნეო და ტექნიკურ მეცნიერებებს. პრეზიდენტ ლინკოლნის მიერ ხელმოწერილი მორილის ეს კანონი „კოლეჯების მიწის ნადელებით აღჭურვის შეასახებ“ უდავოდ, იყო ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი სახელმწიფო აქტი ამერიკაში სახალხო განათლების ისტორიაში. ამჟამად ამ კოლეჯებში, რომელთაგან ბევრი უკვე გადაკეთდა უნივერსიტეტებად, ისწავლება ფართო კომპლექსი აგრონომიულ და მასთან შეთანაბრებული დისციპლინებისა – ზოგადი მიწათმოქმედება, ვეტერინარია, მეხილეობა, შინამეურნეობა, ნიადაგმცოდნეობა, კვების პროდუქტების დაკონსერვება და მსოფლიო სოფლის მეურნეობის ეკონომიკაც კი. მიწის ნადელებით აღჭურვილი კოლეჯები და უნივერსიტეტები მიეკუთვნებიან აგრეთვე მოწინავე სამეცნიერო - კვლევით აგრონომიულ ცენტრებს ამერიკაში. სწორედ ასეთები უნდოდა ეხილა კონგრესს, როცა 1882 წელს მიიღო კანონი ამ კოლეჯებში სასოფლო-სამეურნეო საცდელი სადგურების ორგანიზაციის შესახებ. ეს უმაღლესი სასწავლებლები წარმოადგენდა აგრეთვე კოოპერაციული აგრონომიული სამსახურის საყრდენ პუნქტებს, რომელიც ჯერ კიდევ 1914 წელს შეიქმნა და უდიდესი წარმატებებით ფუნქციონირებს. ასევე უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის პროპაგანდისა და დანერგვის სისტემის ორგანიზაციას, გვარდებოდა დახმარება ფერმერებისათვის, რომლებმაც მიწის ნაკვეთები მიიღეს ჰომსტედების კანონის შესაბამისად. აუცილებელია იმის აღნიშვნაც, რომ სამინისტრომ აქტიური მონაწილეობა

მიიღო ფერმერული კოოპერაციული საკრედიტო სისტემის შექმნაში, რომელსაც ფაქტობრივად საფუძველი ჩაეყარა ამ საუკუნის დასაწყისში.

1900-1930 წლებში სოფლის მეურნეობის დეპარტამენტმა აგრეთვე წამოიწყო ძირითადი კვლევითი სამუშაოების ინტენსიური პროგრამა. ის მრავალმხრივ დაეხმარა ფერმერებს და, საერთოდ, საზოგადოებას. მაგალითად, ევროპიდან და ინგლისიდან შემოყვანილი ღორების შეჯვარების შედეგად მიიღეს ღორების სახეობა, რომლებიც უფრო სწრაფად სუქდებოდნენ ნაკლები მარცვლეულის დანახარჯებით. მოხდა ნიადაგების შემოწმება იმის დასადგენად, თუ რა სახის სასუქებს საჭიროებდა ის მარცვლეულის წარმოების გაზრდისათვის. სხვა ექსპერიმენტებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ჰიბრიდული თესვების, მცენარეთა კვების, მცენარეთა და ცხოველთა დაავადებების, მანებლებთან ბრძოლის საქმეში.

მე-19 საუკუნეში სოფლის მეურნეობის განვითარებამ გარკვეული როლი ითამაშა შეერთებული შტატების ინდუსტრიალიზაციაში. თუმცა ადრეულ ეტაპზე სოფლის მეურნეობის მიზანი იყო ძირითადად ფერმერთა ოჯახების საარსებო საშუალებებით უზრუნველყოფა და შესაძლო საქონლის გაყიდვა ლოკალურად. მცირე ინდუსტრიის განვითარებამ შესაძლებელი გახადა სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გასაღება.

მე-19 საუკუნის შუა პერიოდში ამერიკა სამრეწველო რევოლუციამ მოიცვა და სოფლის მეურნეობის და მრეწველობის ურთიერთობა უფრო გამოიკვეთა. მრეწველობის განვითარებამ, თავდაპირველად ტრანსპორტირების დარგში, დიდი ზეგავლენა მოახდინა იმაზე, რომ საშუალება მისცა ფერმერს საქონელი გაეტანა ბაზარზე. შრომის შემამსუბუქებელი გამოგონებების ავტორთა უმეტესობა სოფლიდან იყო, ყოფილი ფერმერები, რომლებიც ქალაქში წამოვიდნენ ფაბრიკებსა და ქარხნებში სამუშაოდ.

დასავლეთის ათვისების დროს სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ფასები ხან მატულობდა და ხან კლებულობდა. ფერმერები, რომლებიც ყიდულობდნენ მიწას ან იქ სახლდებოდნენ, ფასების გაზრდისას წარმატებას აღწევდნენ. მათ შეეძლოთ ეშოვათ ფული მოსავლის გაყიდვით და შეეძლოთ შედარებით კარგ ფასად გაეყიდათ მიწა. მაგრამ ფერმერები, რომლებიც საქმიანობას იწყებდნენ ამ ციკლის შუა პერიოდში, გასაჭირში ვარდებოდნენ. რამდენიმე წლის განმავლობაში ზედიზედ, ფასები მათ პროდუქციაზე დაბალი იყო და ისინი ხშირად კარგავდნენ თავიანთ ფერმებს, გარდა კარმიდამოებისა. ზოგი მათგანი, ვინც ფერმას კარგავდა, დაქირავებულ მუშახელად იქცეოდა და ისინი მუშაობდნენ სხვისთვის – ეს განსაკუთრებით ხშირი იყო სამხრეთში, სადაც გათავისუფლებული მონები ხშირად იქცეოდნენ მოიჯარეებად თეთრკანიანთა კუთვნილ მიწაზე. სხვა ფერმერები მიდიოდნენ უფრო შორს დასავლეთით, რომ შეეძინათ ახალი ფერმა, როგორც „მოსახლეებს“, ან კარმიდამო.

პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისათვის პრაქტიკულად აღარ იყო თავისუფალი დასახლებული მიწები. მიწების გამოფიტვამ და ეროზიის ხანგრძლივმა პერიოდმა შეამცირა ნაყოფიერება შეერთებული შტატების ფერმების დიდ ნაწილში. ტყეები გაიჩეხა ან გადაიწვა დამატებითი სათესი მიწების მოპოვების მიზნით. საძოვრების ვრცელი ფართობები „დიდ დაბლობებზე“ გამოიფიტა ინტენსიური გამოყენების გამო. 1930-იანი წლების შუა პერიოდში, რამდენიმე გვალვიანი წელიწადის შედეგად დაიკარგა დიდი რაოდენობით მოსავალი ცენტრალურ დასავლეთში. ქარებმა „დიდ დაბლობებზე“ ქვიშის ქარიშხლები გამოიწვია ისედაც გამოფიტულ მიწებზე.

ამ პრობლემის გადასაწყვეტად გატარდა ახალი მიწების გამოყენების და კონსერვაციის პოლიტიკა. მთავრობამ გადაწყვიტა, რომ ფერმერებს სჭირდებოდათ წახალისება და განათლება მიწის უკეთ გამოყენებასთან დაკავში-

რებით. დამოუკიდებელი ხასიათის მქონე ფერმერები ძნელად ეგუებოდნენ იმ აზრს, რომ გრძელვადიანი ინტერესები უფრო გასათვალისწინებელი იყო, ვიდრე მომავალი წლის მოსავალი. დაქირავებული იყვნენ სახელმწიფო აგენტები, რომლებსაც უნდა მოეხდინათ უკეთესი ტექნიკის დემონსტრირება და როდესაც ფერმერებმა დაინახეს, თუ როგორ იყენებდა მათი მეზობელი ახალ ტექნიკას და წარმატებას აღწევდა, მათაც დაიწყეს ახალი მეთოდის გამოყენება. მთავრობა დახმარების სახით სთავაზობდა უფასო მომსახურებას ან ნაღდ ფულს, მიწის გასაუმჯობესებლად.

1920-იან წლებში მოთხოვნა ამერიკის სოფლის მეურნეობის პროდუქციაზე დაეცა. ვინაიდან ევროპის ქვეყნები ნელ-ნელა მოსულიერდნენ პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ და შეიმუშავეს პროგრამები თავიანთი იმპორტის შესამცირებლად. ამან გამოიწვია სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ფასების მკვეთრი დაცემა. ეს პერიოდი უფრო კატასტროფული იყო ფერმერებისათვის, ვიდრე ადრეული პერიოდები, რადგან ფერმერები უკვე აღარ უზრუნველყოფდნენ საკუთარ თავს. ისინი იძენდნენ, სამომხმარებლო საქონელს. ფასები საქონელზე, რომელსაც ფერმერები იძენდნენ უცვლელი რჩებოდა, მაშინ როდესაც ფასები მათ პროდუქციაზე ეცემოდა. სიტუაცია გააუარესა „დიდმა დეპრესიამ“, რომელიც დაიწყო 1929 წელს და გაგრძელდა 1930-იან წლებში.

1929 წელს პრეზიდენტმა ჰერბერტ ჰუვერმა შექმნა ფერმერთა ფედერალური საბჭო. იგი უშუალოდ ეროვნულ მომარაგების და მოთხოვნილების საკითხებში და სწორედ მისი თაოსნობით მოხდა მთავრობის პირველი მცდელობა, შეექმნა მეტი ეკონომიკური სტაბილურობა ფერმერებისათვის.

პრეზიდენტ ფრანკლინ რუზველტის ერთ-ერთი პირველი ღონისძიება, როდესაც ის 1933 წელს გახდა პრეზიდენტი, იყო „სოფლის მეურნეობის“ რეგულირების აქტი, რომელიც შემდგომ მიიღო კონგრესმა. ეს კანონი აძლევდა სოფლის მეურნეობის მინისტრს უფლებას, შეემცირებინა წარმოება ფერმერებთან ნებაყოფლობითი შეთანხმებით, რომლებსაც უხდიდნენ ფულს იმაში, რომ არ გამოეყენებინათ მიწა. ფულადი სახსრები გროვდებოდა გადასახადით, რომელსაც იხდიდნენ საქონლის გადამამუშავებლები: 1936 წელს უმაღლესმა სასამართლომ ეს კანონი გამოაცხადა არაკონსტიტუციურად იმ მიზეზით, რომ წარმოების კონტროლის პროგრამის გატარება არ შეიძლებოდა საკვების მწარმოებლებისათვის. მიუხედავად ამისა, დაუყოვნებლივ იყო მიღებული ახალი კანონები, რომელთა საშუალებითაც, მიწის კონსერვაციის პრინციპზე დაყრდნობით მიიღწეოდა ნიადაგის დასვენებისა და ჭარბწარმოების იგივე მიზნები. რუზველტის ადმინისტრაციას სჯეროდა, რომ ამერიკის მიწების გაუმჯობესება არა მხოლოდ წარმოადგენდა ფერმერთა დახმარების ცდას სხვა მოქალაქეთა ხარჯზე, არამედ ქვეყნის ეროვნულ ინტერესებსაც შეადგენდა. შემდგომში მთავრობამ უზრუნველყო ფერმერები სესხებით სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის, პიბრიდული თესვების და სასუქის შესანახად.

შეერთებულ შტატებში ფერმერთა ოჯახების დასახმარებლად სხვა ზომებიც შეიმუშავეს. 1935 წელს კონგრესმა ჩამოაყალიბა სოფლების ელექტრიფიკაციის ადმინისტრაცია, რომელმაც გაიყვანა ელექტროსახები სოფლებში. შეიქმნა ადგილობრივი კოოპერატივები, რომლებსაც ფედერალური მთავრობა აძლევდა კრედიტს სოფლებში, ელექტროსახების გასაყვანად. ფერმერებმა სწრაფად აღმოაჩინეს, რომ ელექტრო ენერჯია საშუალებას აძლევდა მათ, მნიშვნელოვნად გაეუმჯობესებინათ ტექნოლოგია. 1960 წლისათვის ფერმერთა 97%-ს ჰქონდა ელექტროენერჯია. ფერმერთა დასახმარებლად აგრეთვე გაყვანილი იყო გზებიც, რომლებიც ფერმერებს ბაზრებთან აკავშირებდა და სოფლები ადვილად უკავშირდებოდა დიდ და პატარა ქალაქებს.

აღსანიშნავია ამერიკის მთავრობის მიერ ფერმერთა მხარდაჭერის კიდევ ერთი პროგრამა. კერძოდ კვლევისა და ფერმერთა სწავლების პროგრამა. როგორც ცნობილია, კვლევით ლაბორატორიებსა და ექსპერიმენტულ ფერმებში გამოჰყავთ ახალი ჯიშები, ამუშავებენ მცენარეთა დაცვის ახალ საშუალებებს, წყვეტენ პირუტყვის დაავადებებთან დაკავშირებულ პრობლემებს, ამუშავებენ პროექტებს ახალი ტრაქტორებისა და სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის შესახებ. ფერმერებს მიეწოდებათ კიდევ კვლევითი ინფორმაცია „Eqstensh servis“-ის სამსახურის მეშვეობით. ეს არის საკმაოდ მოქნილი და ძლიერი სამსახური სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის გავრცელებისა და დანერგვის შესახებ. როგორც უკვე აღინიშნა, ამერიკის შეერთებულ შტატების თითქმის ყოველ შტატს, როგორც წესი, ერთი სასოფლო-სამეურნეო უნივერსიტეტი მაინც აქვს, ხოლო ყოველ ოლქს - „Eqstensh servis“-ის სამსახურის ოფისი, რომელიც უზრუნველყოფს ფერმერებისათვის, აგრეთვე ქალებისა და ბავშვებისათვის, აუცილებელი ინფორმაციის მიწოდებას.

დასკვნა

ამრიგად, სოფლად აშშ-ს ინოვაციური სისტემების მუშაობის გამოცდილების განზოგადების მსგავსად, საქართველოში უნდა შეიქმნას ფერმერთა ფედერალური საბჭო. იგი უშუალოდ ჩაერეოდა მომარაგების და მოთხოვნილების საკითხებში და მისი თაოსნობით მოხდებოდა მთავრობის პირველი მცდელობა, სოფლად ინოვაციური სისტემების გამოყენებით შეექმნათ მეტი ეკონომიკური სტაბილურობა ფერმერებისათვის.

სოფლად სასოფლო-სამეურნეო და ტექნიკური სწავლებების ქსელის შესაქმნელად სათანადო სასწავლო კვლევის სამსახურებს უნდა გადაეცეთ სახელმწიფო ბინები და მიწა. მათ უნდა შეასრულონ გადამწყვეტი როლი ინოვაციური სისტემების გამოყენების თვალსაზრისით, სოფლად კვლევითი მუშაობისა და ფერმერთა კადრების შემდგომი თაობების მომზადებაში.

მიწების გამოფიტვამ და ქარისმიერი ეროზიის ხანგრძლივმა პერიოდმა მკვეთრად შეამცირა მიწის ნაყოფიერება დედოფლისწყაროს რაიონის პატარა შირაქის, ზილიჩის, დიდი შირაქისა და სხვა მარცვლეულის მწარმოებელი რაიონების ფერმების დიდ ნაწილში. მიწა გამოიფიტა ინტენსიური გამოყენების გამო. მარცვლეულის მოსავლიანობა დაეცა 600 კილოგრამამდე (სათესლე მასალის 200 კგ-ის პირობებში). ქარიშხლების შედეგად გამოფიტულ მიწებზე დაიკარგა მარცვლეულის მოსავლის დიდი რაოდენობა.

ამ პრობლემის გადასაწყვეტად, აშშ-ს ინოვაციური სისტემების გამოცდილების გამოყენების განზოგადების მსგავსად, დედოფლისწყაროს და სხვა მარცვლეულის მწარმოებელ რაიონებში უნდა გატარდეს მიწების გამოყენებისა და კონსერვაციის პოლიტიკა. მთავრობამ უნდა გადაწყვიტოს, რომ მიწების უკეთ გამოყენებასთან დაკავშირებით, ფერმერებს სჭირდებათ წახალისება და განათლება. ფერმერებს დახმარების სახით უნდა გაეწიოთ უფასო მომსახურება ბელტის გადაზღვრებლად ნიადაგის წინმხვნედიანი გუთნებით მოხვნისათვის ან მიეცეთ ნაღდი ფულადი დახმარება მიწების გასაუმჯობესებლად, რუხველტის ადმინისტრაციის მსგავსად, მთავრობამ უნდა უზრუნველყოს ფერმერები სესხებით, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის, ჰიბრიდული თესვების და სასუქების შესანახად და არა მხოლოდ შესაძენად.

სოფლად მცხოვრები ფერმერების აბსოლუტური უმრავლესობა ფლობს ერთ ჰექტრამდე მიწის ფართობებს. აღნიშნული მიწების ინტენსიური გამოყენების მიზნით, გენჩერული დაფინანსების გამოცდილების გაზიარებით უნდა მოეწიოს „საჩვენებელი“ ფერმები, სადაც შეისწავლიდნენ, დაადგენდნენ და რჩევას მისცემდნენ ფერმერულ კადებსა და ოჯახებს, თუ რომელი სახეობის,

ჯიშის და რა რაოდენობის მოსავლის მიღებაა შესაძლებელი და ეკონომიურად ხელსაყრელი აღნიშნულ მიწის ფართობებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. 2014. ინოვაციები ეკონომიკური განვითარების მთავარი ფაქტორი. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბ..
2. ამერიკის ეკონომიკა. 2010. ზოგადი საფუძვლების მიმოხილვა, ამერიკის შეერთებული შტატების საინფორმაციო სააგენტო.
3. რევიშვილი ზ. 2015. საქართველოს აგრარული განვითარებისა და პოლიტიკის თეორიული საკითხები, თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო-სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული, თბ.
4. რუსაძე ს. 1994. აშშ-ის სახელმწიფო რეგულირების საკითხები, თბ.
5. ქავთარაძე თ. 2003. აგრარული რეფორმა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში და საქართველო, “მეცნიერება”, თბ.
6. ქისტაური ნ. 2015. ინოვაციებისა და ცვლილებების მართვის თანამედროვე პრობლემები. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული, თბ.
7. ხარაიშვილი ე. 2012. ინოვაციური განვითარების პრობლემები საქართველოს ფერმერულ მეურნეობებში. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა ტ. II. თბ.
8. ჩიქავა ლ. ინოვაციური ეკონომიკა. საგამომცემლო ფორმა სიახლე, თბ., 2006.
9. [www, fao, org/corp/statistics](http://www.fao.org/corp/statistics).
10. : 2006 – 136.
11. Changes in market organization and practices of the potato industry. Hastings Area. Florida 1958-1968. Washington, 1970.
12. Kyle L.P. Business analysis summary for potato farms 1973. East-lansing, 1974.

Tengiz Kavtaradze
Academic doctor,
Giorgi Kavtaradze
Master of Economics

**INNOVATIVE SYSTEMS IN THE US AGRICULTURE AND THEIR
EXPERTISE IN GENERAL IN GEORGIA
Expanded Summary**

In the beginning of the 20th century advanced agricultural workers were worried that farmers were not aware of the results of scientific research. In order to demonstrate how their new technologies could help boost the harvest, the government has created a number of pilot forms and involved in the local business, and contacted farmers' groups and hired advertising agents. In 1914 the Congress gave this idea a national scale by creating an "Agricultural

Development Service". This service funded by both the state and the colleges, was renting agents and creating offices that would advise farmers and their families.

The farmer relied on a wide range of agricultural, technical, scientific research and advisory benefits and made decisions about the knowledge. This assistance was introduced in 1862, when the US Congress gave in disosal a plot of 5000000 hectares in individual states, each of which would have to establish at least one college teaching agricultural and technical sciences. This law, which was signed by President Lincoln, was the most equitable state act in the history of public education in America. Currently in these colleges, many of which have already been converted into universities, are taught a wide range of agronomic and similar disciplines - general farming, veterinary, fruit breeding, household, soil conservation, food conservation and world agriculture economics. Colleges and Universities equipped with alletment also belong to advanced scientific research agronomic centers in the United States. That's what they wanted to see in Congress when in 1882 the Law on Agricultural Research Stations in these colleges was adopted. These higher education institutions also constitute the co-operative agronomic service, which was created in 1914 and is functioning with great success. The organization of propaganda and introductory system of agricultural knowledge was also of great importance, helping farmers who had land plots in accordance with the law of the Homes. It is important to note that the Ministry has actively participated in the development of farmers' co-operative credit systems, which have been founded at the beginning of this century.

In 1900-1930, the Department of Agriculture also launched an intensive program of basic research work. It multilateral ly helped the farmers and, in general, the society. For example, pigs brought from England, and Evrope were interbreded which swiftly reduced the cost of grain. Soils were tested to determine what types of fertilizers they needed to increase grain production. Other experiments were of crucial importance to hybrid seed, plant nutrition, in the struggle against plant and animal diseases, pest control.

In the 19th century, the development of agriculture played a role in industrialization of the United States. At the early stage, agriculture was mainly aimed at ensuring farmers' livelihoods and selling possible goods locally. Small industry development made it possible for the agricultural products to be sold.

In the middle of the 19th century, America's industrial revolution influenced the development of agriculture and industry. Industry Development, initially transporting has great impact on the fact that the farmer has been able to export the goods to the market. Most of the authors of labor alleviation were from the village, former farmers who came to work in fabrics and factories in the city.

In 1929, President Herbert Hoover created the Federal Council of Farmers. He interfered directly in the supply and demand issues and the first attempt by the government to create more economic stability for farmers was led ly him.

President Franklin Roosevelt is one of the first events when he became president in 1933, was the "Agriculture" Regulation Act, which was later adopted by the Congress. This law allowed the Minister of Agriculture the right to reduce production farmers by voluntary agreement with farmers which were to payed the money, not to use the land. The money was collected by taxes paid by the consumers: in 1936 the Supreme Court declared this law unconstitutional because the production control program could not be used for food producers. Nevertheless, new laws were adopted immediatly, through which the same objectives of soil rest and surplus were achieved based on the principle of land conservation. The Rusvelts administration believed that the improvement of the American land was not only the attempt of farmers' assistance to the expense of other citizens, but also the national interests of the country. Later the government provided farmers with loans for agricultural machinery, hybrid seeds and fertilizers.

In the United States, other measures have been developed to support farmers' families. In 1935, Congress established the Village Electrification Authority, which brought electric lines into villages. They were created by local cooperatives, which the federal government gave credit a power lines to villages. Farmers quickly discovered that electrical energy allowed them to significantly improve technology. By 1960, 97% of farmers had electricity. To help the farmers, there were also built ways to connect the farmers to the markets and villages could easily connect big and small towns.

Thus, like the generalization of the experience of US innovative systems in the rural, a federal council of farmers should be established in Georgia. It would be directly involved in the supply and demand issues and the first attempt of the government led by it would be in to create more economic stability for farmers by using innovative systems in rural areas.

In order to create a network of agricultural and technical education in rural areas, appropriate study surveys should be given on state apartments and land. They must play a crucial role in terms of use of innovative systems, in rural research and in the preparation of subsequent generations of farmers.

Landslide and long periods of wind erosion have significantly reduced the fertility of soil in large parts of the small Shirak, Zilich, Great Shirak and other grain producing districts of Dedoplistskaro region. The land is depleted due to intensive use. The grain yield lowered to 600 kilograms (200 kg of seed material). Large quantities of grain crops were lost on the exposed lands as a result of hurricanes.

To solve this problem, similar to the use of experiences of US innovative systems the land use and conservation policy should be implemented in Dedoplistskaro and other cereal producing districts. The government should decide that farmers need to be encouraged and educated about better use of land. Farmers should be provided with the help of free of charge services, or to provide cash for improvement of land like the Roosevelt administration, the government should provide farmers with loans, to store agricultural machinery, hybrid seeds and fertilizers and not only to buy.

Absolute majority of rural farmers own one hectare of land. For intensive use of these lands, sharing experiences of venture funding should be arranged pilot farms where they will study and advise farmers and families what kind of species, the variety and the number of crops can be obtained and economically favorable land on these land areas.

საერთაშორისო ურთიერთობები
INTERNATIONAL RELATIONS

დევი შონია
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველოს ევროკავშირთან სავაჭრო-ეკონომიკური ინტეგრაციის
პროცესი

ანოტაცია

ევროკავშირთან საქართველოს ეკონომიკური ინტეგრაციის მიმდინარე პროცესი, არსებული შესაძლებლობების უფრო მეტად გამოყენების მიზნით, მოითხოვს სიღრმისეული მეცნიერული კვლევების წარმოებას. სტატიაში განხილულია ევროკავშირთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ინტეგრაციის მიმდინარე პროცესის ამსახველი ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემები, ვერბალური და დიაგრამული მეთოდების გამოყენებით გამოკვეთილია ძირითადი ტენდენციები, გაკეთებულია შესაბამისი დასკვნები.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკა, ინტეგრაცია, ვაჭრობა, სავაჭრო საქმიანობა.

შესავალი

საქართველოს ევროკავშირთან შორსმიმავალი პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესის განვითარებას ხელს უწყობს ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკა (ENP) [8] და ქვეყნის მუდმივი სწრაფვა დემოკრატიული და ეკონომიკური განვითარების ევროპული დონის მიღწევასაკენ.

ინტეგრაციის მიზანია გაფართოებულ ევროკავშირსა და მის მეზობლებს შორის კეთილდღეობის, ეკონომიკური სტაბილურობის და უსაფრთხოების მიღწევა. წლების განმავლობაში ევროკავშირი საერთაშორისო თანამშრომლობით მხარს უჭერს საქართველოს მისი ეკონომიკური პოტენციალის განვითარებაში, რაც მოიცავს ევროკავშირის საკანონმდებლო სტანდარტებთან თანხვედრაში დახმარებასაც. ევროკავშირი ასევე მტკიცედ რჩება ერთგული თავისი პოლიტიკის – საქართველოს, მის საერთაშორისოდ აღიარებულ საზღვრებში, ტერიტორიული მთლიანობის მხარდასაჭერად [9].

* * *

საქართველოს ბოლო წლების ეკონომიკური ზრდა ნაწილობრივ შესაძლებელი გახდა იმ მიმდინარე ეკონომიკური რეფორმების საშუალებით, რომლებიც მოიცავდა საგადასახადო მოსაკრებლების პროცედურების განახლებას, კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლას, ქვეყნის გახსნას ვაჭრობისა და ინვესტიციებისთვის, ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებას, ბიზნესგარემოს გამარტივებას. 2016 წელს საქართველო „ბიზნესის კეთების“ რეიტინგში, სამი კომპონენტით - ქონების რეგისტრაცია (მე-3 ადგილი), ბიზნესის დაწყება (მე-6 ადგილი) და კრედიტის მიღება (მე-7 ადგილი) მსოფლიო მასშტაბით ქვეყნების პირველ ათეულში შევიდა [1]. შექმნილმა ბიზნესგარემომ, შემცირებულმა კორუფციამ და ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკამ (ENP) ბიძგი მისცა ქვეყნის საგარეო სავაჭრო ურთიერთობების გააქტიურებას.

2016 წლის 1 ივლისს სრულად შევიდა ძალაში 2014 წლის ივნისში ხელმოწერილი საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ასოცირების შეთანხმება [3], რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია შეთანხმება ღრმა და

ყოველწლიური მოცულობის თვისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ (DCFTA). ამით ქვეყანამ მიიღო წვდომა ევროკავშირის ბაზარზე, რაც იმის შედეგი იყო, რომ უკანასკნელი 10-12 წლის განმავლობაში ძირითადი ეკონომიკური მაჩვენებლებით საქართველო უფრო მეტად მიუახლოვდა ევროკავშირის წევრ - ქვეყნებს, ვიდრე ეს შეძლო აღმოსავლეთ პარტნიორობის სხვა ქვეყნებმა (სომხეთი, აზერბაიჯანი, ბელარუსი, მოლდოვა, უკრაინა).

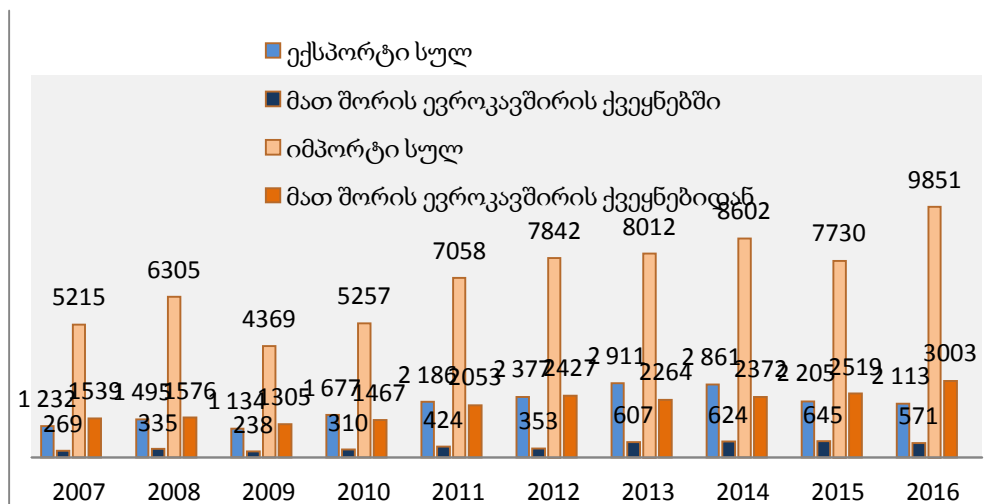
DCFTA-ს ამოქმედებით გაჩნდა ახალი შესაძლებლობები და სტიმულები ქვეყნის ევროკავშირის ბაზარზე ინტეგრაციისათვის, ევროკავშირთან საგარეო ვაჭრობის, მათ შორის ექსპორტის დივერსიფიკაციისა და მისი სტაბილური ზრდისათვის. ამავდროულად, გაჩნდა ქართული საქონლისა და მომსახურებისათვის ევროპის თვისუფალი სავაჭრო ზონის ქვეყნების ბაზრებზეც წვდომის ახალი შესაძლებლობები.

არსებული შესაძლებლობების მიუხედავად, სხვადასხვა მიმართულებით ეს პოტენციალი ჯერ კიდევ სათანადოდ ვერ გამოიყენა საქართველომ.

2016 წელს საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ბრუნვამ ევროკავშირის ქვეყნებთან 3601 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 2015 წლის შესაბამის მაჩვენებელზე 14%-ით მეტი იყო. აქედან: ექსპორტი (571 მლნ აშშ დოლარი) – 12%-ით ნაკლები იყო, ხოლო იმპორტი (3030 მლნ აშშ დოლარი) – 20%-ით მეტი.

საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვაში 2016 წელს ევროკავშირის წილი 30% შეადგინა, მათ შორის: ექსპორტში - 27%, იმპორტში 31% (2015 წელს შესაბამისად - 32, 29 და 32 პროცენტი).

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (სსეს) მონაცემების შესაბამისად, 2015 წელთან შედარებით, 2016 წელს ექსპორტის წილი 12%-ით ანუ 74 მლნ აშშ. დოლარით შემცირდა, ხოლო იმპორტი 20%-ით ანუ 511 მლნ აშშ. დოლარით გაიზარდა (გრაფიკი 1).

გრაფიკი 1. საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დინამიკა 2007-2016 წწ.
 მლნ აშშ დოლარი (მათ შორის ევროკავშირის ქვეყნებში:
 2012 წლამდე - 27, 2013-დან 28 ქვეყანა)¹⁴

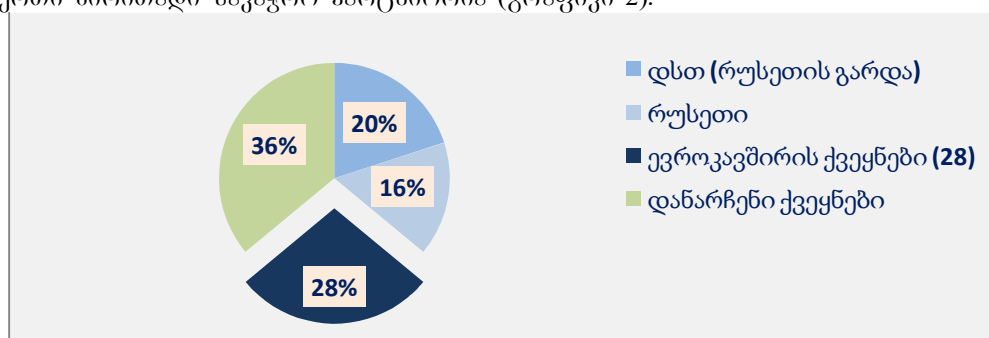
წყარო: www.geostat.ge

¹⁴ ყველა გრაფიკი შედგენილია ავტორის მიერ.

2016 წელს ევროკავშირის ქვეყნებში საქართველოს ექსპორტმა მთელი ექსპორტის 27% შეადგინა, რაც 2015 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან (29,3%) შედარებით 2,3%-ით ნაკლები იყო. ისიც უნდა ითქვას, რომ ეს მაჩვენებელი 2012 წელს მთელი ექსპორტის 14%-ი იყო მხოლოდ.

2016 წელს, 2015 წელთან შედარებით, საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვა დსთ-ს ქვეყნებთან 3%-ით შემცირდა (2721 მლნ აშშ დოლარი). აქედან, ექსპორტი 12%-ით, ანუ 739 მლნ აშშ დოლარით ნაკლები იყო, ხოლო იმპორტი 1%-ით ანუ 1983 მლნ აშშ დოლარით მეტი.

სსეს-ს 2017 წლის იანვარ-მარტის წინასწარი მონაცემებით, საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვა ევროკავშირის ქვეყნებთან გაიზარდა და 641 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 2016 წლის შესაბამისი პერიოდის მაჩვენებელზე 26%-ით მეტია. აქედან ექსპორტი 159 მლნ აშშ დოლარი (44%-ით მეტი) და იმპორტი - 481 მლნ აშშ დოლარი (21%-ით მეტი). საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვაში ევროკავშირის ქვეყნებმა 28% შეადგინა, მათ შორის, ექსპორტშიც 28% და იმპორტშიც 28% (2016 წლის იანვარ-მარტში შესაბამისად, 26, 25 და 27 პროცენტი) და დღეისათვის ევროკავშირი საქართველოს ერთ-ერთი ძირითადი სავაჭრო პარტნიორია (გრაფიკი 2).

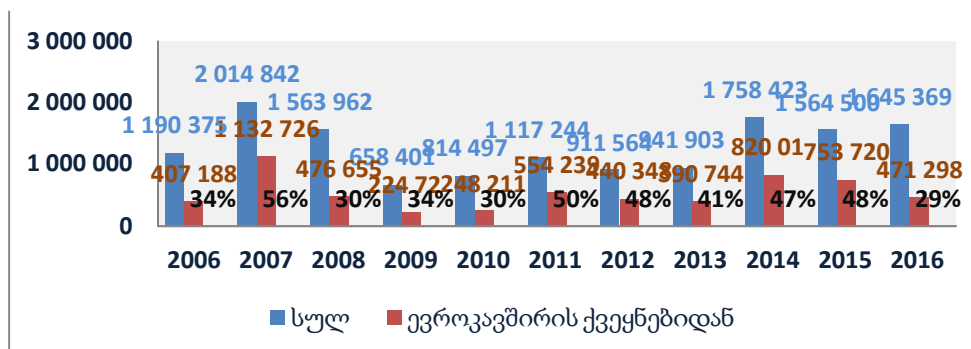

გრაფიკი 2. ქვეყნების ჯგუფების წილი საქართველოს მთლიან ექსპორტში (2017 წლის იანვარ-მარტის წინასწარი მონაცემები)

წყარო: www.geostat.ge

სსეს-ს 2016 წლის წინასწარი მონაცემებით, ევროკავშირის ქვეყნებთან საქართველოს უმსხვილეს პარტნიორ ქვეყნებს ბულგარეთი (317 552.0 მლნ აშშ დოლარი), გერმანია (504 345.7 მლნ აშშ დოლარი) და ირლანდია (844 658.6 მლნ აშშ დოლარი) წარმოადგენდნენ. 2016 წელს საქართველოს დადებითი სავაჭრო სალდო მხოლოდ ბულგარეთთან (ექსპორტი - 167 159.3, იმპორტი - 150 392.7, სალდო - 16 766.6) და მალტასთან (ექსპორტი - 1 778.6, იმპორტი - 1 260.5, სალდო - 518.1) ჰქონდა.

2016 წელს ევროკავშირის ქვეყნებიდან საქართველოში განხორციელებულმა პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა 471,297,7 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 281,422 მლნ აშშ. დოლარით ნაკლები იყო 2015 წელთან შედარებით (758 720 მლნ აშშ დოლარი) და შეადგინა მთელი ინვესტიციების 29% - წინა 2015 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელზე (48%) 19%-ით ნაკლები და უკანასკნელი 10 წლის განმავლობაში (საქართველოში განხორციელებული მთლიან ინვესტიციებში ევროკავშირის ქვეყნების წილის) ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი (გრაფიკი 3).

გრაფიკი 3. საქართველოში განხორციელებული პირდაპირ უცხოური ინვესტიციები, მათ შორის ევროკავშირის ქვეყნებიდან, 2006-2007 წწ. (მლნ აშშ დოლარი)

წყარო: www.geostat.ge

2013 წლიდან 2020 წლამდე, ევროკავშირის სამეზობლო პროგრამის ფარგლებში საქართველომ უნდა მიიღოს დახმარება 182 მილიონი ევროს ოდენობით, რომელიც უნდა წარიმართოს სოფლის მეურნეობის სექტორის განვითარებაზე, სახელმწიფო ინსტიტუტების, ასევე ფერმერების შესაძლებლობების გაძლიერებასა და სოფლად ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებაზე.

2017 წლის 5 მაისს, ევროკომისიარ იოჰანეს ჰანის საქართველოში ვიზიტის ფარგლებში, ხელი მოეწერა 32 მლნ ევროს საფინანსო შეთანხმებას, რომლის მიზანიც ასოცირების შეთანხმების განხორციელების პროცესის მხარდაჭერაა, რაც ხაზს უსვამს საქართველოსათვის იმ ინსტიტუციური რეფორმების მნიშვნელობას, რომლის განხორციელების პროცესშიც ის დღეს იმყოფება [7].

ევროკავშირთან თავისუფალ სავაჭრო რეჟიმში გადასვლამ, საქართველოს სოფლის მეურნეობის პროდუქტებისათვის ევროკავშირის ბაზარზე გზის გახსნამ, იმპორტის გადასახადის გაუქმებამ, გაზარდა მოთხოვნა მთელ რიგ ქართულ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე და შესაბამისად გაიზარდა დასაქმებაც. მაგალითად, 2015 წელს საქართველოს თხილის ექსპორტის 83% ევროკავშირის ქვეყნებში განხორციელდა, ასევე ქართული ღვინის ექსპორტი ევროკავშირის ქვეყნებში 2005 წლიდან (732 ათასი ბოთლი) 2015 წლისათვის 22 პროცენტით გაიზარდა (3300 ათასი ბოთლი)[3]. მზარდი ტენდენცია გააჩნია ქართული თაფლის ექსპორტს. მისმა ექსპორტმა 2005 წლიდან (0,7 ტონა) 2015 წლისათვის 8,3 ტონა შეადგინა. 2016 წლის 28 ნოემბერს ევროკომისიამ შეიტანა ცვლილება მის 2011/163 გადაწყვეტილებაში და საქართველო დაემატა იმ მესამე ქვეყნების ჩამონათვალს, საიდანაც შესაძლებელია თაფლის იმპორტი ევროკავშირში.

წინასწარი გათვლებით, გრძელვადიან პერსპექტივაში ევროკავშირთან ინტეგრაციის პროცესმა უნდა გამოიწვიოს საქართველოს მშპ-ს ზრდა 4-5%-ით, ხოლო ხელფასის გაზრდა 3-4%-ით [5]. თუმცა ამ გზაზე, როდესაც საქართველოსა და ევროკავშირის ქვეყნებს შორის ჯერ კიდევ დიდი ეკონომიკური სხვაობაა, საქართველოს ბევრი სირთულე აქვს გადასალახი, რაც მეტ შეუპოვრობას და პრინციპულობას მოითხოვს.

პროცესის შემდგომი განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია ქვეყნის საჯარო ინსტიტუტების, მათ შორის ვაჭრობის ინსტიტუტების (სტატისტიკური ინფორმაციის, ვაჭრობის აღრიცხვის) სრულყოფა, ასევე კერძო მონოპოლიების პრევენციის და საზოგადოებრივი მომსახურების რეგულირების მიზნით

კონკურენციის სამსახურის მეტი აქტიურობა, აგრარულ სფეროში სანიტარული და ფიტოსანიტარული სტანდარტების, მრეწველობაში ტექნიკური რეგულაციების დაცვის გაუმჯობესება, მოწინავე ექსპერტების რეკომენდაციების გათვალისწინება.

DCFTA-სთან დაკავშირებულ საკითხებზე აქტიურად მუშაობს საქართველოს მთავრობა, აწეობს შეხვედრებს ბიზნესის, არასამთავრობო ორგანიზაციების, ადგილობრივი ხელისუფლების, აკადემიური წრეების წარმომადგენლებთან, სხვა დაინტერესებულ მხარეებთან როგორც თბილისში, ასევე საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში. მიმდინარეობს აქტიური მუშაობა შეთანხმების (DCFTA) საფუძველზე ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებისათვის, საერთაშორისო (ISO, IEC) და ევროპული (EN) სტანდარტების მიღების, აკრედიტაციის, ინტელექტუალური საკუთრების დაცვის, სახელმწიფო შესყიდვების და ა. შ. მიმართულებით.

საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრომ გერმანიის საერთაშორისო დახმარების საზოგადოებასთან (GIZ) თანამშრომლობით, შექმნა DCFTA-ის ვებპორტალი - www.dcfta.gov.ge, რომელიც მოიცავს DCFTA-სთან დაკავშირებულ ყველა ინფორმაციას, მათ შორის საერთაშორისო მხარდაჭერის, ბიზნესისათვის DCFTA-ს მიერ შექმნილი შესაძლებლობების და სხვა სიახლეების შესახებ. 2016 წლის იანვრიდან ასევე ფუნქციონირება დაიწყო ვებგვერდებმა www.een-georgia.ge და www.tradewithgeorgia.com, Facebook-ის გვერდმა „Enterprise Europe Network Georgia“, რომლებიც მნიშვნელოვნად ზრდიან ინფორმაციის ხელმისაწვდომობას ქართული კომპანიებისა და მათი პროდუქტების, საქართველოს სავაჭრო პარტნიორების, საბაჟო გადასახადებისა და პროცედურების შესახებ. აქ კომპანიებს აქვთ შესაძლებლობა, დაარეგისტრირონ ექსპორტისთვის განკუთვნილი საკუთარი პროდუქტი და მომსახურება.

2016 წლის 14 ნოემბერს საქართველოს მთავრობის 507 დადგენილებით [6] დაინერგა უფლებამოსილი ექსპორტიორის ინსტიტუტი, რითაც ამოქმედდა ასოცირების შეთანხმების პირველი ოქმი. შესაბამისი პირობების თანახმად, საქართველოს უფლებამოსილი ექსპორტიორის სტატუსმინიჭებულ ექსპორტიორ პირებს შეეძლება პროდუქციის წარმოშობის დასადასტურებლად, შემოსავლების სამსახურის მიერ გაცემული შეღავათიანი წარმოშობის სერტიფიკატის EUR1-ის ნაცვლად, გამოიყენონ მათ მიერვე შედგენილი წარმოშობის დეკლარაცია.

დასკვნა

ევროკავშირთან ინტეგრაციის მიმართულებით საქართველოს მთავრობის აქტიურ ქმედებებთან ერთად, პროცესის დაჩქარებისა და გაღრმავებისათვის, მეტად მნიშვნელოვანია მეცნიერული კვლევების გააქტიურებაც განვითარების რაოდენობრივი და ხარისხობრივი ანალიზის, მათ შორის ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების პროგნოზული მოდელირების (ex-ante - ანალიზი), ევროკავშირთან ვაჭრობაზე დამოკიდებულების, ვაჭრობის კომპლემენტარობის, ეფექტების, ექსპორტის სასაქონლო სტრუქტურის, ზრდისა და კლების ტემპების მიზეზების, სავაჭრო ბარიერების იდენტიფიკაციის, სასაზღვრო და ა. შ. პრობლემების მიმართულებით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. საქართველო მსოფლიო რეიტინგებში 2012-2016. მონაცემები ევროდნობა საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და ინსტიტუტების ანგარიშებსა და შეფასებებს. მათ შორის: <http://www.doingbusiness.org>.
2. საქართველოს ეკონომიკა 2016 წელს. ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევების ცენტრი (EPRC). ოქტომბერი, 2016. www.eprc.ge.
3. ევროკავშირის ასოცირების ხელშეკრულების გზამკვლევი სოფლის მეურნეობის სექტორისათვის. ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევების ცენტრი (EPRC) www.georgianfarmers.wordpress.com.
4. საქართველო მსოფლიო რეიტინგებში. 2012-2016. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. 2016. www.economy.gov.ge;
5. 2016 წლის ეროვნული სამოქმედო გეგმის შესრულების ანგარიში. 2017. საქართველოს სახელმწიფო მინისტრის აპარატი. თებერვალი.
6. „საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის კრიტერიუმების, წარმოშობის დამადასტურებელი სერტიფიკატის ფორმის, მისი შევსებისა და გაცემის წესის დამტკიცების თაობაზე“ საქართველოს მთავრობის 2010 წლის 29 დეკემბრის 420 დადგენილებაში ცვლილების შეტანის შესახებ. საქართველოს მთავრობის დადგენილება 507, 14 ნოემბერი, 2016.
7. საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის ოფიციალური განცხადება. 5 მაისი, 2017. www.mfa.gov.ge.
8. Access to European Union Law. <http://eur-lex.europa.eu/>.
9. Office of the State Minister of Georgia on European and Euro-Atlantic Integration <http://www.eu-nato.gov.ge/ge/eu/association-agreement>.
10. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION. European Neighborhood Policy. STRATEGY PAPER. Brussels, 12.5.2004. COM (2004) 373 final; <http://www.europarl.europa.eu>.
11. ACTS ADOPTED UNDER TITLE V OF THE EU TREATY COUNCIL JOINT ACTION 2008/736/CFSP Of 15 September 2008 on the European Union Monitoring Mission in Georgia, EUMM Georgia. https://eumm.eu/ge/about_eumm/legalbasis.

Devi Shonia

Academic Doctor of Economics

Sokhumi State University

GEORGIAN-EU TRADE-ECONOMIC INTEGRATION PROCESS

Expanded Summary

The process of economic integration of Georgia with the European Union, in order to maximize the use of available opportunities, requires in-depth scientific research. The article considers the statistical data of the ongoing process of Georgia's trade and economic integration with the European Union, outlines the main trends and draws the appropriate conclusions.

In July 2016, fully entered into force, Association Agreement between Georgia and the European Union signed in June 2014. One of its most important parts is the Agreement on Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). Georgia has received access on the EU market. This was the result the fact that of the last 10-12 years, with the main economic indicators Georgia has become closer to EU member states, than other Eastern Partnership countries (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Moldova, Ukraine).

Despite the existing opportunities, official statistics show that Georgia still could not use this potential completely in different directions.

In 2016, Georgia's foreign trade turnover in the EU countries amounted to 3,601 million USD, which is 14% more than that of 2015, including: exports (571 million USD) - amounted to 12% less, imports (3030 million USD) - 20% more.

In the foreign trade turnover of Georgia in 2016, the share of the European Union amounted to 30%, among them: export - 27%, import - 31% (in 2015 accordingly 32, 29 and 32 percent).

According to the data, in 2016, compared to 2015, the share of exports in the amount of 12%, that is, by USD 74 million decreased, and imports increased by 20%, that is, by 511 million USD.

Exports to the EU in 2016 amounted to 27% of the total exports, which was 2,3% less compared to the same indicator of 2015 (29.3%), nevertheless, it should be noted that this figure in 2012 amounted to only 14% of total exports Georgia.

In 2016, compared with 2015, Georgia's foreign trade turnover with the CIS countries (Commonwealth of Independent States) decreased by 3% (2721 million USD). Exports amounted to less than 12%, that is, 739 million US dollars - And imports amounted to 1% more, that is 1,833 million US dollars. Consequent, the EU is one of Georgia's main trading partners.

According to preliminary data of the Georgian National Statistical Service in 2016, the largest partner countries from the EU countries represent: Bulgaria - (317 dollars 552.0 million USA.), Germany - (504 dollars 345.7 million USA.) and Ireland - (844 dollars 658.6 million USA).

In 2016, the positive trade balance was only with Bulgaria (Export - 167 159.3, Import - 150 392.7, Balance - 16 766.6) and with Malta (Export - 1 778.6, import - 1 260.5, balance - 518.1).

Free trade regime with the EU, the opening of the EU market for Georgian agricultural products and the cancellation of the import duty, increased the demand for a number of agricultural products and consequently, employment. For example, by 2015, 83% of the Georgian export of nut was exported to the EU countries, as well as the export of Georgian wine to the EU countries since 2005 (732 thousand bottles), grew by 22% (3300 thousand bottles). The growing trend is the export of Georgian honey. Since 2005 its exports (0.7 tons) increased and in 2015 amounted to 8.3 tons.

According to preliminary calculations, in the long term, the process of integration with the EU should lead to an increase of 4-5% of Georgia's GDP, and wages will increase by 3-4%. But, on this path of integration, when there is still a big economic difference between Georgia and the EU, Georgia must overcome many difficulties, which requires more diligence and principle.

The government of Georgia actively working with DCFTA, organizes meetings with representatives of business, non-governmental organizations, local authorities, academic circles and other stakeholders, as in Tbilisi, as well as in various regions. Active work is underway to fulfill its obligations.

With the active actions of the Government of Georgia towards integration process, it is very important to intensify scientific research in order to: quantify and qualitatively analyze the development of the process, preliminary analysis, dependence on trade with the EU, trade complementary, effects, commodity structure of exports etc.

მაგისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები
SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS

ალექსანდრე ერგეშიძე
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა
და ბიზნესის ფაკულტეტის დოქტორანტი

მონეტარული და სავალუტო პოლიტიკის ევოლუციის შემსწავლელი
თავისებურებები სტრუქტურული და ბაიოზინანური მოდელების
გამოყენებით

რეზიუმე

ნაშრომში განიხილულია მონეტარული და სავალუტო პოლიტიკის ევოლუციური საქართველოში. სტრუქტურული და ბაიოზინანური ვექტორული ავტორეგრესიული მოდელების გამოყენებით შეფასებულია მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის არხი ლარის სესხების საპროცენტო განაკვეთზე, ინფლაციაზე, გაცვლით კურსსა და ეკონომიკურ ზრდაზე. მიღებული შედეგების მიხედვით, მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ცვლილებას მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს აღნიშნულ ცვლადებზე, თუმცა ევექტი გარკვეულწილად დამოკიდებულია გამოყენებულ მეთოდოლოგიაზე.

საკვანძო სიტყვები: მონეტარული პოლიტიკა, მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთი, გადაცემის მექანიზმი, სტრუქტურული ვექტორული ავტორეგრესია, ბაიოზინანური ვექტორული ავტორეგრესია

შესავალი

საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკის ძირითადი მიზანი ზომიერი ინფლაციის უზრუნველყოფაა, რაც მნიშვნელოვანი წინაპირობაა გრძელვადიანი და სტაბილური ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად. მონეტარული პოლიტიკის ძირითად ინსტრუმენტს მონეტარული პოლიტიკის საპროცენტო განაკვეთი (რეფინანსირების განაკვეთი) წარმოადგენს, რომლის ცვლილება, ფინანსური სისტემის გავლით, გავლენას ახდენს საბაზრო საპროცენტო განაკვეთებზე და, შედეგად, ერთობლივ მოთხოვნასა და ინფლაციაზე. იქიდან გამომდინარე, რომ მონეტარული პოლიტიკა მომავალზე ორიენტირებულია და მოსალოდნელ ინფლაციაზე რეაგირებს, მნიშვნელოვანია, სწორად განისაზღვროს მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ცვლილების ეფექტი და აღნიშნული ეფექტის დროითი ლაგი ინფლაციასა და სხვა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე.

მოცემული კვლევის მიზანია, რაოდენობრივად შეაფასოს მონეტარული პოლიტიკის გავლენა ინფლაციაზე, ლარის სესხების საპროცენტო განაკვეთზე, გაცვლით კურსსა და ეკონომიკურ ზრდაზე. აღნიშნულ საკითხზე ინფლაციის თარგეთირებაზე გადასვლამდე ჩატარებულმა კვლევებმა (დაბლა-ნორისი, 2007, ბაქრაძე, ბილმეიერი, 2008; სამხარაძე, 2008;) აჩვენა, რომ მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის არხი სუსტი იყო. 2013 წელს ეროვნული ბანკის კვლევამ გამოავლინა, რომ საპროცენტო არხი მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა მონეტარული პოლიტიკის გადაცემაში, ხოლო გაცვლითი კურსის არხი მნიშვნელოვანი იყო მხოლოდ მოკლევადიან პერიოდში. ჩატარებული კვლევებისგან განსხვავებით, მოცემული კვლევა იყენებს უფრო გრძელ დროით მწკრივს,

ლაგების მეტ რაოდენობას, ეგზოგენურ ცვლადად ითვალისწინებს წმინდა საერთაშორისო საინვესტიციო პოზიციას და გადაცემის არსს აფასებს როგორც სტრუქტურული, ასევე ბაიეზიანური ვექტორული ავტორეგრესიული მოდელით, რაც მიღებული შედეგების მეტ სანდოობას უზრუნველყოფს.

მონეტარული პოლიტიკის მიმოხილვა

2009 წელს საქართველოს ეროვნული ბანკი მონეტარული თარგეთირების რეჟიმიდან გადავიდა ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმზე, რომლის დროსაც წინასწარ ხდება მიზნობრივი მაჩვენებლის განსაზღვრა და მონეტარული პოლიტიკა წარიმართება ისე, რომ მიზნობრივ მაჩვენებელს საშუალოვადიან პერიოდში მიაღწიოს. აღნიშნული რეჟიმი შედარებით ახალ პრაქტიკას წარმოადგენს და ის პირველად, 1990 წელს, ახალი ზელანდიის ცენტრალურმა ბანკმა დანერგა. მის მთავარ უპირატესობას საზოგადოებასთან მარტივად კომუნიკაცია და ეროვნული ბანკის საქმიანობის გამჭვირვალება წარმოადგენს. ამჟამად, ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმი ყველაზე უფრო გავრცელებულ რეჟიმს წარმოადგენს ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში.

2010 წელს საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა ეტაპობრივად განავითარა ინფლაციის თარგეთირების ჩარჩო და გააქტიურა მონეტარული პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტები, როგორებიცაა მუდმივმოქმედი რეფინანსირების სესხები, ღია ბაზრის ოპერაციები, მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნები, ერთდღიანი სესხები და დეპოზიტები და სავალუტო აუქციონები. აღნიშნული პოლიტიკის შედეგად, ეროვნულმა ბანკმა მოახერხა ბანკთაშორის ბაზარზე საპროცენტო განაკვეთების დასტაბილურება და მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის +/-1.5%-იან ინტერვალში შენარჩუნება (იხ. დიაგრამა 1). მონეტარული პოლიტიკის ჩარჩოს განვითარებამ გააუმჯობესა მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობა. მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტებს შემდეგი მიზნობრიობა აქვთ:

- ერთკვირიანი რეფინანსირების სესხებით ხორციელდება საბანკო სექტორისთვის საჭირო, მოკლევადიანი ლიკვიდობის მიწოდება. რეფინანსირების სესხების მოცულობა დგინდება ლიკვიდობის პროგნოზირების ჯგუფის მიერ საბანკო სექტორში არსებული ლიკვიდობის დეფიციტზე დაყრდნობით. აღნიშნული ინსტრუმენტის გამოყენებით ეროვნულ ბანკს შეუძლია ბანკთაშორის ბაზარზე სასურველ პროცენტს მიაღწიოს. ასევე აღსანიშნავია, რომ 2010 წელს ეროვნულმა ბანკმა დანერგა მუდმივმოქმედი რეფინანსირების სესხი, რომლის მიღება კომერციულ ბანკს გარანტირებულად, მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთს დამატებულ 1.5 პროცენტულ პუნქტში, შეუძლია.

- ღია ბაზრის ოპერაციების დროს, ეროვნული ბანკი ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვით საბანკო სისტემიდან იღებს ჭარბ ლიკვიდობას და არაპირდაპირი გზით ზეგავლენას ახდენს მოკლევადიან საპროცენტო განაკვეთებზე.

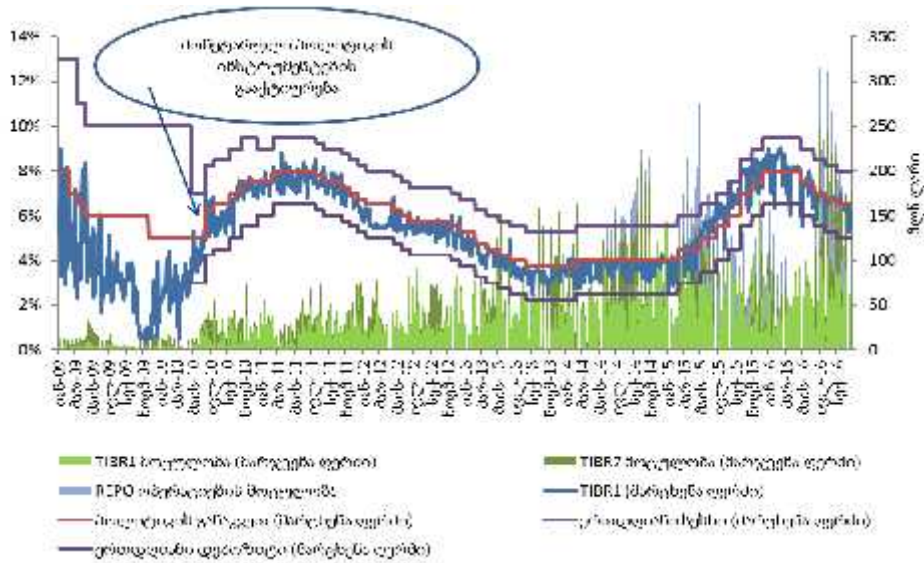
- კომერციული ბანკები ვალდებული არიან, მოზიდულ სახსრებზე დაიცვან მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნები ვალუტების მიხედვით. აღნიშნული ინსტრუმენტის ცვლილებით ეროვნულ ბანკს შეუძლია გავლენა მოახდინოს საპროცენტო განაკვეთებსა და დაკრედიტებაზე სხვადასხვა ვალუტაში, ასევე უზრუნველყოს ფინანსური სტაბილურობა.

- ერთდღიანი სესხები და დეპოზიტები კომერციულ ბანკებს აძლევს შესაძლებლობას, ყოველდღიურად მართონ ლიკვიდობა და, საჭიროებისამებრ, აიღონ ერთდღიანი სესხი, მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთს დამატებული

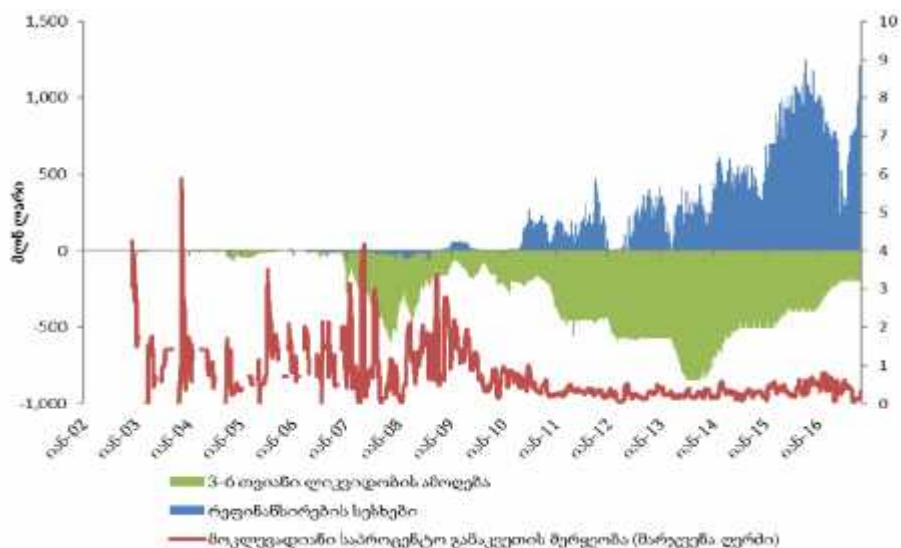
1.5 პროცენტულ პუნქტად, ან განათავსონ დეპოზიტი, მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთს გამოკლებული 1.5 პროცენტულ პუნქტად.

- საგალუტო აუქციონი გულისხმობს ბანკთაშორის საგალუტო ბაზარზე უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვას, რომლის მიზანი შესაძლოა იყოს კურსის მოკლევადიანი, მაღალი მერყეობის შემცირება, საერთაშორისო რეზერვების შევსება და საგარეო სადღოს დაბალანსება.

ადგილობრივი ვალუტის მიმზიდველობის გასაზრდელად მნიშვნელოვანია ღარის ლიკვიდურობის ეფექტიანი მართვა, რაც უზრუნველყოფს მოკლევადიანი საპროცენტო განაკვეთის მერყეობის შემცირებას. ზემოთ აღნიშნული ინსტრუმენტების გააქტიურებით, ეროვნულმა ბანკმა შეძლო ბანკთაშორის ბაზარზე საპროცენტო განაკვეთების მერყეობის შემცირება (დიაგრამა 2) და აღნიშნული პროცენტი მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთთან ახლოს დასტაბილურდა.

დიაგრამა 1. მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტები და მათი ეფექტიანობა
 წყარო: <http://www.nbg.ge/>

დიაგრამა 2. რეფინანსირების სესხები და საპროცენტო განაკვეთის მერყეობა
 წყარო: <http://www.nbg.ge/>

მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ცვლილება რეალურ ეკონომიკას გადაეცემა შემდეგი არხების გავლით:

- საკრედიტო არხი – მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტების გამოყენებით რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილება სწრაფად გადაეცემა ბანკთა-შორის ბაზარს, რის შემდეგაც ხდება მისი ასახვა ფინანსური ბაზრის საპროცენტო განაკვეთებზე. შემდგომ უკვე საბაზრო საპროცენტო განაკვეთების ცვლილება აისახება რეალურ ეკონომიკაზე.

- გაცვლითი კურსის არხი – მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ცვლილება ასევე აისახება სავალუტო ბაზარზე. მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრების შემთხვევაში ეროვნული ვალუტით დენომინირებული აქტივების შემოსვლიანობა იზრდება, რაც მას უფრო მიმზიდველს ხდის უცხოური ვალუტით დენომინირებულ აქტივთან შედარებით. შესაბამისად, იზრდება ლარის აქტივებზე მოთხოვნა, რაც, სხვა თანაბარ პირობებში, კურსის გამყარებას გამოიწვევს.

- საპროცენტო განაკვეთის არხი – მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ცვლილება იწვევს სესხებისა და დეპოზიტების საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებას. მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრება ზრდის აღნიშნულ პროდუქტებზე საპროცენტო განაკვეთებს, რაც ეკონომიკურ აგენტებს უბიძგებს ნაკლები ხარჯვისა და მეტი დაზოგვისკენ. შედეგად, ხდება ერთობლივი მოთხოვნისა და ინფლაციის შემცირება.

- მოლოდინის არხი – მონეტარული პოლიტიკა გავლენას ახდენს ეკონომიკური აგენტების ეკონომიკური და ფინანსური მაჩვენებლების მოლოდინზე. აღნიშნული არხი ძალიან მნიშვნელოვანია, რადგან განაკვეთის ცვლილების სიგნალმა ან მისმა მოსალოდნელმა ტრაექტორიამ შესაძლოა იმავე პერიოდში გამოიწვიოს ეკონომიკური აგენტების ქცევის ცვლილება. აღსანიშნავია, რომ ეროვნულ ბანკს შეუძლია ამ არხის ეფექტურად გამოყენება, თუ მისი პოლიტიკის მიმართ მაღალი სანდოობა იარსებებს. შესაბამისად, უფრო ნაკლები

საზოგადოებრივი დანახარჯით შექმნება მიზნობრივი ინფლაციის მაჩვენებლისა და ფინანსური სტაბილურობის უზრუნველყოფა.

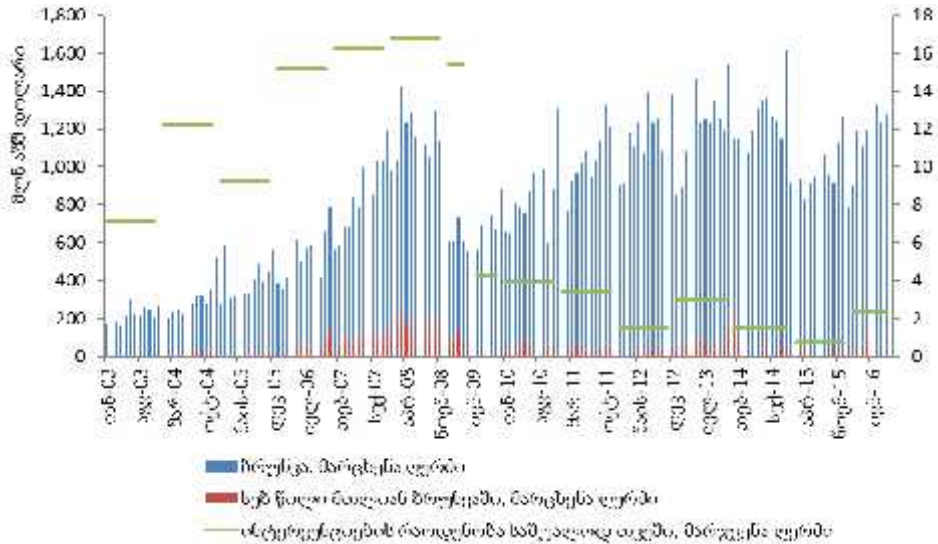
• აქტივების ფასების არხი – მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ცვლილება იწვევს ფასიანი ქაღალდების დღევანდელი დისკონტირებული ღირებულების შემცირებას, რაც გამოიწვევს ეკონომიკური აგენტების ქონების და, შედეგად, დანახარჯების შემცირებას. აღსანიშნავია, რომ აქტივების ფასების არხი საქართველოში ძალიან სუსტია, რადგან ფასიანი ქაღალდების ბაზარი არ არის საკმარისად განვითარებული.

ნაშრომი კონცენტრირებულია მონეტარული პოლიტიკის გავლენის ანალიზზე საპროცენტო და გაცვლითი კურსის არხებით. შემდგომი კვლევები საჭირო გადაცემის სხვა არხების შესაფასებლად.

სავალუტო პოლიტიკის მიმოხილვა

საქართველოს ეროვნული ვალუტა – ლარი, რომელიც შემოღებულია 1995 წელს, მიბმული იქნა დოლარზე. ფიქსირებული გაცვლითი კურსის ქონა საუკეთესო ვარიანტი იყო იმ პერიოდში, რადგან ქვეყანაში მაღალი ინფლაცია, ეროვნული ვალუტის მიმართ არსებული გაურკვეველი გარემო და დაბალი ნდობა, საფრთხეს უქმნიდა გაცვლით კურსსა და ფინანსურ სტაბილურობას. 1997 წელს, საერთაშორისო გამოცდილების და საქართველოს ეკონომიკის პერსპექტივების გათვალისწინებით, საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა გადაწყვიტა მართვად მცურავ გაცვლით კურსზე გადასვლა და სავალუტო ბაზარზე ჩარევა ხდებოდა მხოლოდ მაღალი მოკლევადიანი მერყეობის შესამცირებლად. მცურავი გაცვლითი კურსი შთანთქავს შოკებს, მაგრამ ძლიერი მერყეობა ამცირებს ნდობას ეროვნული ვალუტის მიმართ და წარმოშობს რისკებს ინვესტიციებისთვის. მაღალდოლარიზებულ ეკონომიკაში ეროვნული ბანკის ინსტრუმენტების ეფექტიანობა შეზღუდულია. მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმი არ მუშაობს ეფექტიანად, რადგან მონეტარული პოლიტიკა უფრო მეტ დროს მოითხოვს ეკონომიკაზე ზემოქმედებისთვის. აქედან გამომდინარე, მართვად მცურავ გაცვლით კურსს ხელი უნდა შეეწყო პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინებისთვის და გაეზარდა ნდობა ეროვნული ვალუტის მიმართ.

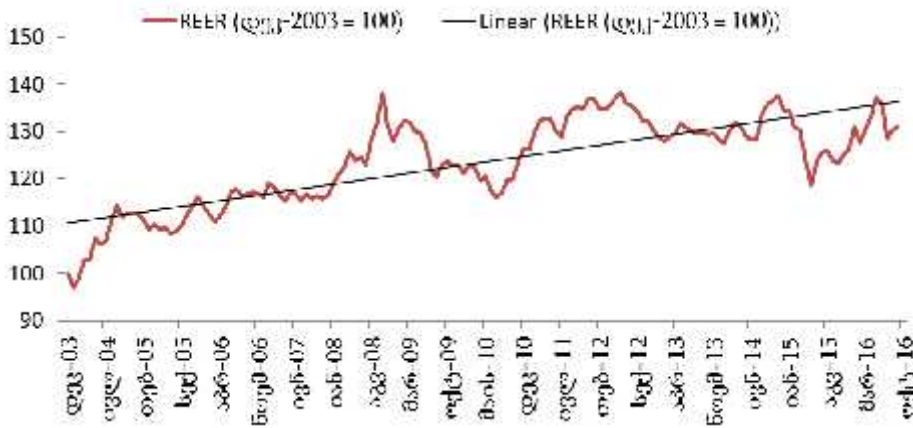
2009 წელს, ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმის შემოღების შემდეგ, ეროვნული ბანკი ეტაპობრივად მართვადი მცურავი გაცვლითი კურსიდან მცურავ გაცვლით კურსზე გადავიდა, რათა ხელი შეეწყო თარგეთირების რეჟიმის ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის. 2009 წლამდე ეროვნული ბანკი ხშირად ერეოდა სავალუტო ბაზარზე რეზერვების შევსებისა და კურსის მერყეობის შემცირების მიზნით. 2009 წლიდან ეროვნული ბანკი გადავიდა ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმზე და შეამცირა მისი ჩარევების რაოდენობა სავალუტო ბაზარზე. მას შემდეგ, სავალუტო ინტერვენციები ხორციელდება მხოლოდ გამჭვირვალე აუქციონების საფუძველზე. ამგვარად გაცვლით კურსს უფრო მეტი საშუალება აქვს მერყეობის მოკლევადიან პერიოდში.

დიაგრამა 3. ინტერვენციები სავალუტო ბაზარზე

წყარო: <http://www.nbg.ge/>

მაღალი დოლარიზაცია განაპირობებს ეკონომიკური აგენტების მაღალ ინტერესს ლარი დოლარის გაცვლითი კურსის მიმართ, თუმცა ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის გასაანალიზებლად უფრო მნიშვნელოვანი ინდიკატორი რეალური ეფექტური გაცვლითი კურსია. რეალური ეფექტური გაცვლითი კურსი ასახავს ლარის გაცვლითი კურსის ცვლილებას საქართველოს მთავარი სავაჭრო პარტნიორი ქვეყნების ვალუტების მიმართ ინფლაციებს შორის განსხვავების გათვალისწინებით. აღნიშნული ინდიკატორი საშუალოდ წლიურად 1.5 პროცენტული პუნქტით მცარდება, რაც მნიშვნელოვანწილად საქართველოში პროდუქტიულობის უფრო მაღალ ზრდაზე მიუთითებს, მის სავაჭრო პარტნიორ ქვეყნებთან შედარებით.

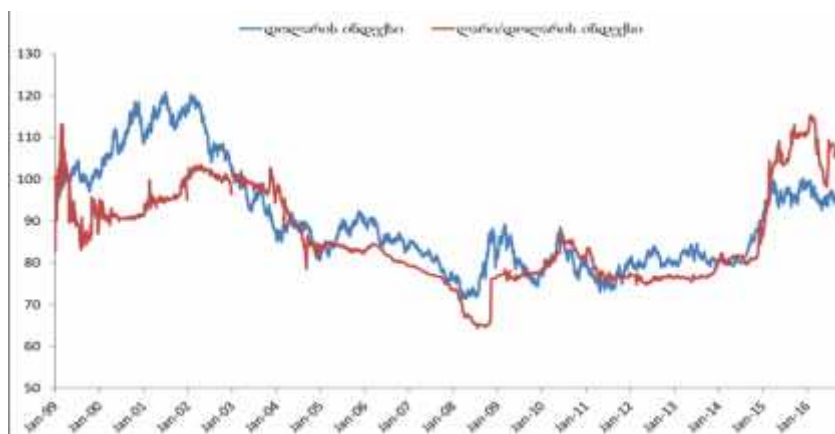

დიაგრამა 4. ლარის რეალური ეფექტური კურსი

წყარო: <http://www.nbg.ge/>

აღსანიშნავია, რომ ბოლო 15 წლის განმავლობაში ლარის დოლართან მიმართ კურსის მერყეობა შესაბამისობაშია დოლარის კურსის მერყეობასთან

სხვა ვალუტებთან მიმართებაში. აღნიშნული მიუთითებს იმაზე, რომ ლარის მერყეობა დოლართან ძირითადად რეგიონული და გლობალური ფაქტორებით არის გამოწვეული და ნაკლებად შიდა ფაქტორებით.

დიაგრამა 5. ლარი/დოლარის და დოლარის ინდექსები
წყარო: <http://www.nbg.ge/>

მონაცემები და მეთოდოლოგია

სტრუქტურული ვექტორული ავტორეგრესია წარმოადგენს ტრადიციული ვექტორი ავტორეგრესიული (VAR) ანალიზის გაფართოებას. იგი აერთიანებს ეკონომიკურ თეორიას დროითი მწკრივის მონაცემებთან და რაოდენობრივად აფასებს სხვადასხვა შოკების და ეკონომიკური პოლიტიკის გავლენას მაკროეკონომიკურ ცვლადებზე. მთავარი უპირატესობა SVAR ანალიზის არის მოდელის იდენტიფიკაციისთვის საჭირო მინიმალური დაშვებების რაოდენობა. შეზღუდული ფორმის SVAR მოდელი შესაძლოა შეფასდეს დაშვებებით, რომლებიც თავსებადია ეკონომიკურ თეორიასთან. მოდელის იდენტიფიკაციის შემდეგ შესაძლებელია სტრუქტურული შოკების შეფასება და მათი გამოყენებით იმპულს-რეაქციის და ვარიაციის დეკომპოზიციის ფუნქციების შექმნა. შეზღუდული ფორმის SVAR მოდელში შოკების იდენტიფიკაციისთვის გამოყენებულია ქოლესკის დეკომპოზიცია, რომელიც წრფივი განტოლებათა სისტემის ამოსახსნელად ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ მეთოდს წარმოადგენს. აღნიშნულის შემდეგ, შესაძლებელია მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთზე ეგზოგენური შოკის გავლენის შეფასება ინფლაციასა და სხვა მაკროეკონომიკურ ცვლადებზე. ვექტორული ავტორეგრესიის მოდელი შეგვიძლია წარმოვადგინოთ დაყვანილი ფორმით:

სადაც, აღნიშნავს ენდოგენური ცვლადების ვექტორს, – გადაკვეთის კოეფიციენტებს, – ენდოგენური ცვლადების დროითი ლაგების კოეფიციენტების მატრიცას, – ეგზოგენური ცვლადების კოეფიციენტების მატრიცას, – ეგზოგენური ცვლადების ვექტორს და – სტრუქტურული შოკების ვექტორს.

მოდელის თითოეული განტოლების შეფასება ხდება გადახრების კვადრატების ჯამის მინიმიზაციის გზით. მნიშვნელოვანია, რომ მოდელი იყოს კოვა-

რიაციულად სტაციონარული, რათა შოკების ზეგავლენა მიიღოს გრძელვადიან პერიოდში და მივიღოთ იმპულსფუნქციების სწორი შეფასება. თუ მოდელი კოვარიაციულად სტაციონარულია, მაშინ მისი ყველა კომპონენტი სტაციონარული იქნება.

ვექტორული ავტორეგრესიული ანალიზისთვის ვიყენებთ კვარტალურ მონაცემებს, 2004 წლის I კვარტლიდან 2016 წლის IV კვარტლამდე. მოდელი მოიცავს 5 ენდოგენურ, 1 ეგზოგენურ და 1 სტრუქტურული ცვლილების აღმწერ ცვლადს. ენდოგენური ცვლადებია: მშპ-ს რეალური წლიური ზრდის ტემპი, წლიური ინფლაცია, მონეტარული პოლიტიკის მდგომარეობის ინდექსი, საპროცენტო განაკვეთი ეროვნული ვალუტით გაცემულ სესხებზე და ნომინალური ეფექტური გაცვლითი კურსის წლიური ზრდის ტემპი. ეგზოგენურ ცვლადად აღებულია წმინდა საერთაშორისო საინვესტიციო პოზიცია, რომელიც ასახავს სხვაობას ქვეყნის საგარეო აქტივებსა და ვალდებულებებს შორის. საგარეო ვალდებულებების გაზრდას, მოსალოდნელია, მოკლევადიან პერიოდში დადებითი გავლენა ჰქონდეს ეკონომიკურ ზრდაზე. ხოლო სტრუქტურული ცვლილების ცვლადი შეესაბამება ფინანსური კრიზისის პერიოდს, რომლის შემდეგაც ეკონომიკის პოტენციური ზრდის ტემპი შემცირდა (Podpiera, Jiri et al. 2017).

აღსანიშნავია, რომ 2009 წლამდე ეროვნული ბანკი არ იყენებდა მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთს, რადგან მონეტარული აგრეგატების თარგეთირებას ახდენდა. აქედან გამომდინარე, 2004-2009 წლების მონეტარული პოლიტიკის მდგომარეობის აღსაწერად ჩვენ ვეყრდნობით ეროვნული ბანკის (2013) კვლევას, რომელიც აღნიშნულ პერიოდში მონეტარული პოლიტიკის მდგომარეობის აღსაწერად იყენებს სარეზერვო ფულის ზრდის ტემპსა და ბანკთაშორის ბაზარზე მოკლევადიან საპროცენტო განაკვეთს. მათი გამოყენებით შექმნილია ინდექსი, რომლის ცვლილება შეესაბამება მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის შესაბამისი პროცენტული პუნქტით ცვლილებას.

ვექტორული ავტორეგრესიის ქოლესკის დეკომპოზიციით ამოხსნისას მნიშვნელოვანია ცვლადების რიგითობა, რადგან ის ასახავს თუ რომელი ცვლადები რეაგირებს იმავე პერიოდში სხვა ცვლადების ეგზოგენურ შოკზე. ემპირიული კვლევების (ბერნანკე, ბლანდერი, 1992, დაბლა-ნორისი 2007, ბაქრაძე, ბილმეიერი 2008, საქართველოს ეროვნული ბანკის კვლევა, 2013) შესაბამისად მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა პირველ ადგილზეა, რადგან ის არ ახდენს ცვლილებას სხვა ცვლადების მიმართ იმავე კვარტალში. შემდეგ პოზიციაზეა ფასები, რომლებიც ასევე საკმაოდ ხისტია ერთი კვარტლის პერიოდში. შემდეგ ადგილზეა მონეტარული პოლიტიკის ინდექსი, რომელიც შესაძლოა შეიცვლოს იმავე კვარტალში მთლიანი შიდა პროდუქტის და ფასების ცვლილების შედეგად. შემდეგ პოზიციაზე საპროცენტო განაკვეთი და ბოლოს გაცვლითი კურსი, რადგან კურსი ყველა სხვა ფაქტორის ცვლილებისას იმავე პერიოდში განიცდის კორექტირებას.

ლაგების რაოდენობის შესარჩევად ვეყრდნობით LR ტესტისა და აკაიკეს კრიტერიუმებს, რომლებიც საბაზისო მოდელში ორი ლაგის ჩასმას გვირჩევენ. მოდელი კოვარიაციულად სტაციონარულია, რადგან ყველა მისი ფესვი ერთეულოვანი წრის შიგნით მდებარეობს. შესაბამისად, ყველა კომპონენტი სტაციონარულია და იმპულსრეაქციის ფუნქციის სწორ შეფასებებს მივიღებთ.

სტრუქტურულ მოდელში მიღებული შედეგების მგრძობელობის შესამოწმებლად ვიყენებთ ბაიეზიანურ ავტორეგრესიას. ბაიეზიანური მეთოდოლოგია შეიმუშავა ლიტერმანმა (Litterman, 1986), რომელიც გარკვეულწილად აგვარებდა მრავალი პარამეტრის შეფასების პრობლემას. აღნიშნული მეთოდო-

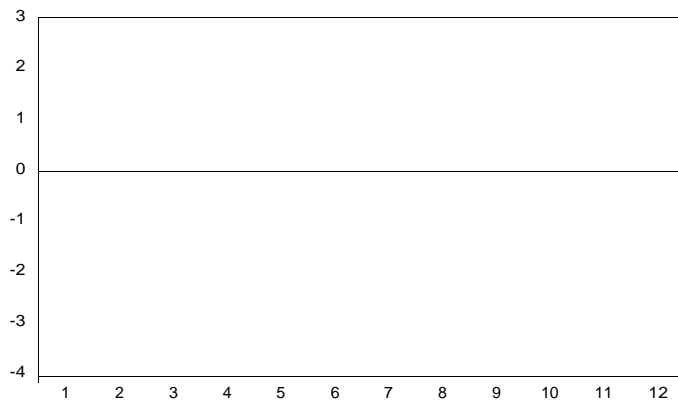
ლოგის მიხედვით, იმ შემთხვევაში, თუ მონაცემთა ბაზა არაზუსტია, უმჯობესია მეტი წონის მინიჭება ე.წ. წინასწარი ალბათური განაწილებისთვის (prior probability distribution). მოდელი ითვალისწინებს როგორც მონაცემთა ბაზას, ასევე მკვლევარის მიერ მიწოდებულ მოსალოდნელ განაწილებას, რაც მოდელს შესაძლებლობას აძლევს, შეაფასოს მნიშვნელოვნად მეტი პარამეტრიც, ვიდრე სტრუქტურული ვექტორული ავტორეგრესიის მოდელს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ზოგიერთი მკვლევარი ასკვნის, რომ ბაიესიანური ავტორეგრესია უფრო ზუსტ შედეგს იძლევა ვიდრე სტრუქტურული (Canova, 1995). იმ შემთხვევაში, თუ წინასწარი განაწილება სწორად არის შერჩეული, აღნიშნული მოდელი ძლიერი ინსტრუმენტი ხდება პროგნოზირებისათვის (Banbura, Giannone and Reichlin, 2008).

მოცემულ კვლევაში გამოყენებული ბაიესიანური ავტორეგრესიის მოდელი ეფუძნება ლიტერმანის მიდგომას, რომლის მიხედვითაც, პირველის გარდა, ყველა ლაგის მოსალოდნელი მნიშვნელობა ნულის ტოლია, კოეფიციენტების ვარიაცია უკუპროპორციულადაა დამოკიდებული ლაგების რიგითობაზე და ცვლადის ლაგი უფრო მეტ ინფორმაციას შეიცავს ცვლადის მიმდინარე მდგომარეობაზე, ვიდრე სხვა ცვლადების მიმდინარე პერიოდის მონაცემები. ასევე, განისაზღვრება ე.წ. ჰიპერ-პარამეტრები: კოეფიციენტებისთვის წინასწარ მოსალოდნელი მნიშვნელობების მინიჭება, ანალიზში მათზე დამოკიდებულების (overall tightness) და ცვლადებს შორის ურთიერთქმედების შედარებითი წონის (relative cross-variable weight) განსაზღვრა. აღნიშნული პარამეტრები ავიღეთ ლიტერმანის კვლევის შესაბამისად: ლაგების კოეფიციენტების წინასწარი მოსალოდნელი მნიშვნელობა 0-ის ტოლია, ანალიზში მათი წონა მცირეა (overall tightness=0.1), ხოლო ცვლადებს შორის ურთიერთქმედების შედარებითი წონა 0.99-ის ტოლია.

შედეგები

სტრუქტურული ვექტორული ავტორეგრესიიდან მიღებული შედეგების მიხედვით, მონეტარული პოლიტიკის 1 პროცენტული პუნქტით ზრდამ მოსალოდნელია, 3-4 კვარტალში გამოიწვიოს ლარის სესხებზე საპროცენტო განაკვეთის 0.4 პროცენტული პუნქტით გაზრდა, კურსის 1.6%-ით გამყარება და მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ტემპის 1.1 პროცენტული პუნქტით შემცირება. აღნიშნული არხებით, მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრება გადაეცემა ინფლაციას, რომელიც დაახლოებით 4 კვარტალში მცირდება 1.5 პროცენტული პუნქტით.

Response of CPI to Shock1

დიაგრამა 6. მონეტარული პოლიტიკის 1 პროცენტული პუნქტით ზრდის გავლენა ინფლაციაზე

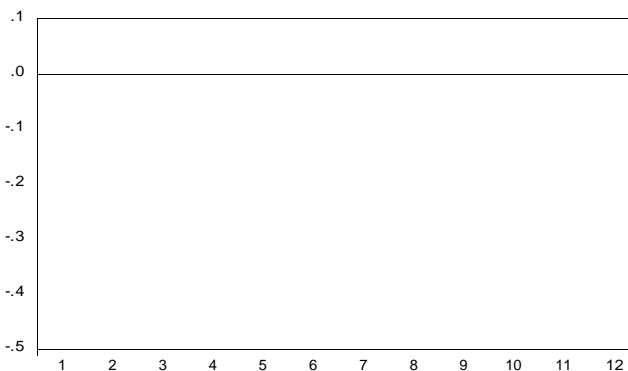
იმისათვის, რომ განისაზღვროს თუ რომელი ცვლადები ხსნის ინფლაციის ვარიაციის მნიშვნელოვან ნაწილს, კვლევა იყენებს ინფლაციის ვარიაციის დეკომპოზიციას. მიღებული შედეგებიდან ჩანს, რომ ინფლაციის ვარიაცია მეტწილად საკუთარი ვარიაციით აიხსნება, თუმცა მოკლევადიან პერიოდში მშპ-ს ზრდის ტემპის ვარიაცია ინფლაციის ვარიაციის მნიშვნელოვან ნაწილს ხსნის, ხოლო მესამე კვარტლის შემდეგ მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთისა და ნომინალური ეფექტური გაცვლითი კურსის როლი ინფლაციის ვარიაციის ახსნაში იზრდება. მათი როლი გრძელვადიან პერიოდში უფრო მეტად იკვეთება და ჯამურად მათი ვარიაცია ინფლაციის ვარიაციის დაახლოებით 40%-ს ხსნის. ასევე, გრძელვადიან პერიოდში იზრდება ლარის სესხებზე საპროცენტო განაკვეთის როლი ინფლაციის ვარიაციის ახსნაში.

ცხრილი 1

Period	S.E.	ინფლაციის ვარიაციის დეკომპოზიცია				
		GDP	CPI	MPI	I_GEL_TOT	NEER
1	2.006200	4.610805	95.38919	0.000000	0.000000	0.000000
2	2.733867	2.485618	92.25957	2.809770	0.022460	2.422583
3	3.232417	1.808605	81.39005	9.853495	0.387702	6.780152
4	3.590064	1.487219	70.97949	17.12004	1.414314	8.998938
5	3.807411	1.350750	63.78903	22.57464	2.755782	9.529805
6	3.911352	1.290404	60.49886	24.81579	4.048713	9.346230
7	3.957770	1.260321	59.85907	24.71560	5.031712	9.133298
8	3.998011	1.244754	59.77887	24.42564	5.570850	8.979888
9	4.052858	1.232505	58.88138	25.40379	5.702176	8.780152
10	4.113259	1.210677	57.32387	27.31441	5.610354	8.540686
11	4.162098	1.183619	55.99383	28.99648	5.483504	8.342566
12	4.192492	1.170991	55.40594	29.79013	5.409595	8.223345

ასევე, ბაიეზიანურ ავტორეგრესიაზე დაყრდნობით შეფასდა მონეტარული პოლიტიკის 1 პროცენტული პუნქტით ზრდის ეფექტი. მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრებამ მოსალოდნელია, 2-3 კვარტალში გამოიწვიოს ეკონომიკური ზრდის 0.4 პროცენტული პუნქტით შემცირება, საპროცენტო განაკვეთების 0.1 პროცენტული პუნქტით ზრდა, ნომინალური ეფექტური კურსის 0.7 პროცენტით გაყარება და 3-4 კვარტალში ინფლაციის შემცირება 0.4 პროცენტული პუნქტით. მონეტარული პოლიტიკის ეფექტის მიმართულებები თავსებადია სტრუქტურულ ავტორეგრესიასთან, თუმცა ეფექტის სიძლიერე უფრო მცირეა.

Response of CPI to Shock1

დიაგრამა 7. მონეტარული პოლიტიკის 1 პროცენტული პუნქტით ზრდის გავლენა ცვლადებზე **BVAR** მოდელში

დასკვნა

არსებობს ფართო ლიტერატურა, რომელიც აფასებს საქართველოში მონეტარული პოლიტიკის გავლენას ინფლაციასა და სხვა მაკროეკონომიკურ ცვლადებზე. თუმცა მიღებული შედეგები საკმაოდ განსხვავებულია და დამოკიდებულია მონაცემთა დროით მწკრივსა და გამოყენებულ მეთოდოლოგიაზე. მოცემული კვლევის მიზანია, შეაფასოს მონეტარული პოლიტიკის გავლენა და გავლენის დროითი ლაგი ინფლაციასა და სხვა მაკროეკონომიკურ ცვლადებზე. მიღებული შედეგების სანდოობის უზრუნველსაყოფად კვლევა იყენებს უფრო გრძელ დროით მწკრივს, მეტ ლაგსა და ორ მეთოდოლოგიას: სტრუქტურულ და ბაიეზიანურ ავტორეგრესიულ მოდელებს.

სტრუქტურული ვექტორული ავტორეგრესიიდან მიღებული შედეგების მიხედვით, მონეტარული პოლიტიკის 1 პროცენტული პუნქტით გამკაცრებას მნიშვნელოვანი ეფექტი აქვს ინფლაციაზე 3-4 კვარტალში და ამცირებს მას 1.5 პროცენტული პუნქტით. ასევე, აღნიშნული პოლიტიკის გატარების შედეგად მოსალოდნელია 3-4 კვარტალში ლარის სესხებზე საპროცენტო განაკვეთის 0.4 პროცენტული პუნქტით გაზრდა, კურსის 1.6%-ით გამყარება და მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ტემპის 1.1 პროცენტული პუნქტით შემცირება. აღსანიშნავია, რომ ბაიეზიანური ვექტორული ავტორეგრესიიდან მიღებული შედეგები ადასტურებს მონეტარული პოლიტიკის მნიშვნელოვან გავლენას ინფლაციასა და სხვა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე, თუმცა ეფექტი შედარებით უფრო მცირეა. ნაშრომი კონცენტრირებულია მონეტარული პოლიტიკის გავლენის ანალიზზე საპროცენტო და გაცვლითი კურსის არხებით. შემდგომი კვლევებია საჭირო გადაცემის სხვა არხების შესაფასებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ანანიაშვილი იური. 2014. “ეკონომეტრიკა”, მერიდიანი.
2. კაკულია ნაზირა. 2013. “ვალუტის გაცვლითი კურსის რეჟიმები და მათი გავლენა მაკროეკონომიკურ სტაბილურობაზე”, ჟურნალი ეკონომიკა და ბიზნესი.
3. საქართველოს ეროვნული ბანკი, ბლუაშვილი ალექსანდრე. “მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმები საქართველოში: ბოლოდროინდელი დინამიკა”, ჟურნალი ეკონომიკა და საბანკო საქმე, https://www.nbg.gov.ge/uploads/journal/2013/n_3/bluashvili.pdf
4. Bakradze Giorgi, and Andreas Billmeier. (2008). “Inflation Targeting in Georgia: Are We There Yet?.” NBG WP. no. 04. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07193.pdf>
5. Banbura, Marta, Domenico Giannone, and Lucrezia Reichlin. (2008). "Large Bayesian VARs".
6. Bernanke, Ben S., and Alan S. Blinder. "The federal funds rate and the channels of monetary transmission." *The American Economic Review* (1992): 901-921.
7. Canova Fabio. 1995. "The economics of VAR models." In *Macroeconometrics*, pp. 57-106. Springer Netherlands.
8. Dabla-Norris Era, Daehaeng Kim, Mayra Zermeno, Andreas Billmeier, and Vitali Kramarenko. (2007). “Modalities of Moving to Inflation Targeting in Armenia and Georgia.” IMF WP. no. 133.
9. Litterman Robert B. (1986). "Forecasting with Bayesian vector autoregressions—five years of experience." *Journal of Business & Economic Statistics* 4, no. 1, 25-38.

10. Samkharadze Besik. (2008). “Monetary Transmission Mechanism in Georgia: Analyzing Pass-Through to Different Channels.” NBG WP. no. 02.
<https://www.nbg.gov.ge/uploads/workingpaper/nbgwp02.08.pdf>

Aleksandre Ergeshidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Doctoral student

**ANALYSIS OF EFFECTIVENESS OF MONETARY AND EXCHANGE RATE
POLICIES USING STRUCTURAL AND BAYESIAN MODELS Expanded
Summary**

The aim of this study is to analyze the effectiveness of monetary and exchange rate policies in Georgia. Using structural and Bayesian vector autoregression models study evaluates impact of change in monetary policy rate on inflation, on interest rate on domestic currency loans, on exchange rate and on economic growth.

The main goal of the monetary policy of the National Bank of Georgia is to support price stability and sustain moderate level of inflation, which is an important precondition for achieving sustainable, long-term economic growth. The main instrument of the monetary policy is the monetary policy rate (refinancing rate). Monetary policy influences aggregate demand and inflation through credit, interest rate, exchange rate, expectation and asset price channels. Since monetary policy relies on future economic developments, it reacts to changes in expected inflation. Therefore, it is important to quantify impact of changes in the monetary policy rate on inflation and other macroeconomic indicators and evaluate required time for those impacts to materialize.

Reserachers (Dabla-Norris 2007, Bakradze, Billmeier 2008, Samkharadze, 2008), who evaluated this topic in Georgia prior to adoption of inflation targeting framework, concluded that the transmission mechanism of the monetary policy was weak. In 2013, research conducted by the National Bank of Georgia revealed that the interest rate channel played an important role in the transmission mechanism of the monetary policy, while the exchange rate channel was significant only in the short term. Unlike to the conducted researches, this study uses longer time series, more number of lags, takes into accounts net international investment position as an exogenous variable and evaluates the transmission mechanism using structural and Bayesian vector autoregression models that ensures more credibility of attained results.

To analyze impact of exchange rate on macroeconomic variables research is conducted using structural vector autoregression (SVAR). SVAR (proposed by Sims, 1980) is an extension of traditional vector autoregression (VAR) analysis. It combines economic theory with time series data to quantify impact and response of variables on different shocks or economic policies. Main advantage of SVAR analysis is that it need a minimum of identifying assumptions. Reduced form model can be estimated using restrictions that are based on economic theory. To identify structural shocks in reduced form SVAR model cholesky decomposition is used, which is one of most often used approaches for this analysis. After recovering structural shocks, they can be used to perform impulse response and variance decomposition. Afterwards, it is possible to evaluate impact of shocks to different variables.

To conduct vector autoregression analysis quarterly data from the 1st quarter of 2004 to the IV quarter of 2016 has been used. The model consists of 5 endogenous, 1 exogenous and 1 structural change variables. Endogenous variables are: annual growth rate of real GDP, annual inflation rate, monetary policy rate, interest rate on loans issued in national currency and annual growth rate of nominal effective exchange rate. The exogenous variable is change

in the net international investment position that reflects the difference between foreign assets and liabilities of the country. Increase in foreign liabilities is expected to have a positive impact on the economic growth in the short term. While the variable of structural change corresponds to the period of financial crisis, after which the potential growth of the economy decreased (Podpiera, Jiri et al. 2017).

In cholesky decomposition order of variables is important to reflect which variables react to exogenous shock to other variables in the same period. Growth rate of gross domestic product is located on the first place, because it does not adjust to the change of other variables in the same quarter. Respectively, on the following positions are inflation, monetary policy rate, interest rate on domestic currency loans and on the last position is the exchange rate, because it reacts to changes to all other variables in the same period.

According to the results obtained from structural vector autoregression, tightening of monetary policy by 1 percentage point has a significant effect on inflation in 3-4 quarters and reduces it by 1.5 percentage points. This policy is expected to increase interest rate on domestic currency loans by 0.4 percentage points, appreciate exchange rate by 1.6 percent and decline GDP growth by 1.1 percentage points.

The results obtained from Bayesian vector autoregression confirm significant effect of monetary policy on inflation and other macroeconomic variables, although the impact is smaller. Bayesian estimation used in this study is based on well-known paper by Litterman (1986). According to results obtained from this model, tightening of monetary policy by 1 percentage point has a significant effect on inflation in 3-4 quarters and reduces it by 0.4 percentage points. This policy is expected to increase interest rate on domestic currency loans by 0.1 percentage points, appreciate exchange rate by 0.7 percent and decline GDP growth by 0.4 percentage points.

To sum up, obtained results showed that the increase in the monetary policy rate leads to increase in interest rate of domestic currency loans, decrease in economic growth, appreciation of nominal effective exchange rate and decline in inflation rate. This study is concentrated on the analysis of the monetary policy transmission through the interest rate and exchange rate channels. Further studies are required to evaluate other monetary policy transmission channels such as credit, expectation and asset price channels.

ზურაბ რევიშვილის ხსოვნას

საქართველოს მეცნიერ ეკონომისტთა საზოგადოებამ მძიმე დანაკარგი განიცადა. გარდაიცვალა ინსტიტუტის ლაბორატორიის გამგე, ეკონომიკის დოქტორი ზურაბ რევიშვილი.

ბატონმა ზურაბმა შინაარსიანი ცხოვრების გზა განვლო.

იგი დაიბადა 1948 წელს ქალაქ თბილისში ცნობილი მეცნიერისა და პედაგოგის (გერმანისტის), ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ შოთა რევიშვილის ოჯახში. დედა – ასევე ცნობილი ექიმი, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ნუნუ მაჭავარიანი გახლდათ.

1965 წელს, სკოლის დამთავრების შემდეგ, მან სწავლა განაგრძო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დარგობრივი ეკონომიკის ფაკულტეტზე, სასურსათო საქონელმცოდნეობისა და ვაჭრობის ორგანიზაციის სპეციალობით, რომელიც წარმატებით დაამთავრა 1970 წელს.

1972-1975 წლებში იგი სწავლობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის დასწრე სწავლების ასპირანტურაში, პოლიტიკური ეკონომიის სპეციალობით, ხოლო 1976 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე მუშაობდა იმავე ინსტიტუტში (ამჟამად ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი), ჯერ უმცროს, შემდგომ უფროს მეცნიერ თანამშრომელად და ლაბორატორიის გამგედ. 1986 წელს დაიცვა დისერტაცია და მიენიჭა ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი. ინსტიტუტში მუშაობის დროს მან გამოაგლინა მეცნიერული მუშაობის დიდი ნიჭი და ნებისყოფა, რაც აისახა თავის სამეცნიერო ნაშრომებში. მისი სამეცნიერო კვლევის სფერო ძირითადად სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის პრობლემებს მოიცავდა.

ბატონი ზურაბი ასევე ეწეოდა ნაყოფიერ პედაგოგიურ საქმიანობას. იგი იყო კათედრის გამგე და ლექციებს კითხულობდა მეცნიერებათა აკადემიის გარემოს დაცვისა და დაგეგმვის მენეჯერთა მომზადების საერთაშორისო ცენტრის გარემოს დაცვის, ეკოლოგიისა და აგრობიზნესის ინსტიტუტში; თბილისის ბიზნესისა და მარკეტინგის უმაღლეს სკოლაში; წმინდა ანდრია პირველწოდებულის ქართულ უნივერსიტეტში; საერთაშორისო სამართლისა და მართვის ქართულ-ბრიტანულ უნივერსიტეტში (სრული პროფესორი), ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

მის მაღალ პროფესიონალიზმზე მეტყველებს ის, რომ იგი იყო არა ერთი საერთაშორისო პროექტის და სახელმწიფო ორგანოს წამყვანი სპეციალისტი, ექსპერტი, კონსულტანტი, ექსპერტთა ჯგუფის ხელმძღვანელი.

ბატონი ზურაბი ასევე გამოირჩეოდა თავისი განათლებით, ინტელექტით და, რაც მთავარი, მაღალი ადამიანური თვისებებით, რასაც ავლენდა ყველგან – ოჯახში, მეგობრებთან, თანამშრომლებთან, სრულიად უცხო ადამიანებთან. ის ყოველთვის მზად იყო დახმარებისათვის. ამიტომ იგი დიდი ავტორიტეტით და სიყვარულით სარგებლობდა ყველგან, სადაც კი უწევდა საქმიანობა.

ბატონი ზურაბის სიცოცხლე გრძელდება მის შვილსა და შვილიშვილებში. შვილი – ნათია რევიშვილი წარმატებულ სამეცნიერო და პედაგო-

გიურ საქმიანობას ეწევა, შვილიშვილებმა – სალომემ და რატიმ უმაღლესი დაამთავრეს და წარმატებით საქმიანობენ სპეციალობის მიხედვით.

შესანიშნავი მეცნიერის, პედაგოგისა და პიროვნების ნათელი ხსოვნა მუდამ დარჩება მისი ნათესავების, მეგობრებისა და თანამშრომლების გულში.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სა ელმწიფო უნივერსიტეტის პ. გუგუშვილის
სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი

ჟურნალი “ეკონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

ჟურნალ “ეკონომისტში” სტატიების გამოქვეყნების წესები იხილეთ
ვებგვერდზე: ekonomisti.tsu.ge

Journal “**Ekonomisti**”

Edress: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103

Rules of Publication of articles in the journal “Ekonomisti” see: ekonomisti.tsu.ge

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

რედაქტორი სესილი ხანჯალაძე, ნატო აბესაძე

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Sesili khanjaladze, Nato Abesadze**